

Kotoutuminen ja turvattomuuskokemukset

Päivi Katriina Heino
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
Pro gradu –tutkielma
Joulukuu 2018

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta Valtiotieteellinen tiedekunta	Laitos Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä Päivi Katriina Heino		
Työn nimi Kotoutuminen ja turvattomuuskokemukset		
Oppiaine Sosiaalityö		
Työn laji Pro gradu -tutkielma	Aika 12/2018	Sivumäärä 91 + liitteet 2 kpl
<p>Tiivistelmä</p> <p>Pro gradu -tutkielma liittyy Helsingin yliopiston sosiaalityön oppiaineen ja Diakonia-ammattikorkeakoulun yhteiseen tutkimus- ja kehittämishankkeeseen, jossa tutkittiin kaupunkiympäristössä tapahtuvaa kotoutumista ja kehitettiin kaupunkisosaalityön viitekehityksessä kotoutumista tukevia palveluita pääkaupunkiseudulla ja Lahdessa. Maahan muuttaneille haastateltaville esitetty kotoutumista edistäviä sekä estäviä tekijöitä kartoittava kysymys tuotti hieman yllättävän, turvallisuuden tärkeyttä korostavan vastauksen, joka poikkesi ammattilaisten vastauksista samaan kysymykseen. Pro gradu -tutkielman aihe nousi näin ollen aineistosta, ja siksi turvallisuutta kokemuksellisenä ilmiönä onkin perusteltua tutkia kotoutumisen ja sosiaalityön kontekstissa. Tavoitteena on hahmottaa niitä osa-alueita, jotka kotoutumisen prosessissa määrittävät turvallisuutta tuottaviksi tai turvattomuutta aiheuttaviksi. Tutkimuskysymyksiä on kaksi. Ensinnäkin millaisia merkityksiä maahan muuttaneet antavat turvallisuudelle? Toiseksi millaisia merkityksiä maahan muuttaneiden kanssa työskentelevät sosiaalialan ja TE-toimistojen ammattilaiset antavat turvallisuudelle?</p> <p>Työn teoreettis-metodologinen viitekehys rakentuu Anthony Giddensin ontologisen turvallisuuden käsitteeseen sekä ymmärryksen turvallisuudesta kokemuksellisenä ilmiönä. Pro gradu -tutkielmassa käytettävä empirinen aineisto on kerätty kotoutumista sekä kaupunkisosaalityötä tarkastelleissa tutkimus- ja kehittämishankkeissa. Aineisto koostuu 21 ryhmä- ja kolmesta yksilöhaastattelusta: Haastateltavat ovat maahan muuttaneita, sosiaalialan ammattilaisia sekä TE-toimistojen kotouttamisvirkailijoita. Tutkimuskysymyksiin vastataan fenomenologisen metodologian avulla. Aineistoa analysoidaan ontologista turvallisuutta koskevan teoreettisen sekä tutkimuskirjallisuuden antaman ymmärryksen perusteella.</p> <p>Vaikka maahan muuttaneet ja ammattilaiset vastasivat eri tavoin alkukysymykseen, molemmat puhuivat turvallisuuden tärkeydestä. Maahan muuttaneilla turvallisuus merkityksellistyy erontekona varhaisempiin turvattomuuden kokemuksiin ja niiden läpielämiseen omakohtaisesti. Maahan muuttaneiden haastatteluissa turvallisuus näyttäytyi perustavanlaatuisena inhimillisenä tarpeena ja turvan hakeminen aktiivisena toimintana: turvattomuutta paetessa otetaan riskejä ja altistutaan epävarmuudelle. Työntekijöillä puhe turvallisuudesta ilmenee yhtäältä empaattisena asenteena, myötäelämisenä, mutta myös konkreettisina tekoina ja toimenpiteinä, jotka epäsuoremmiin tavoittelevat asiakkaiden turvallisuutta.</p> <p>Kotouttavassa sosiaalialan työssä turvallisuuden merkitys korostuu etenkin, jos turvattomuuskokemuksia on kertynyt paljon, ja ontologinen turvallisuuden tunne on kolhiintunut. On tärkeää vastata siihen luomalla turvallisuutta tuottavia rutiineja. Kotoutumista, uuteen maahan kuulumista ja ontologisen turvallisuuden uudelleenrakentamista voidaan edistää arjessa turvaamalla perusasioiden sujuvuutta. Ontologisen turvallisuuden käsitteellä olisi yhteiskuntatieteellisenä käsitteenä annettavaa trauma-keskusteluun, jota tällä hetkellä hallitsevat psykologiset ja yksilöön keskittyvät käsitteet. Ontologisen turvallisuuden käsitteen avulla voitaisiin paremmin huomioida myös rakenteelliset tekijät, jotka väistämättä vaikuttavat yksilöiden arkeen ja elämään. Tämä olisi tärkeää, koska yhteiskuntien rakenteet eivät ole muuttumattomia ja valmiita, vaan niihin voidaan vaikuttaa esimerkiksi poliittisin päätöksin.</p>		
Avainsanat Ontologinen turvallisuus, kotoutuminen, kotouttamistyö, pakolaistyö		

Sisällys

1 JOHDANTO	1
2 KONTEKSTINA KOTOUTUMINEN	3
3 ONTOLOGINEN TURVALLISUUS	7
3.1 Ontologisen turvallisuuden käsite Anthony Giddensin ajattelussa	7
3.2 Ontologinen turvallisuus tutkimuskirjallisuudessa	13
4 EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	26
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	26
4.2 Metodologiset lähtökohdat	26
4.3 Haastattelujen kysymykset ja teemat	29
4.4 Aineiston keruu ja käsittely	31
4.5 Aineiston analyysi	33
4.6 Eettiset kysymykset	38
5 TURVALLISUUS JA TURVATTOMUUS	42
5.1 Puhe turvallisuudesta, turvasta ja turvattomuudesta	42
5.2 Varhaisemmat turvattomuuskokemukset	46
5.3 Luottamuksen rakentaminen varhaisissa kohtaamisissa ja asiakastyössä	53
5.4 Turvattomuus Suomessa	58
6 ONTOLOGISEN TURVALLISUUDEN UUDELLEENRAKENTUMINEN	67
6.1 Kolhiutunut ontologinen turvallisuuden tunne	67
6.2 Identiteetti ja kertomus itsestä muutoksessa	69
6.3 Koti, asuminen ja arki	75
6.4 Epävarmuudelle altistuminen	79
6.5 Ontologisen turvallisuuden rakentaminen ja lujittaminen sosiaalialan työssä	80
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	83
LÄHTEET	86
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Löysin opinnäytteeni aiheen työskennellessäni tutkimusavustajana kaupunkisosaalityötä ja kotoutumista tarkastelevassa sosiaalityön hankkeessa. Kiinnostukseni tutkia turvallisuutta sekä sen murenemista ja horjumista, eli turvattomuutta heräsi, kun maahan muuttaneiden haastatteluissa toistui tietty kysymyksiä herättävä vastaus. Kotoutumista edistäviä ja estäviä tekijöitä lähdettiin kartoittamaan esittämällä ensimmäiseksi seuraava avoin kysymys sosiaalialan ammattilaisille sekä maahan muuttaneille: *Kun ihminen muuttaa Suomeen, mikä on tärkeää, että asiat lähtevät sujumaan hyvin?* Ammattilaiset vastasivat kysymykseen varsin odotetulla tavalla. He korostivat kielikoulutukseen pääsemistä ja kielten oppimista, sekä esimerkiksi jo olemassa olevien sosiaalisten verkostojen merkitystä ja luottamussuhteen rakentamisen tärkeyttä.

Maahan muuttaneiden haastatteluissa toistunut vastaus kuitenkin yllätti: Merkittävä osa heistä vastasi *turvallisuus, turva, rauha* tai *rauhallisuus* avaamatta vastausta sen enempää. Lisäksi turvallisuutta korostava vastaus toistui riippumatta siitä, oliko haastateltava asunut Suomessa kaksi vai kaksikymmentä vuotta. Kyseinen vastaus ei vaikuttanutkaan vastaukselta esitettyyn kysymykseen, vaan muuten hyvin merkitykselliseltä ja keskeiseltä asialta haastateltaville. Vastaus myös hämmästytti omasta turvallisuuden tunteesta käsin: Suomessa syntyneenä ja täällä kasvaneena omaa turvallisuutta tulee mietittyä varsin harvoin. Lähinnä hyvin yllättävät ja poikkeukselliset tapahtumat, kuten Turun puukkoisku vuonna 2017, tuntuvat järkyttävän sitä. Lisäksi tuolloinkin oma turvallisuudentunne horjui vain väliaikaisesti, ja palasi ennalleen varsin pian.

Etenkin maahan muuttaneiden haastateltavien vastaukset laittoivat pohtimaan sitä, mistä turvallisuudessa on pohjimmiltaan kyse? Millaisissa tilanteissa turvallisuus voi olla uhatuna? Onko turvallisuus vain turvattomuuden tunteen sekä kokemuksen poissaoloa ja erilaisten fyysisten uhkien, kuten aseellisten konfliktien tai väkivallan, puuttumista? Mitä muuta turvallisuus on, ja miten se rakentuu? Edellyttääkö turvallisuus myös jonkinlaista tiedollista ja kokemuksellista varmuutta ja luottamusta esimerkiksi oman tulevaisuuteen? Vaikka turvallisuudesta ei erikseen kysytty, siitä puhuttiin lähes jokaisessa haastattelussa. Myös ammattilaiset puhuivat turvallisuudesta, mutta eri näkökulmasta käsin ja siksi eri

tavalla. Kyse on tärkeästä ja olennaisesta asiasta, ja siksi turvallisuutta monitahoisena kokemuksellisenä ilmiönä onkin perusteltua tutkia myös kotoutumisen kontekstissa.

Tavoitteenani on hahmottaa niitä osa-alueita, jotka kotoutumisen prosessissa määrittävät turvallisuutta tuottaviksi tai turvattomuutta aiheuttaviksi. Esitän turvallisuuden olevan hyvin keskeinen asia niin yksilöiden hyvinvoinnin, maahan muuttaneiden kotoutumisen kuin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden kannalta – näiden syiden vuoksi turvallisuutta sen erilaisissa ilmenemismuodoissaan on tärkeää tutkia. Ei siis riitä, että keskitytään yksinomaan fyysiseen turvallisuuteen – uhkiin ja vaaroihin sekä niiden minimoimiseen – vaan turvallisuutta on lähestyttävä myös luottamuksena oman olemassaolon sekä identiteetin jatkuvuuteen. Tärkeää on samalla myös tarkastella sosiaalityön mahdollisuuksia edistää kokemusta turvallisuudesta niin yksilökohtaisen työn kuin yhteiskunnallisen vaikuttamisenkin kautta.

Empiirinen aineisto, jota tässä opinnäytetyössä käytän, on kerätty Helsingin yliopiston sosiaalityön oppiaineen ja Diakonia-ammattikorkeakoulun yhteisessä tutkimus- ja kehittämishankkeessa. Hankkeen tavoitteena oli kaupunkisosaalityön viitekehyksessä kehittää kotoutumista tukevia palveluita pääkaupunkiseudulla ja Lahdessa. Erityisesti kiinnostuksen kohteena oli siis kaupunkiympäristö ja sen mukana tulevat mahdollisuudet ja haasteet sosiaalialan työlle. Hankkeen kohderyhmänä olivat ulkomailla syntyneet ja Suomessa jo muutaman vuoden asuneet, jotka eivät enää olleet turvapaikanhakijoita vaan olivat jo saaneet oleskeluluvan.¹

¹ Kaupunkisosaalityö ja kotouttaminen-hankkeesta lisää tietoa verkko-osoitteessa: <https://blogs.helsinki.fi/kotoutuminenkaupungissa2017-2018/>.

2 KONTEKSTINA KOTOUTUMINEN

Laki kotoutumisen edistämisestä (2010) säätelee kotoutumista, ja sitä valvova taho on työ- ja elinkeinoministeriö. Työ- ja elinkeinoministeriö vastaa maahanmuuttajien kotouttamisesta, kotouttamiseen liittyvästä lainsäädännöstä sekä maahanmuuttajien työllistymisen edistämisestä. Lain tarkoituksena on edistää ja tukea kotoutumista sekä maahanmuuttajan mahdollisuutta osallistua aktiivisesti suomalaisen yhteiskunnan toimintaan antamalla maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja ja tukemalla maahanmuuttajan mahdollisuuksia oman kielen ja kulttuuriin ylläpitämiseen. Kotoutuminen on määritelty laissa maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteiseksi kehitykseksi. Lisäksi lain tarkoituksena on edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä myönteistä vuorovaikutusta eri väestöryhmien kesken. Kotoutumislaki sisältää ajatuksen kotoutumisesta kaksisuuntaisena prosessina, jossa sekä vastaanottavalla yhteiskunnalla että maahan muuttaneilla on omat velvollisuutensa (Gothóni & Siirto, 2016, s. 14).

Kotoutumista edistetään ja tuetaan kotouttamistoimenpiteiden ja palveluiden avulla monialaisesti, niin viranomaisten kuin muidenkin tahojen toimin. Näitä toimenpiteitä ja palveluja järjestetään ensisijaisesti osana työ- ja elinkeinohallinnon (TE-hallinto) palveluja sekä kunnallisia peruspalveluja. Kunnat ja TE-toimistot ovat siis keskeisimmät kotouttajat; käytännössä lakia toteuttavat kuntien sosiaalitoimen viranomaiset sekä työvoimaviranomaiset. Työ- ja elinkeinohallinto vastaa työmarkkinoille tähtäävistä Suomeen muuttaneista, ja kunnat työvoiman ulkopuolelle jäävistä. Käytännössä kotouttavaa sosiaalityötä tehdään kunnissa sosiaalityön niukkojen resurssien takia lähinnä kansainvälistä suojelua saavien ihmisten kanssa. (Vuori, 2015.)

Kotouttamisella tarkoitetaan kaikkia toimenpiteitä, jotka tukevat maahanmuuttajan asettumista ja elämää uudessa kotimaassa, ja auttavat luomaan valmiudet itsenäiseen ja tasa-vertaiseen kansalaisuuteen (Gothóni & Siirto, 2016, s. 14). On huomattava, etteivät kaikki Suomeen ulkomailta muuttaneet ole oikeutettuja kotouttamispalveluihin, vaan viranomaiset käyttävät harkintavaltaa. Alkukartoitus toimii kynnysjärjestelmänä, jonka perusteella päätetään tehdäänkö henkilölle henkilökohtainen kotoutumissuunnitelma. (Vuori, 2015.) Henkilökohtaisessa kotoutumissuunnitelmassa määritellään hyvinvoinnin, koulu-

tuksen ja työllisyyden lisäämiseen tähtäävät toimenpiteet ja palvelut, joilla yksilön kotoutumista edistetään. Kansainvälistä suojelua saavat ovat oikeutettuja seuraaviin kotoutumispalveluihin: kunnan ja TE-toimiston tulee järjestää asuminen, varhaiskasvatus, esi- ja perusopetus, sosiaali- ja terveystyöpalvelut, tulkkaus, alkukartoitus ja kotoutumissuunnitelma ja kotoutumiskoulutus. Lisäksi heille annetaan tarvittaessa psykososiaalista tukea. Sekä suomalaisissa että kansainvälisissä väestötutkimuksissa on havaittu, että siirtolaisilla yleisesti sekä pakolaistaustaisilla erityisesti, on pääväestöä enemmän mielenterveysongelmia. (Castaneda ym., 2018, s. 26, 32.)

Raili Gothóni ja Ulla Siirto (2016, s. 14–15) toteavat kotouttamisen olevan yleisesti hyväksytty ja tärkeä, mutta myös kiistanalainen ja kritisoitu käsite pakolaisista ja pakolaisten vastaanotosta keskusteltaessa. Kotoutuminen ja kotouttaminen voivat integraation lisäksi viitata myös yhtenäisyyden ihannoimiseen, ja kotoutumispuhe voi siten toimia myös passivoivana ja assimiloivana vallankäytön välineenä. Gothóni ja Siirto korostavat olevan hyvin tärkeää, että pakolaiset kuten kaikki muutkin, saavat ja voivat olla avoimesti ylpeitä omasta taustastaan.

Jaana Vuori (2015) on tutkinut maahanmuuttajien kotouttamista viranomaisien, eri alojen ammattilaisten sekä kansalaisjärjestöjen työnä. Hän määrittelee kotouttamistyön ”sosiaaliluonteiseksi työksi, jossa asiakkaille pyritään varmistamaan maassa asumisen alkuaikoina toimeentulon ja arjen sujumisen aineelliset edellytykset, heitä ohjataan yhteiskunnan käytäntöihin ja palvelujen äärelle sekä tarjotaan maassa elämiseen tarvittavaa tietoa”. Kotouttamistyö julkisella sektorilla on monialaista työtä ja sitä tehdään niin kunnan sosiaalitoimistoissa, terveysasemilla, vastaanottokeskuksissa, päivähoidossa, kouluissa kuin työvoimapalveluissa. Sosiaalityössä systemaattista kotouttavaa työtä tehdään erityisesti kiintiöpakolaisten sekä oleskeluluvan saaneiden turvapaikanhakijana saapuneiden kanssa. Uuteen yhteiskuntaan asettuminen on usein pitkä prosessi, joka tapahtuu vähitellen. Ohjaus ja neuvonta, yhteiskunnalliset palvelut ja tulonsiirrot ovat keskeisiä kotouttamisen keinoja, joiden välittämisessä sosiaalialan ammattilaisilla on tärkeä rooli. (Vuori, 2015.)

Vastaanottovaiheen kotouttamistyö voidaan Suomen kunnissa organisoida monin eri tavoin. Isommissa kunnissa on alkuvaiheen kotouttamistyötä varten tyypillisesti perustettu

erillinen erityispalveluja tarjoava yksikkö pakolaistaustaisille maahanmuuttajille. Usein nämä erityispalvelut on nimetty esimerkiksi maahanmuuttajapalveluiksi, maahanmuuttajayksiköksi tai ulkomaalaistoimistoksi. Sosiaalialan ammattilaisten lisäksi näissä yksiköissä voi työskennellä esimerkiksi terveydenhuollon ammattilaisia. Erityispalvelujen toiminta-ajatuksena on, että asiakkaiden tuen tarpeisiin pystyttäisiin paremmin vastaamaan yksiköissä, joissa on erityisosaamista. (Hansen & Holm, 2016, s. 168–169.) Erityispalveluja on kuitenkin myös kritisoitu. Esimerkiksi Ulla Buchert (2016) näkee, että erillispalveluilla tuotetaan toiseutta luokittelemalla ihmisiä ”maahanmuuttajiksi” yksiköiden nimeämisen kautta. Keskeistä hänen mukaan olisikin tehdä ero erillispalveluiden nimeämisen sekä erityistarpeet huomioivien palveluiden järjestämisen välille. Erityispalvelujen järjestäminen voi olla tarpeen, jos ne perustetaan asiakkaiden palvelutarpeiden ja ammatillisen erikoistumisen mahdollistamisen vuoksi eikä asiakkaiden taustan perusteella.

Maahanmuuttoa ja kotouttamistyötä koskeva terminologia on edelleen vakiintumatonta. Käytän työssäni termiä ”maahan muuttanut” viitatessani henkilöön, joka on muuttanut Suomeen jostain toisesta maasta. Pyrin tällä tekemään eroa ”maahanmuuttaja”-termiin, joka sisältää ajatuksen muuttamisesta yhä jatkuvana tapahtumana. Maahan muuttaneista puhuminen pyrkii myös purkamaan ajatusta yhtenäisestä ryhmästä ihmisiä. Kuntien erityispalveluissa tehdään kotouttavaa työtä, joten olisi hyvä, että kyseisten yksiköiden nimeäminen perustuisi kotouttamisen käsitteelle. Käytän termiä kotouttava työ silloin, kun puhun yleisemmällä tasolla sosiaalialalla maahan muuttaneiden parissa tehtävästä kotoutumista edistävästä työstä. Viitatessani esimerkiksi maahanmuuttajapalveluissa työskentelevään haastateltavaan, puhun erityispalveluista.

Tämän hallituskauden aikana suomalaisessa maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikassa on korostettu tarvetta hallita maahanmuuttoa EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta (Valtioneuvosto, 2015a). Erityisen voimakkaasti näin on tehty syksystä 2015 lähtien: Hallituksen maahanmuuttopoliittisissa toimenpiteissä laajamittainen ja hallitsematon maahanmuutto kuvataan ”suureksi haasteeksi koko suomalaiselle yhteiskunnalle” (Valtioneuvosto, 2015b). Hallituksen turvapaikkapolitiittisen toimenpideohjelman mukaan ”Suomen lyhyen aikavälin tavoitteena on katkaista turvapaikanhakijoiden hallitsematon virta maahanamme ja saada turvapaikkakustannukset hallintaan” (Valtioneuvosto, 2015c).

Dokumenteissa pidetään tärkeänä myös sitä, että Suomi auttaa hädässä olevia, kuten sotaa pakenevia, ja turvapaikkajärjestelmässä tunnistetaan ”todellisen suojelun tarpeessa olevat”. Lisäksi hallitus korostaa kustannustehokkaita kotoutumisen toimenpiteitä, jotka edellyttävät oleskeluluvan saaneilta turvapaikanhakijoilta aktiivisuutta ja vastikkeellisuutta. Maahanmuutto ja kansainvälisen suojelun hakeminen esitetään kuitenkin ensisijaisesti haasteena ja riskinä, ehkä uhkanakin, esimerkiksi julkisen talouden kestävyydelle, suomalaiselle yhteiskunnalle ja sisäiselle turvallisuudelle. Valtioneuvoston dokumenteissa ilmiö turvallistetaan – esitetään uhkien ja riskien kautta – jolloin vaihtoehtoisille jäsenyyksille jää vain vähän tilaa (ks. esim. Prokkola, 2018). Edellä mainittujen valtioneuvoston julkilausumien perusteella alettiin kiristää lainsäädäntöä vuoden 2016 aikana, minkä vaikutukset tulevat esiin tutkielmani aineistossa.

3 ONTOLOGINEN TURVALLISUUS

3.1 ONTOLOGISEN TURVALLISUUDEN KÄSITE ANTHONY GIDDENSIN AJATTELUSSA

Turvallisuuden teemaa lähestyn tässä pro gradu –tutkielmassa Anthony Giddensin ontologisen turvallisuuden käsitteen avulla. Giddens on käsitellyt ontologista turvallisuutta useissa teoksissaan 1970-luvun puolivälistä lähtien. Ensimmäisen kerran Giddens mainitsee ontologisen turvallisuuden toimijuutta ja rakenteita käsittelevässä teoksessa *New rules of sociological method: a positive critique of interpretative sociologies* vuodelta 1976. Ontologinen turvallisuus sekä ontologinen turvattomuus esiintyvät myös vuonna 1984 julkaistussa teoksessa *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Perusteellisimmin Giddens pureutuu kuitenkin yksilötason ontologiseen turvallisuuteen ja sen rakentumiseen vuonna 1991 julkaistussa modernisaatiokehitystä ja identiteettiä käsittelevässä teoksessaan *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age* (ks. myös Giddens, 1990; 1992).

Ontologinen turvallisuus on Giddensin mukaan yksi monista turvallisuuden tunteen muodoista, mutta erittäin tärkeä sellainen. Giddens määrittelee ontologisen turvallisuuden ”luottamukseksi, joka useimmilla ihmisillä on oman identiteettinsä jatkuvuuteen sekä materiaalisen ja sosiaalisen elinympäristön pysyvyyteen. (Giddens, 1990, s. 92.) Ontologinen turvallisuus on tunne ja kokemus ”asioiden ja tapahtumien jatkuvuudesta ja järjestyksestä” ja se käsittää myös sellaisia asioita, jotka eivät ole ihmisen välittömässä havainto- ja vaikutuspiirissä (Giddens, 1991, s. 243). Sosiologina Giddens tulkitsee ontologista turvallisuutta modernisaatiokehityksen kontekstissa. Giddens yhdistää tarkasteluun yksilötason yhteiskunnalliseen sekä globaaleihin tasoihin. (Vornanen 2000, s. 55–56.) Giddensin fokus on yhteiskuntien ja maailman modernisoitumisessa: Miten modernisaation mukanaan tuomat muutokset, kuten riskien ja uhkien globalisoituminen, vaikuttavat yksilöihin? Giddens ei väitä, että riskien ja uhkien määrä olisi lisääntynyt modernisaatiokehityksen myötä, vaan pikemminkin hän tulkitsee niiden luonteen muuttuneen. (Giddens, 1991, s. 4.)

Giddensin ontologinen turvallisuus on synteettinen käsite, jossa yhteiskunnallinen rakenneteoreettinen tarkastelutapa yhdistyy syväpsykologiseen tasoon. Hän nojaa skotlantilaisen psykiatrin R.D. Laingin käsitykseen ontologisesta turvallisuudesta sekä turvattomuudesta eksistentiaalispsykologisena ilmiönä. Laingin vuonna 1960 julkaistu teos *The divided self* käsittelee psykoosisairauksia ja mielen sairastumista, sekä niiden aiheuttamaa ontologista turvattomuutta. Hänen mukaansa ontologisesti turvassa oleva ”ihminen tuntee oman läsnäolonsa todellisena, elävänä ja kokonaisena, ja ajallisesti jatkuvana”, ja siten kokee myös maailman ja muut ihmiset samalla lailla todellisina ja jatkuvina. Kokemuksellisesti yksilö voi olla tällöin turvassa ”itsessään” sekä myös suhteessa muihin ihmisiin ja maailmaan, jossa elää. Toisiin ihmisiin suhteessa oleminen on palkitsevaa. Ontologisesti turvattomalle yksilölle ei asia ole näin, vaan tavalliset elämisen tilanteet tuntuvat uhkaavan hänen madaltunutta ”turvallisuuskynnystänsä”. Ontologisesti turvaton joutuu keskittymään itsensä säilyttämiseen ja suojelemiseen ollessaan suhteessa toisiin, koska hän ei voi pitää omaa olemassaoloa – todellisuutta, elävyyttä, autonomiaa ja identiteettiä – koskevia kysymyksiä annettuina. Ontologinen turvattomuus on tila, jossa ihmistä uhkaa minuuden pirstoutuminen, koska omaa olemassaoloa ei voi pitää itsestään selvänä. (Laing, 1960, s. 39, 41–43.)

”Ontologinen” turvallisuuden ja turvattomuuden käsitteiden yhteydessä merkitsee sekä Laingille että myös Giddensille konkreettista ja kokemusperäistä olemassaoloa (*being*). Giddens yhdistää ontologista turvallisuutta koskevassa ajattelussaan psykologista – etenkin psykodynaamista – tietoa ja ajattelua sekä eksistentiaalistisia, ihmisen olemassaoloa koskevia peruskysymyksiä (Vornanen, 2000, s. 55). Giddens pohjaa ontologisen turvallisuuden käsitteensä R.D. Laingin lisäksi D.W Winnicottin sekä Erik Eriksonin ajatteluun koskien perusturvallisuutta. Lisäksi eksistentiaaliset kysymykset, joita esimerkiksi Søren Kierkegaard on käsitellyt, ovat keskeisiä Giddensin ontologisessa turvallisuudessa. (Giddens, 1991, s. 35–56.)

Giddens korostaa rutiinien olevan yhteiskunnan uusintamisen keskeinen piirre: ontologinen turvallisuus on riippuvainen siitä, ”missä määrin toimija luottaa vakiintuneisiin sopimuksenvaraisiin keinoihin (...) joiden avulla rakenteiden kaksinaisuuden määrittämissä tilanteissa yhteiskuntaelämää uusinnetaan”. Rutiinit, konventiot ja ”ihmisten yleiset yhteiset tiedot” mahdollistavat sen, että ihmisten on mahdollista suhtautua sosiaaliseen

kanssakäymiseen ”epäproblemaattisena” ja ottaa se ”annettuna”: ontologinen turvallisuus yhteiskunnallisessa elämässä perustuu siis jaettuun yhteiseen tietoon, mikä mahdollistaa sen, ettei omaa toimintaa tarvitse lakkaamatta reflektoida. (Giddens, 1979, s. 218–219; 1984b, s. 326–327.) Giddens ammentaa selvästi myös fenomenologisesta perinteestä, josta on osoituksena ontologisen turvallisuuden tunteen ymmärtäminen ”luonnollisena asenteena” ja kokemuksellisenä elämismailman ilmiönä. Luonnollinen asenne kuuluu fenomenologian peruskäsitteisiin. (ks. esim. Perttula, 2008.)

Ontologisen turvallisuuden rakentuminen

Giddensin mukaan ontologinen turvallisuus muodostuu erityisesti varhaisissa huolenpitosuhteissa rakentuvalle perusluottamukselle: Normaaaleissa olosuhteissa lapsi voi luottaa huolenpitäjiinsä ja heidän antamaansa hoivaan. Tämä perusluottamus on ”emotionaalinen rokote eksistentiaalista ahdistusta vastaan – turva/suoja tulevaisuuden uhkia ja vaaroja kohtaan, joka auttaa yksilöä ylläpitämään toivoa ja rohkeutta kohdatessaan millaisia tahansa olosuhteita ja tilanteita”. Giddens kuvaa perusluottamusta tärkeimmäksi emotionaaliseksi tueksi, jolle ihmisen puolustusjärjestelmä rakentuu. Tätä puolustusjärjestelmää Giddens nimittää termillä ”*protective cocoon*”, joka kääntynee vapaasti suomeksi esimerkiksi *suojaavaksi koteloksi* tai *suojamuuriksi*. (Giddens, 1991, s. 39–40.)

Perusluottamukseen perustuva puolustusjärjestelmä tuottaa ihmisille haavoittumattomuuden illuusion, joka torjuu negatiiviset vaihtoehdot ja korvaa ne yleistyneellä toiveikkaalla asenteella ja suhtautumisella tulevaan. Tämä on tärkeää, koska elämän ylläpito, niin kehollisessa mielessä kuin psyykkisenä terveytenäkin, on luontaisesti altis erilaisille riskeille. Puolustusjärjestelmän tehtävä on siis suodattaa pois tai estää potentiaaliset vaarat, jotka uhkaavat ihmisen fyysistä tai psyykkistä eheyttä. Yllättävät ja äkilliset negatiiviset tapahtumat voivat kuitenkin lävistää tämän suojamuurin hajottaen samalla kuvitelman haavoittumattomuudesta joko väliaikaisesti tai pidemmäksikin aikaa. Tyypillisesti kuvitelma suhteellisesta haavoittumattomuudesta kuitenkin palautuu ajan mittaan. (Giddens, 1991, s. 40.)

Giddensin ontologista turvallisuutta koskevassa teoretisoinnissa rutiineilla on tärkeä rooli. Ne ovat perusluottamusta ja perusturvallisuutta synnyttäviä mekanismeja. Kun rutiinit katkeavat, on ihminen silloin ”moraalisesti ja psykologisesti” haavoittuvimmillaan

(Giddens, 1992, s.175). Rutiinit säätelevät sosiaalista elämää tehden siitä tiedettävää tai ennakoitavaa. Giddensin mukaan rutiinien tärkeys ontologisen turvallisuuden kannalta voidaan jäljittää ihmisen elämän ensimmäisiin vuosiin ja lapsen suhteeseen huolenpitäjäänsä. Perusluottamuksen rakentumisessa rutiineilla on ollut tärkeä merkitys. (Giddens, 1991, s. 39.) Rutiinit ja tottumukset toimivat perusluottamuksen tapaan ihmisen suojana ahdistusta vastaan, ja ovat siten keskeinen osa ontologista turvallisuutta. Giddensin ajattelussa rutiinien kognitiivinen funktio on tarjota yksilöille tapoja tietää maailmasta ja siitä miten tulee toimia: Ne mahdollistavat varmuuden tuntemisen sekä merkityksellisten ja tarkoituksenmukaisten valintojen tekemisen. (Giddens, 1991, s. 40–41.)

Giddens nostaa rutiinit keskeiseen rooliin suhteessa ontologisen turvallisuuden kehitykseen, mutta tekee myös erotteluja erityyppisten rutiinien välille. Myöhemmissä elämänvaiheissa ontologista turvallisuutta pidetään yllä ja vahvistetaan erilaisten konventioiden avulla sekä niitä uudelleen tuottamalla. Giddensin mukaan rutiinien noudattaminen ja uusintaminen ei ole täysin automaattista toimintaa – kuitenkin rutiinien mukaan toimiminen ei myöskään vaadi jatkuvaa itsen ja oman toiminnan reflektiota. On myös huomattava, etteivät kaikki rutiinit tuota ontologista turvallisuutta, vaan rutiinien sokea, neuroottinen ja pakonomainen noudattaminen voi olla merkki hallitsemattomasta ahdistuksesta. (Giddens, 1991, s. 39–40.) Tulkitsen tämän niin, että ihminen pyrkii rutiinien pakonomaisella noudattamisella luomaan elämäänsä järjestystä ja hallinnan tunnetta. Kuitenkin Giddensin kuvaama rutiinien neuroottinen noudattaminen voi pikemminkin alkaa määrittämään ihmisen toimintaa rajoittaen sitä ja tehden arjesta hankalampaa. Ontologisen turvallisuuden kannalta rutiinit ovat tärkeitä, koska ne sujuvoittavat elämää vapauttaen energiaa muihin tehtäviin ainaiselta valintojen tekemiseltä. Ymmärryksen mukaan rutiinit myös vahvistavat hallinnan tunnetta.

Jennifer Mitzen (2006) kuvailee rutiinien olevan giddensiläisessä ajattelussa sisäisesti ohjelmoituja kognitiivisia ja käyttäytymiseen liittyviä vastauksia informaatioon ja ärsykkeisiin. Rutiinit voivat olla tiukasti henkilökohtaisia ja yksityisiä, mutta myös sosiaaliset suhteet, kuten suhteet läheisiin, ovat tärkeä rutiinien lähde. Mitzen arvioi rutiinien merkityksen perustuvan reflektion tukahduttamiseen. Riippumatta siitä, onko kyse henkilökohtaisista vai sosiaalisiin suhteisiin liittyvistä rutiininomaisista vastauksista ja reakti-

oista, ne ovat luonteeltaan tottumuksenomaisia eivätkä erityisesti vaadi ajattelua eri vaihtoehtojen punninnan sekä tiedon ajantasaistamisen mielessä. Rutiinien noudattaminen ei siten vaadi tietoisten päätösten tekemistä, vaan ne ikään kuin otetaan annettuina ja reflektio pikemminkin tukahdutetaan toisin kuin rationaalisessa toiminnassa.

Tiivistetysti Giddensiin (1991) ja Mitzeniin (2006) nojautuen voidaan rutiinien turvallisuutta tuottavan voiman katsoa perustuvan jatkuvan reflektoinnin tukahduttamiseen: Rutiinit antavat toimijalle automaattisia malleja siitä, miten vastata ärsykkeeseen ja orientoitua tuleviin tilanteisiin. Siten ne rajaavat harkintaa vaativien valintojen areenaa, rauhoittavat kognitiivista ympäristöä ja tuottavat tietynlaista pysyvyyttä. Rutiinit toisin sanoen mahdollistavat toimijuutta: ne säästävät energiaa ja tekevät arjesta sujuvampaa sekä helpompaa. Niistä tulee ”normaalia” käyttäytymistä, arkipäivän käytäntöjä ja yhdistyessään sosiaalisessa elämässä, jopa kulttuurisia malleja ja perinteitä.

Ontologisen turvallisuuden ylläpitäminen

Giddensin (1991, s. 36–42) mukaan ontologinen turvallisuus perustuu käsitykseen ”asioiden ja tapahtumien järjestyksestä ja jatkuvuudesta” (*a sense of continuity and order in events*). Siinä on kyse luottamuksesta oman olemisen jatkuvuuteen sekä maailmaan, ja siihen sisältyy perusluottamus toisiin ihmisiin. Ontologisen turvallisuuden erityinen merkitys on siinä, että se auttaa ihmistä selviytymään kohtaamistaan kriiseistä, muutoksista ja erilaisista riskitilanteista läpi elämän (Giddens, 1991, s. 38). Giddensin ajattelussa ontologisessa turvallisuudessa yhdistyy sekä sisäinen että ulkoinen turvallisuus. Kyse ei siten ole vain tunteesta emotion mielessä, vaan ontologisessa turvallisuudessa tiedollisuus, kokemus ja tunne ovat yhteydessä ympäröivään sosiaaliseen ja fyysiseen ulkomaailmaan.

Giddens kuvaa käytännöllistä tai praktista tietoisuutta (*practical consciousness*) ontologisen turvallisuuden tunteen kognitiivisena ja emotionaalisenä ankkurina. Se on luonteeltaan ei-tietoista (*non-conscious*) pikemminkin kuin tiedostamatonta (*unconscious*). Käytännöllisessä tietoisuudessa on kyse siitä, että ihminen pystyy toimimaan arjessa erilaisiin tilanteisiin sopivalla tavalla refleктоimatta omaa toimintaansa sen enempää. Arkipäivän toiminnan jatkuvuuden mahdollistaa se, että esimerkiksi erilaisia valintoja ei tarvitse

tehdä koko ajan. Valtaosa valinnoista koskien omaa ja sosiaalista toimintaa tulevat tehdyiksi itsestään selvinä, mikä mahdollistaa keskittymisen siihen mitä ihminen on kulloinkin tekemässä. Käytännöllinen tietoisuus, jota Giddens kutsuu myös ”luonnolliseksi asenteeksi” (*natural attitude*) auttaa ihmistä myös rajaamaan pois eksistentiaalistiset kysymykset koskien itseämme, muita ja objektimaailmaa. Luonnollinen asenne auttaa ihmistä pitämään itsestään selvinä eksistentiaalisia kysymyksiä koskien aikaa, tilaa, jatkuvuutta ja identiteettiä. (Giddens, 1991, s. 35–37.) Ontologisesti turvassa oleminen siis edellyttää, että ihmisellä on tiedostamattoman ja käytännöllisen tietoisuuden tasoilla ”vastaukset” perustavanlaatuisiin eksistentiaalistisiin kysymyksiin (Giddens, 1991, s. 47).

Ontologisen turvallisuuden hakemisessa on kyse tarpeesta minimoida epävarmuutta tuottamalla kognitiivista järjestystä ympäristöön. Suojamuuri tai -järjestelmä mahdollistaa luottamisen oman kognitiivisen maailman jatkumiseen: Koska toimijat eivät voi vastata kaikkiin vaaroihin kerralla, toimijuus riippuu suojajärjestelmästä, jonka tehtävä on rajata pois mielestä useimmat tällaiset kysymykset koskien fyysistä tai psyykkistä eheyttä mahdollisesti uhkaavia tapahtumia. On tärkeä huomata, että tämä tapahtuu tietoisten valintojen tason ulkopuolella. Esimerkiksi identiteettiin liittyviä kysymyksiä ei tarvitse pitää mielessä päivittäin, vaan toimijat voivat keskittyä käsillä olevaan tehtävään, sen sijaan että olisi jatkuva tarve pohtia oman tekemisen tarkoituksia. (Giddens, 1991, s. 35–36, 39–40.)

Ontologisessa turvallisuudessa on yksinkertaistetusti kyse siitä, että yksilö voi luottaa elämänsä ja sen jatkuvuuteen; oman elämän kannalta tärkeät asiat, ihmiset ja paikat ovat olemassa myös huomenna samankaltaisina kuin eilen ja tänään. Näin ollen ihmisen on mahdollista elää elämänsä, kokea olemassaolonsa tärkeänä, tehdä suunnitelmia ja pyrkiä toteuttamaan unelmiaan. Giddensiläisessä ajattelussa ontologinen turvallisuus on luonteeltaan hyvin kokonaisvaltaista: se vaikuttaisi käsittävän niin yksilön kokemukset, toiminnan, kognitiivisen ja emotionaalisen puolen kuin ympäristön, jossa yksilö toimii ja mihin toiminnallaan samalla myös vaikuttaa. Ontologinen turvallisuus rakentuu pitkälti arjessa ja elämänkulussa; varhaisessa lapsuusiässä korostuu erityisesti suhde huolenpitäjiin ja päivittäisiin elämää ylläpitäviin rutiineihin.

Myöhemmissä elämänvaiheissa hakeutuminen itselle merkityksellisten toimintojen pariin ja niiden ylläpitäminen voivat korjata äkillisesti tapahtuneita turvattomuuden kokemuksia. Arkipuheessa rutiineihin ja tottumuksiin suhtaudutaan usein varsin kielteisesti: niistä puhutaan tylsyyden synonyyminä, luovuuden tukahduttajina sekä valheellisena turvallisuuden ja varmuuden tuottajina. Kuitenkin rutiinien ja turvallisuuden yhteys voitaisiin käsittää mahdollisuudeksi sosiaalityölle. Ajattelen tämän olevan sosiaalityön kannalta hyvin tärkeää, koska sosiaalityössä on mahdollista eri tavoin tukea ihmisiä mielekkäiden arjen rutiinien muodostamisessa – niin kysellen ja keskustellen, neuvoen ja opastaen kuin henkisesti ja taloudellisesti tukienkin.

3.2 ONTOLOGINEN TURVALLISUUS TUTKIMUSKIRJALLISUUDESSA

Ontologisen turvallisuuden käsitettä ja teoriaa on sovellettu eri tieteenaloilla sekä eri aihepiirien tutkimuksessa. Kirjallisuuskatsaus perustuu suorittamaani artikkelihakuun (ks. liite 1).

Asumisen ja kodin tutkimus

Giddensiläistä ajattelua ontologisesta turvallisuudesta on sovellettu varsin runsaasti kodin, kodin merkitysten sekä asumisen tutkimuksessa 1980-luvun puolivälistä lähtien. Vaikuttaisi siltä, että giddensiläinen ontologisen turvallisuuden käsitteen käyttökelpoisuus havaittiin ensimmäisenä juuri asumiseen ja kotiin liittyvien aiheiden parissa. Alkuvaiheessa tutkimus keskittyi erityisesti oman kodin omistamisen kokemuksiin ja merkityksiin ontologisen turvallisuuden rakentamisen ja ylläpitämisen kannalta (ks. esim. Saunders, 1984, 1986, 1989; Saunders & Williams, 1988; Dupuis & Thorns, 1998). Sittemmin ontologista turvallisuutta on tarkasteltu esimerkiksi asunnottomuuden ja kodittomuuden yhteydessä ja on havaittu, että myös vuokratyö voi toimia ontologisen turvallisuuden lähteenä (ks. esim. Padgett, 2007). Asumista ja kodin rakentamista on tutkittu myös kansainväliseen suojeluun ja uudelleenasetuttamiseen liittyen: tarkastelussa on esimerkiksi se, kuinka asumisella voidaan edistää uuteen maahan kuulumisen tunnetta (*sense of belonging*) sekä ontologista turvallisuutta. Näissä tutkimuksissa havaittiin, että asumisen pysyvyys edistää kuulumisen ja ontologisen turvallisuuden tunteen rakentumista. (ks. esim. Fozdar & Hartley, 2014; Kauko & Forsberg, 2018.)

Peter Saundersin (1984, s. 222–223) mukaan halussa omistaa oma koti, on kyse jostain syvemmästä tarpeesta kuin vain yksityisen ja henkilökohtaisen tilan tarpeesta, jossa hallinta ja vapaus parhaiten toteutuvat. Hän näkee halun omistamiseen vastauksena ontologisen turvallisuuden murentumiseen modernissa maailmassa; oman kodin omistaminen (*home ownership*) toimii yksilöllisenä vastauksena yhteiskunnallisen vieraantumisen ongelmaan, ja siten keinona ontologisen turvallisuuden tunteen saavuttamiselle. Saunders ymmärtää halun oman kodin omistamiseen pääasiallisesti osoituksena ontologisen turvallisuuden tarpeesta: ”oma koti on fyysinen ja pysyvä – tilallisesti ja ajallisesti juurtunut – paikka maailmassa, jossa yksilö voi tuntea olevansa sananmukaisesti ja kuvaannollisesti ’kuin kotonaan’”. Kodinomistaminen eroaa muunlaisesta omistamisesta; auto tai televisio kuuluu ihmiselle, mutta ihmiset itse tuntevat kuuluvansa kotiin (Saunders & Williams, 1988, s. 87).

Saunders (1986, s. 282–285) näkee, että myös rakennettuun ympäristöön liittyvät arjen rutiinit tuottavat ja ylläpitävät ontologista turvallisuutta. Koti on erityisen keskeinen paikka: Itse omistamassaan kodissa ihmiset voivat tuntea pystyvänsä hallitsemaan ympäristöään, olevansa vapaita tarkkailusta ja valvonnasta, ja voivat olla vapaasti omia itsejään. Omassa kodissa pystytään tuntemaan olo psykologisesti rennoksi, vaikka ympäröivä maailma voi ajoittain tuntua uhkaavalta ja hallitsemattomalta.

Ann Dupuis ja David C. Thorns (1998) operationalisoivat ontologisen turvallisuuden käsitteen Saundersia ja Giddensia mukaillen, ja tarkastelevat millaisia merkityksiä iäkkäät uusiseelantilaiset talon/asunnonomistajat antavat kodille ja kotielämälle. He tulevat johtopäätökseen, että koti paikkana voi auttaa ihmisiä saavuttamaan ja ylläpitämään ontologisen turvallisuuden tunteen (*sense of ontological security*) ajoittain uhkaavaksi ja hallitsemattomaksi koetussa maailmassa. Koti voi toimia ontologisen turvallisuuden lähteenä silloin, kun seuraavat ehdot täyttyvät: (1) Koti paikkana mahdollistaa pysyvyyden kokemisen suhteessa materiaaliseen ja sosiaaliseen ympäristöön; (2) koti tarjoaa paikan päivittäisten elämää ylläpitävien rutiinien suorittamiselle; (3) koti mahdollistaa hallinnan tunteen, koska siellä voi kokea olevansa vapaa tarkkailusta, joka enenevässä määrin luonnehtii julkista tilaa ja muita paikkoja; ja (4) koti tarjoaa turvallisen paikan identiteetin rakentamistyölle. Dupuis’n ja Thornin mukaan ontologinen turvallisuus saa fyysisen olomuodon kodilta tuntuvassa paikassa.

Niin Saunders (1984, 1988) kuin Dupuis ja Thorns (1998) huomauttavat, että kodin merkitykset ja kokemukset ovat monella tavalla kontekstisidonnaisia: ne vaihtelevat kotitalouksien sisällä, kotitalouksien välillä sekä alueiden välillä. Esimerkiksi uusiseelantilaisien kodinomistajien kotiin liittämät merkitykset on nähtävä suhteessa siihen, että Uudessa-Seelannissa on kauan korostunut halu maan- ja talonomistukseen johtuen erilaisista historiallisista kehityskuluista. Etenkin 1930-luvun laman aiheuttaman turvattomuuden seurauksena ikioma koti muodostui jatkuvuuden, varmuuden ja pysyvyyden symboliksi. (Dupuis & Thorns, 1998.)

Deborah K. Padgett (2007) tutkii ontologista turvallisuutta ja kodille annettuja subjektiivisia merkityksiä vakavista mielenterveyshäiriöistä kärsineiden kodittomien keskuudessa. Tutkimus perustuu 1990-luvun lopulla New Yorkissa vastauksena asunnottomuus-kriisiin tehtyyn ”Asunto ensin”-ohjelmaan liittyneeseen kokeiluun, jossa joukolle asunnottomia ja mielenterveysongelmaisia ihmisiä järjestettiin mahdollisuus siirtyä itsenäiseen asumiseen. Padgett teki elämäkertahaastatteluja kahteen eri ryhmään kuuluvien henkilöiden kanssa. Hän haastatteli asunto ensin-periaatteen (*housing first*) mukaisesti asunnon saaneita henkilöitä, sekä verrokkiryhmänä henkilöitä, jotka olivat mukana portaittaisessa asuttamisjärjestelmässä (*treatment first*), jossa itsenäisempiin asumisen muotoihin etenemiseksi vaaditaan esimerkiksi päihitteettömyyttä, hoitoihin sitoutumista ja näyttöä elämänhallinnasta. Jälkimmäiseen ryhmään kohdistui paljon erilaisia kontrollitoimenpiteitä, kuten huumeseuoloja ja lääkkeiden ottamisen seuranta, kun taas ensimmäiselle ryhmälle ei asetettu vastaavanlaisia vaatimuksia.

Padgett (2007) hyödynsi erityisesti Dupuis’n ja Thorns’in jäsenystä asumiseen liittyvistä ehdoista – pysyvyys, arjen rutiinit, yksityisyys ja turvallinen paikka identiteettityölle – jotka auttavat ylläpitämään ontologista turvallisuutta. Tulokset osoittavat, että omissa asunnoissa asuneet osallistujat kokivat ontologista turvallisuutta, kun tehdyistä elämäkertahaastatteluista tarkasteltiin ontologista turvallisuutta tuottavien ehtojen täyttymistä. Asunnottomat ja mielenterveysongelmista kärsivät ihmiset ovat kykeneviä itsenäiseen asumiseen osana yhteisöjä. Padgett tekee kiinnostavan havainnon liittyen ontologisen turvallisuuden juuriin: Hän huomauttaa Laingin käyttäneen ensimmäisenä ontologista turvallisuutta – tai pikemminkin sen puuttumista – kuvaamaan vakavista mielisairauksista kärsineiden kokemuksia. Padgett näkee tilanteen surullisen ironisuuden Yhdysvaltojen

kontekstissa; juuri ne ihmiset, joiden ontologinen turvallisuus on uhattuna mielisairauksien vuoksi, ovat samalla niitä, joiden asumisolosuhteet eivät todennäköisesti edistä ontologisen turvallisuuden rakentumista (Padgett, 2007).

Robert L. Hawkinsin ja Katherine Maurerin (2011) artikkelissa käsitellään luonnonkatastrofin aiheuttaman kodin menettämisen vaikutuksia ontologiselle turvallisuudelle. Tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten hurrikaani Katrina jälkimaininkeineen vaikutti New Orleansin asukkaiden ontologiseen turvallisuuteen. Lisäksi tarkastelussa on se, kuinka hurrikaanista selviytyneet haastateltavat jälleen rakentavat ontologista turvallisuuttaan. Hurrikaani vaikutti haastateltavien elämään monin tavoin aiheuttaen sekä aineettomia että aineellisia menetyksiä, joiden seurauksena myös ontologinen turvallisuus horjui tai se menetettiin ainakin joksikin aikaa, mikä heijastui myös haastateltavien mielenterveyteen. Osa oli menettänyt kodin irtaimistoineen ja emotionaalisesti tärkeine muistoesineineen, sekä kotiin ja alueeseen liittyvät hyvät muistot. Tutut ja tärkeät paikat, kirkot ja kahvilat, eivät enää olleet olemassa. Kodin tuhoutumisen vuoksi monet joutuivat muuttamaan toiseen kaupunkiin. Muuton vuoksi myös sosiaaliset rakenteet, esimerkiksi suhteet naapuruston ihmisiin murtuivat, moni kuvailikin menettäneensä yhteisönsä ja sen tuoman turvan. Moni ei tiennyt mistä voi saada apua, koska viranomaiset pitkälti ohittivat etenkin köyhien alueiden ihmisten hädän ja tarpeet – jälleenrakentaminen koettiin tuskallisen hitaaksi. Luonnonkatastrofin vuoksi paikkoihin ja ihmisiin liittyvät rutiinit katkesivat ja luottamus elinympäristöön vakauteen ja jatkuvuuteen järkkäyi – siten myös ontologisen turvallisuuden tunne murtui. Ontologista turvallisuuden tunnetta ihmiset alkoivat jälleen rakentamaan pienin askelin hankkimalla arkielämän välttämättömyyksiä, raivaamalla ja kunnostamalla tuhoja kärsinyttä kotia, sekä alkamalla etsimään uutta asuntoa, josta voisi tehdä kodin.

Kansainväliset suhteet

Kansainvälisten suhteiden tieteenalalla on ontologista turvallisuutta hyödynnetty varsin paljon erilaisten turvallisuuteen sekä identiteettipolitiikkaan liittyvien ilmiöiden analysoimiseen ja tarkasteluun. Keskiössä on tyypillisimmin valtioiden kansallinen turvallisuus ja suvereniteetti, jota voidaan hahmottaa sekä fyysisenä että esimerkiksi identiteetin

kautta. Kansainvälisissä suhteissa esimerkiksi valtioidenvälisiä suhteita, konflikteja, kriisejä sekä yllättäviä tapahtumia, kuten terrori-iskuja, on analysoitu ontologisen turvallisuuden käsitteen avulla (ks. esim. Mitzen, 2006; Hansen, 2016; Combes, 2017).

Giddensiläisessä ontologisen turvallisuuden teoretisoinnissa ontologisen turvan hakeminen tapahtuu yksilötasolla, vaikkakin yksilön olemassaolon turvallisuus on liitoksissa myös esimerkiksi globaaleihin tapahtumiin. Kansainvälisissä suhteissa ontologisen turvallisuuden hakeminen skaalataan usein koskemaan valtioita, kuten esimerkiksi Jennifer Mitzen (2006) tekee. Oletuksena on, että valtiot hakevat fyysisen turvallisuuden (*security of the body*) lisäksi myös ontologista turvaa, joka voidaan ymmärtää valtioiden minuuden turvallisuutena (*security of the self*). Valtioiden ontologinen turvallisuus rakennetaan ja saavutetaan suhteissa toisiin itselle merkityksellisiin toimijoihin: ontologista turvallisuutta tuottaa erityisesti valtioiden välisten suhteiden vakaus ja pysyvyys. (Mitzen, 2006; Rumelili, 2015.)

Mitzen (2006) soveltaa olettamusta ontologisen turvallisuuden hakemisesta valtioiden turvallisuutta koskevaan dilemmaan. Turvallisuudilemmassa on kyse tilanteesta, jossa yhden toimijan turvallisuuden lisäämiseen tähtäävät toimet voivat samanaikaisesti heikentää muiden turvallisuustilannetta: Kun toisen toimijan aikeet ja toiminnan tarkoitus tulkitaan esimerkiksi väärin, turvallisuudilemma voi johtaa kilpavarusteluun, konflikteihin ja sotiin. Realistien mukaan rationaalisesti toimivat kansallisvaltiot haluavat välttää turvallisuudilemmoja, mutta epävarmuus estää sen. Ontologisen turvallisuuden soveltaminen turvallisuudilemmaan tarjoaa toisenlaisen selityksen, joka auttaa ymmärtämään esimerkiksi pitkittyneitä konflikteja – toisin sanoen sitä, miksi valtiot eivät onnistu ratkomaan kiistojaan. Mitzenin mukaan myös vaaralliset rutiinit tuottavat ontologista turvallisuutta: Varmuuden ja pysyvyyden vuoksi valtiot voivat paradoksaalisesti kiintyä pitkään jatkuneisiin fyysistä turvallisuutta uhkaaviin konflikteihin. Bahar Rumelili (2015) näkee, että ontologisen turvallisuuden tavoittelu voi vaikeuttaa konfliktienratkaisua ja sovitteluyrityksiä, kun kyse on valtioiden välisistä pitkittyneistä konflikteista. Fyysistä turvallisuutta uhkaava tilanne tuottaa samalla jatkuvuutta, kun taas konfliktinratkaisuun ja sovitteluyrityksiin liittyy runsaasti epävarmuutta.

Eeva-Kaisa Prokkola (2018) on tutkinut vuoden 2015 turvapaikanhakutilannetta arjen geopolitiikan ja rajojen turvallistamisen kehikossa. Prokkola tarkastelee kuinka Suomen ja Ruotsin välinen raja ja turvapaikanhaku turvallistettiin Torniossa syksyllä 2015. Valtiovallan reaktio vuoden 2015 poikkeukselliseen turvapaikanhakutilanteeseen oli valvonnan ja kontrollin lisääminen aiemmin avoimelle rajalle. Poikkeavan ja hallitsemattoman tilanteen esitettiin olevan uhka yleiselle järjestykselle ja uhkaavan myös suomalaisten turvallisuutta. Turvallistamisen myötä turvallisuusnäkökulma jäsenyi hallitsevaksi tavaksi käsitellä rajaa ja sen kautta tapahtuvaa maahantuloa, jossa oli kyse turvapaikanhakemisesta. Kysymykset ihmisoikeuksista jäivätkin taka-alalle. Prokkolan mukaan Euroopan unionin jäsenmaiden vuodesta 2015 alkaen vahvistuneessa ”rajat- kiinni”-politiikassa, eli rajavalvonnan palauttamisessa EU:n sisärajoille, on kyse turvallistamisesta.

Prokkola (2018, 6) tutki myös rajan merkitystä turvallisuuden tunteelle haastatteleamalla viranomaisia ja kolmannen sektorin toimijoita. Hän huomauttaa rajojen voivan tuottaa samanaikaisesti sekä kollektiivista ontologista turvallisuutta että ulkopuolisuutta ja turvattomuutta: ”Rajojen tuottama tilallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen järjestys voi ylläpitää kollektiivista ontologista turvallisuuden tunnetta joidenkin kansallisuuksien ja kulttuuri- ja kieliryhmien näkökulmasta. Samanaikaisesti se kuitenkin synnyttää ulkopuolisuutta ja turvattomuuden tunteita ainakin määritelmän ulkopuolelle jäävien yksilöiden elämismaailmassa.”

Ontologista turvallisuutta on kansainvälisissä suhteissa perinteisesti sovellettu hyvin valtiokeskeisesti, keskittyen erityisesti valtioiden ontologisen turvallisuuden tarpeeseen ja identiteetin jatkuvuuden turvaamiseen (esim. Mitzen 2006; Rumelili 2015). Kuitenkin valtiokeskeistä ajattelua on alettu myös kyseenalaistaa etenkin postkolonialistisesta näkökulmasta tehdyssä tutkimusperinteessä, jossa katse on suunnattu esimerkiksi turvapaikkaa hakeviin yksilöihin (Innes, 2016) ja uskonnollisiin yhteisöihin (Shani 2017) kansallisvaltioiden sijaan. Alexandria J. Innes (2016) lähtee liikkeelle yksilötason turvallisuudesta ja sen yhteyksistä valtiolliseen turvallisuuteen. Hän tarkastelee ontologista turvallisuutta yhden Kreikkaan päätyneen turvapaikanhakijan kokemusten kautta narratiivisen analyysin keinoin. Tässä tarkastelussa turvallisuus ja sen etsiminen on performatiivista toimintaa ja prosessi, joka sisältää niin aineellisia turvallisuuden elementtejä kuin turvallisuuden tunnettakin.

Siirtolaisuustutkimus

Ontologisen turvallisuuden käsitettä on hyödynnetty jonkin verran myös siirtolaisuuteen ja pakolaisuuteen liittyvässä empiirisessä tutkimuksessa. Monet tutkimuksista käsittelevät etenkin turvaa hakevien ihmisten kokemuksia. Osa tutkimuksista risteää, tai ainakin sivuaa myös sosiaalityötä. Tuore kansainvälinen tutkimus tarkastelee erityisesti yksintulaiden kansainvälistä suojelua hakevien lasten ja nuorten hyvinvointia Isossa-Britanniassa (Chase, 2013) ja kokemuksia formaalista kansalaisuudesta Australiassa (Nunn ym., 2016). Lisäksi on tutkittu laittomasti maassa olevien nuorten aikuisten henkistä hyvinvointia Yhdysvalloissa (Vaquera ym., 2017) ja humanitäärisistä syistä Australiaan tulneiden ihmisten kokemuksia asettumisesta ja asumisesta (Fozdar & Hartley, 2014). Myös kahdessa Suomeen sijoittuvassa tutkimuksessa sivutaan ontologista turvallisuutta: Ensimmäisessä tarkastellaan kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välisen luottamuksen rakentumista (Turtiainen, 2012) ja toisessa yksintulleiden lasten ja nuorten kuulumisen kokemuksia (Kauko & Forsberg, 2018). Vaikka aiemman siirtolaistutkimuksen määrä on rajallinen, tutkimus käsittelee kuitenkin ontologisen turvallisuuden ja elämän eri osa-alueiden yhteyksiä hyvin monipuolisesti: asumista ja kodinrakentamista, oleskeluoikeuksia ja kansalaisuutta, luottamusta ja tunnustusta sekä osallisuuden, kuulumisen ja kuulumattomuuden kokemuksia.

Elaine Chase (2013) käsittelee artikkelissaan ontologisen turvallisuuden käsitteen relevanssia hyvinvoinnin nykymuotoisen käsitteellistämisen kannalta. Turvallisuus hyvinvoinnin determinanttina on näihin päiviin saakka tyypillisesti konstruoitu nimenomaan suojeluna erilaisilta haitoilta sekä perustarpeiden järjestämisenä tässä ja nyt. Chase tarkastelee turvallisuuden ja subjektiivisen hyvinvoinnin suhdetta Isosta-Britanniasta turvapaikkaa hakeneiden ja traumaattisia tapahtumia kokeneiden nuorten kokemuksissa. Turvapaikkaprosessissa olevien nuorten haastattelujen perusteella myönteinen käsitys itsestä (*sense of self*) sekä oman paikan ja roolin hahmottaminen tulevaisuudessa olivat hyvin keskeisiä nuorten hyvinvoinnin kannalta. Turvapaikanhakijoina he olivat altistuneet ja altistuivat yhä alati läsnä olevalle epävarmuudelle, odotukselle ja elämiselle välitilassa. Tulostensa perusteella Chase tekee myös suosituksen: Nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten tulisi suunnata katse tulevaisuuteen, pyrkiä vahvistamaan ja kehittämään

nuorten tunnetta kuulumisesta paikkaan ja vahvistaa uskoa tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Chase näin ollen korostaa jatkuvuuden tärkeyttä: Vaikka muutos kuuluukin väistämättömästi elämään, toivon ja luottamuksen vahvistaminen tulevaisuuden suhteen auttaa sietämään muutokseen liittyvää epävarmuutta nykyhetkessä.

Caitlin Nunn ym. (2016) tutkivat formaalin kansalaisuuden merkitystä Australiaan sijoitetuille pakolaistaustaisille nuorille. He näkevät pakotetun muuton yhtenä ontologista turvallisuutta murentavista ilmiöistä, koska lähdön taustalla olevat syyt sekä matka itsessään ovat todennäköisesti uhanneet fyysistä turvallisuutta ja aiheuttaneet psykologista haittaa. Kansalaisuuden virallistaminen mahdollistaa nuorten transnationaalisen liikkumisen ja suhteiden ylläpitämisen lähtömaahan jääneisiin läheisiin. Kansalaisuus tuottaa myös turvallisuutta antamalla esimerkiksi oikeuden saada konsulipalveluja ulkomailla sekä suojelua valtiolta. Tutkijoiden mukaan Australian passi toimi nuorille konkreettisena todisteena turvallisuudesta, niin fyysisessä kuin ontologisessakin mielessä: Passi antaa mahdollisuuden poistua maasta, mutta myös oikeuden palata sinne takaisin.

Elizabeth Vaquera ym. (2017) tutkivat laittomasti maassa olevien 18–25-vuotiaiden nuorten aikuisten henkistä hyvinvointia Yhdysvaltojen Floridassa. Kyse on siis paperittomista nuorista aikuista, joiden oikeudellinen asema muuttuu heidän täyttäessään 18 vuotta. Sen jälkeen eivät ole enää oikeutettuja osallistumaan julkisrahoitteiseen opetukseen, ja heidän mahdollisuutensa työllistyä laillisesti, saada palveluja ja hankkia esimerkiksi ajokortti muuttuvat rajoitetummiksi. Täysi-ikäisinä heidät voidaan myös pidättää tai poistaa maasta helpommin. Kuitenkin täysi-ikäisten odotetaan kantavan enenevässä määrin vastuuta omasta toimeentulostaan ja hyvinvoinnistaan. Elämä yhteiskunnan ei-täysivaltaisena jäsenenä vaikuttaa kielteisesti henkiseen hyvinvointiin, ja paperittomat nuoret aikuiset sisäistävät asemansa ”laittomina” siirtolaisina.

Vaqueran ja kumppaneiden tutkimuksessa haastateltiin 53 nuorta aikuista: Kävi ilmi, että oikeudellinen asema paperittomana johtaa monenlaisiin henkisiin haasteisiin. Haastateltavat kokivat turhautumista, pelkoa, häpeää, apeutta sekä tulevaisuutta koskevaa ahdistusta – ontologisen turvallisuuden puute on tunteiden keskiössä. Nuorilla aikuisilla oli monenlaisia selviytymisstrategioita: Myönteisiin kuuluivat esimerkiksi musiikin kuun-

telu, kirkossa käynti, urheilu ja läheisten ihmisten puoleen kääntyminen. Kielteiset selviytymisstrategiat taas olivat henkilöille vahingollisia, kuten itsensä nälännyttäminen, ylensyönti, päihteiden käyttö ja itsemurhan kuvittelu tai sen yrittäminen. Eniten henkistä hyvinvointia näyttivät tukevan sellaiset tavat, jotka liittyivät jäsenyyteen jossain siirtolaisten oikeuksia edistävässä yhteisössä, koska ne tarjosivat mahdollisuuksia kokea vertaisuutta, voimaantumista ja kuulumista. Tutkijat näkevät myös tarpeen siirtolaispolitiikan uudistukselle; jotta nuoret aikuiset voisivat löytää oman paikkansa sekä luottaa sosiaalisiin instituutioihin ja niiden edustajiin, on heidät otettava mukaan yhteiskuntaan sen täysivaltaisina jäseninä ja kansalaisina. (Vaquera ym., 2017.)

Farida Fozdarin ja Lisa Hartleyn (2014) tutkimus sijoittuu Länsi-Australiaan, ja tarkastelussa ovat humanitäärisistä syistä Australiaan tulleiden ihmisten kokemukset asettumisesta ja asumisesta. Tutkimus selvittää haastattelujen ja photovoice-menetelmän avulla, kuinka vastatulleet pärjäävät kiristyvillä asuntomarkkinoilla, millaisia kokemuksia heillä on asumiseen liittyen, sekä miten ne liittyvät kodinrakentamiseen ja siten myös ontologiseen turvallisuuteen. Turvalliset ja asianmukaiset asumisolosuhteet ovat Fozdarin ja Hartleyn mukaan elintärkeä asia pakolaisten onnistuneen asuttamisen kannalta, sillä kodin perustaminen on osa ontologisen turvallisuuden tunteen uudelleenrakentamisprosessia. Tutkimuksessa osallistujat ottivat valokuvia kodeistaan. Kuvia koskevista kertomuksista kuului ja näkyi, kuinka vaatimattomastakin asunnosta rakennettiin koti, henkilökohtainen turvapaikka, josta tunnettiin ylpeyttä, tyytyväisyyttä ja kiitollisuutta. Monille ontologista turvallisuutta tuotti katto pään päällä, lähellä oleva perhe sekä mahdollisuus vakaampaan tulevaisuuteen.

Fozdarin ja Hartleyn (2014) tutkimus osoittaa, että myönteisten kokemusten lisäksi asumiseen liittyi paljon epävarmuutta: Verrattuna muihin Australiaan muuttaviin siirtolaisryhmiin, humanitäärisistä syistä tulleet ihmiset tyypillisesti muuttavat muita paljon useammin asunnosta toiseen ensimmäisinä vuosinaan. Lisäksi he muita harvemmin ostavat ja omistavat kotejaan. Asumiskokemuksia sävytti turvattomuus ja epävarmuus, joka liittyy asumiseen kalleuteen, huonolaatuisuuteen (ahtaus, puutteellinen kunnossapito), puolaan kohtuuhintaisista vuokra-asunnoista, vähäisiin valinnanmahdollisuuksiin vuokra-asuntomarkkinoilla, kiinteistönvälittäjien kielteisiin asenteisiin, hankaluuteen palveluihin pääsyssä sekä monimutkaisiin vuokrausmenettelyihin.

Outi Kauko ja Hannele Forsberg (2018) ovat tutkineet Suomeen yksintulleiden lasten ja – nuorten asumispolkuja. He ovat kiinnostuneita erityisesti siitä, miten turvapaikanhakijoina saapuneet lapset ja nuoret ovat kokeneet muutot asuinpaikasta toiseen suhteessa kuulumattomuuden tunteeseen (*sense of not belonging*). Lisäksi he tarkastelevat sisältykö asumispolkujen kuvauksiin kokemuksia kuulumisesta (*belonging*) ja kodin tunnusta (*sense of home*). He näkevät kuulumisen kokemuksen sekä paikan ja kodin tunnun tukevan elämänhallintaa, selviytymistä ja sopeutumista (*coping*).

Kauko ja Forsberg (2018) toteavat kodin tunnun syntyvän monille siitä, että yhdessä paikassa asutaan riittävän kauan tuttujen ihmisten kanssa noudattaen tuttuja rutiineja. Tutkiessaan yksintulleiden alaikäisten asumispolkuja Suomessa, he huomauttavat esimerkiksi toistuvien muuttojen sekä henkilökunnan vaihtuvuuden asumisyksiköissä heikentävän kokemusta jatkuvuudesta, ja katkaisevan jo muodostuneita paikkaan ja ihmisiin liittyviä arjen rutiineita ja merkityksellisiä ihmissuhteita. He havaitsivat, että kuulumisen tunnetta ja luottamusta tulevaisuuteen puolestaan vahvistaa se, että yhdessä paikassa asutaan riittävän pitkään. Näin kokemus kodista voi syntyä, kun asuinpaikasta ihmisineen ajan myötä tulee tuttu. Elinympäristön fyysinen turvallisuus ja pysyvyys mahdollistavat keskittymisen tavallisiin asioihin, kuten koulussa käymiseen ja kielen opiskeluun sekä toiveikkuuteen koskien tulevaisuutta. Arkipäiväisten tapahtumien toistaminen liittyen arjen rutiineihin, nukkumiseen, ruokailuaikoihin ja kouluun, toi ennustettavuutta, tuttuutta sekä merkitystä yksintulleiden alaikäisten elämään. Kauko ja Forsberg toteavat, että varsin arkisilla asumiseen liittyvillä asioilla voidaan tukea yksintulleiden alaikäisten oman paikan löytämistä, kuulumista ja kotiutumista.

Kati Turtiainen (2012) tarkastelee väitöskirjassaan Suomeen kiintiöpakolaisina tulleiden ihmisten ja viranomaisten välisen luottamuksen rakentumista. Tutkimuksessa oletetaan varsin perustellusti, että pakolaisten itsesuhteet – itsetunto, -arvostus ja -kunnioitus – ovat vainon vuoksi kolhiintuneet. Kiintiöpakolaisina Suomeen tulleiden haastatteluista käy Turtiaisen mukaan (2012, s. 75) ilmi, että he ovat menettäneet ontologisen turvallisuuden tunteensa tai se on ainakin heikentynyt johtuen kokemuksista lähtömaista ja pakomatkalta. Tutkimus korostaa keskinäisen kunnioituksen ja tunnustamisen tärkeyttä pakolaisten ja viranomaisten välisen luottamuksen rakentamisessa. Tunnustetuksi tuleminen on tunnustamisen teorian mukaan ihmisen perustarve (ks. Honneth, 1995). Tunnustamisen

muodot, huolenpito, oikeuksien kunnioitus ja sosiaalinen arvostus, ovat tutkimuksen mukaan tärkeitä luottamuksen rakentamisen välineitä ja edellytyksiä. Turtiainen kutsuu niitä tunnustusasenteiksi, ja näkee, että niiden avulla muodostetaan ja pidetään yllä luottamusta viranomais-suhteissa, pakolaisten omissa sosiaalisissa verkostoissa, yhteiskunnan eri instituutioissa ja työelämässä. Yksi keskeinen tulos on, että ”pakolaisia vastaanottavan sosiaalityön tulee olla herkkä sille, mikä tunnustusasenne tai tunnustamisen muoto on ensisijainen konkreettisissa kohtaamisissa”. (Turtiainen, 2012, s. 98–99.)

Muutamissa ontologista turvallisuutta käsittelevissä empiirisissä tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota jokapäiväiseen elämään liittyviin rutiineihin, kun on kyse esimerkiksi hoitokodeissa asuvista vanhuksista, vastaanottokeskuksessa asuvista pakolaisista tai ryhmäkodeissa asuvista yksintulleista alaikäisistä (ks. esim. Boström ym., 2017; Vandevordt, 2017; Kauko & Forsberg, 2018). Näiden tutkimusten mukaan rutiinien voima piilee siinä, että ne ylläpitävät jatkuvuutta ja lisäävät tunnetta elämänhallinnasta etenkin silloin, kun asutaan muualla kuin omassa kodissa.

Martina Boström ym. (2017) tutkivat keskisuudessa ruotsalaisessa kunnassa, miten palvelutaloon muuttaminen ja siellä asuminen vaikuttaa vanhusten turvallisuuden tunteen (*sense of security*) kokemiseen. Erityisen merkittäviksi tekijöiksi turvallisuuden tunteen kannalta tunnistettiin arkipäivän toimet uudessa asuinpaikassa ja erityisesti omat mahdollisuudet vaikuttaa niihin. Palvelutalon henkilökunnan laatimien sääntöjen ja rutiinien koettiin heikentävän henkilökohtaista turvallisuuden tunnetta, jos asukkaat eivät esimerkiksi saaneet tietoa tai ymmärtäneet, miksi tietyllä tavalla piti toimia. Toisaalta aiempien tärkeiden rutiinien noudattamisen, kuten päivittäisten kävelylenkkien tekemisen, koettiin vaikuttavan positiivisesti kokemukseen turvallisuudesta. Boström kumppaneineen havaitsi, että vaikka vanhuksat kokivat asumisen palvelutalossa lisäävän heidän fyysistä turvallisuuttaan (*sense of safety*) on samalla mahdollista, että turvallisuuden tunne (*sense of security*) oli heikentynyt kaventuneen toimijuuden sekä autonomian vähentymisen myötä.

Robin Vandevordt (2017) on tutkinut ruuan ja vieraanvaraisuuden poliittisuutta sekä sitä, kuinka niiden avulla uudelleen neuvotellaan yhteiskunnallispoliittisia subjektiviteet-

teja. Ruuassa ja sen syömisessä ei ole kyse vain energian saamisesta, vaan ruualla ja ruokailulla on keskeinen rooli kollektiivisen identiteetin ilmaisemisessa. Vandevoordt haastatteli ja havainnoi Syyriasta Belgiaan tulleita turvapaikanhakijoita vastaanottokeskuksessa selvittääkseen millaisia merkityksiä ruokailulle ja vieraanvaraisuudelle annetaan sekä sitä, millaisia kiistoja niihin liittyy. Hän huomasi pakolaisten rakentavan ruuan, juoman ja vieraanvaraisuuden avulla ”kotoisia normaaliuden kuplia”, jotka tuottivat turvaa ja jatkuvuutta, ja toimivat siten vastavoimana vihamielisessä ympäristössä elämiselle.

Ruokaan liittyvillä toimilla myös vastustettiin esimerkiksi turvapaikanhakijan ja pakolaisen subjektiviteettia: Vastaanottokeskuksen ruokaan liittyvien sääntöjen rikkomisella toutettiin toimijuutta, vieraiden kestitsemisellä taas asettauduttiin isännän tai emännän asemaan ja vastustettiin vieraasta valtiosta riippuvaisen avunsaajan roolia. Vandevoordt tuo esiin, kuinka Belgiassa vuoden 2015 syksyllä turvapaikanhaku- ja siirtolaisasioista vastaava ministeri ilmaisi mediassa tuhtumuksensa, kun turvapaikanhakijoina tulleet ihmiset osoittivat mieltään vastaanottokeskusten huonon ruuan vuoksi. Protestit koettiin loukkaavina, koska turvapaikanhakijoiden odotettiin ilmaisevan kiitollisuutta ja asettuvan hiljaisen avun saajan rooliin. (Vandevoordt 2017.)

Suomalaisessa sosiaalityöntutkimuksessa on turvallisuutta tutkittu paljon: esimerkiksi lastensuojelussa on pohjimmiltaan kyse lapsen turvallisuudesta, ja sen takaamisesta, että lapsi saa elää ja kasvaa perusturvallisuuden kehittymisen mahdollistavassa ympäristössä. Turvallisuutta eksistentiaalistisena elämän peruskysymyksenä on sosiaalityössä tutkittu kuitenkin varsin vähän. Riitta Vornasen (2000) sosiaalityön väitöskirja käsittelee turvallisuutta elämän peruskysymyksenä yksilön elämässä tarkastelemalla 13–17-vuotiaiden nuorten turvallisuutta sekä turvattomuuden aiheita. Vornanen lähestyy turvallisuuden tutkimusta monitieteisenä kysymyksenä. Keskeisiä käsitteitä tutkimuksessa ovat turvallisuus ja turvattomuus, sekä riski ja riskiyhteiskunta. Turvallisuutta voidaan pitää ihmisen peruspyrkimyksenä, tarpeena ja tavoitteena. Sillä voidaan tarkoittaa ulkoista tai sisäistä tilaa, sekä myös näiden tilojen mahdollisesti ristiriitaistakin suhdetta. Turvallisuus voidaan myös ymmärtää sekä arvoksi että oikeudeksi, ja ne molemmat ilmenevät niin yksilöiden, ryhmien, yhteiskunnan kuin globaalilla tasolla. Turvallisuutta voidaan pitää inhi-

millisenä peruspyrkimyksenä, joka tähtää ”jatkuvuuteen, ennustettavuuteen ja luotettavuuteen”. Vornanen hyödyntää teoreettisen viitekehýksensä rakentamisessa myös Giddensin ontologisen turvallisuuden käsitettä.

4 EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tavoitteeni on lisätä ymmärrystä siitä, mistä turvallisuudessa ja ontologisessa turvallisuudessa on kyse kokemuksellisenä ilmiönä. Lähtökohtana on kiinnostus yksilön kokemukseen turvallisuudesta. Näkökulma on maahan muuttaneen, jota ammattilaisen puheen avulla ikään kuin täydennetään ja tarkennetaan. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia merkityksiä maahan muuttaneet antavat turvallisuudelle?
2. Millaisia merkityksiä maahan muuttaneiden kanssa työskentelevät sosiaalialan ja TE-toimistojen ammattilaiset antavat turvallisuudelle?

Tutkimusaineisto, joka muodostuu niin sosiaalialalla ja TE-palveluissa työskentelevien ammattilaisten kuin Suomeen ulkomailta muuttaneiden haastatteluista, mahdollistaisi myös vertailuasetelman. Koska olen kiinnostunut turvallisuudesta ”elävänä kokemuksena”, en pidä tarkoituksenmukaisena tehdä systemaattista vertailua ammattilaisten ja maahan muuttaneiden välillä. Silti on kiinnostavaa kiinnittää huomiota siihen, millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä löytyy tavoissa käsitellä ja käsitteellistää turvallisuutta. Pyrin myös hahmottelemaan mahdollisuuksia vahvistaa turvallisuuden tunnetta sosiaalityössä ja kotouttavassa työssä. Lopuksi pyrin arvioimaan sitä, miten maahan muuttaneiden kokemukset ja heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten puhe turvallisuudesta resonoi keskenään.

4.2 METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuskysymyksiin pyrin vastaamaan fenomenologisen metodologian avulla. Ontologisessa turvallisuuden tunteessa on kokemuksellisuus vahvasti läsnä, haastattelut tehtiin fenomenologisella tutkimusotteella, ja koska myös Giddens ammentaa fenomenologiasta, en näe teoreettisten ja metodologisten valintojen välillä olevan ristiriitaa.

Juha Perttula (2008, s. 134–135) näkee fenomenologisen metodologian sopivan kaikille tieteenaloille, joissa tutkitaan empiirisesti subjektiivista kokemusta. Ihmistieteissä koke-

muksen tutkijan kiinnostus suuntautuu toisiin ihmisiin, ja heidän kokemusperäiseen elettyyn elämäänsä. Pyrkimys on ymmärtää kokemusta sellaisena kuin se ilmenee tutkimukseen osallistuneille, eikä tutkijan oman esiymmärryksen mukaisesti. Perttula nimeää tutkittavat kokemukset ”eläviksi kokemuksiksi” ja kuvailee niitä seuraavasti:

Kokemuksia eivät ole esimerkiksi sanat tai käsitteet eivätkä myöskään tavat liikkua, elehtiä tai puhua. Kokemus on elävä, koska se ilmentää tajunnallisuuden tapaa suuntautua oman toimintansa ulkopuolelle ja merkityksellistää suuntautumisen kohteena olevan aihe. Kokemuksen tekee eläväksi sen rakenteellinen suhde elämäntilanteeseen. (2008, s. 137.)

Kun kokemuksia tutkitaan empiirisesti, lähtökohtana on, että ne ovat muodostuneet tutkimukseen osallistuvien omassa elämässä. Fenomenologisessa tutkimusperinteessä kokemukset ovat siten subjektiivisia, läpi elettyjä ja ainutkertaisia, mutta samalla kuitenkin kokijalleen tosia. Perttulan mukaan tulkinnallisuus on keskeinen tapa, jolla ihminen rakentaa kokemuksiaan. Tulkinnallisuus onkin luontevaa ottaa kokemusten tutkimisen lähtökohdaksi. Perttula kehottaa tutkijaa pohtimaan, sitä ”millainen sosiaalinen konteksti tutkimustilanne on, ja miten se johdattaa ihmisiä tulkitsemaan kokemuksiaan”. Kun tutkimus pyrkii ymmärtämiseen, on tutkimustilanne hahmotettavissa ”kokemuskuvausten tulkintakehykseksi”. (Perttula, 2008, s. 135, 137, 142.) Kokemusta tutkittaessa tutkimuskenttään liittyy valintojen tekemisen lisäksi myös tulkintaa.

Vaikka tutkimusaiheen valinta tapahtui aineistolähtöisesti, on teoria kuitenkin läsnä varsinaisen tutkimusongelman muotoilussa ja empiirisen aineiston analyysissä. Tuomen ja Sarajärven (2009, s. 96–97) tavoin suhtaudun epäilevästi väitteeseen puhtaasti aineistolähtöisestä analyysistä: Tutkija ei laadullisessa tutkimuksessa tyypillisesti tarkastele aineistoa neutraalisti ja objektiivisesti vain ulkopuolelta, vaan vaikuttaa myös itse valinnoillaan läpi tutkimusprosessin. Näistä syistä johtuen päädyin teoriaohjaavan sisällönanalyysiin. Analysoin aineistoa ontologista turvallisuutta koskevan teoreettisen sekä tutkimuskirjallisuuden antaman ymmärryksen perusteella.

Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2009) mukaan teoriaohjaavalla analyysillä voidaan pyrkiä ratkaisemaan aineistolähtöisen analyysin ongelmia. Puhtaasti aineistolähtöistä analyysia on erittäin hankalaa tehdä, koska tehtyjen havaintojen taustalla on lähes poik-

keuksetta teoriaa: käytetyt käsitteet, tutkimusasetelmat ja menetelmät ovat tutkijan valitsemissa ja vaikuttavat tuloksiin. On siis kyse siitä, onko tutkijan mahdollista kontrolloida sitä, että analyysi ja siinä tehtävät havainnot tapahtuvat vain haastateltavien tuottaman aineiston ehdoilla, ilman että tutkijan omat ennakkokäsitykset vaikuttavat analyysiin. Teoriaohjaavassa analyysissä teoria voi olla läsnä kahdella eri tavalla: Analyysissä voi olla teoreettisia kytkeitä, jotka eivät kuitenkaan suoraan perustu teoriaan, tai teoria voi toimia apuna analyysin etenemisessä. Aiemman tiedon vaikutus on siis tunnistettavissa analyysistä. Sen merkitys ei kuitenkaan ole teoriaa testaava, vaan paremminkin aiempi tieto auttaa ajattelemaan uudella tavalla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, s. 96–97.)

Teoriaohjaavassa analyysissä päättelyn logiikka on usein abduktiivista, jolloin aineistolähtöisyys ja valmiit mallit vaihtelevat tutkijan ajatteluprosessissa. Tällöin tutkija pyrkii yhdistelmään valmiita malleja, kuten teoriaa ja käsitteitä sekä aineistolähtöistä analyysiä: Tuomen ja Sarajärven sanoin ”pakolla, puolipakolla ja välillä luovastikin”, jolloin yhdistelyn seurauksena voi syntyä myös jotain uutta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, s. 97.) Sami Paavola ja Kai Hakkarainen (2006, s. 270–273, 283) näkevät abduktiivisen päättelyn soveltuvan hyvin keksimisen prosesseihin, jollaisena tutkimuksen tekeminenkin on mahdollista ymmärtää: abduktiossa lähtökohtana on jokin yllättävä tai häiritsevä ilmiö, jolle lähdetään hakemaan selityksiä ”taaksepäin” suuntautuvan päättelyn avulla. Sen sijaan, että abduktio ymmärrettäisiin vain vaihtoehtoisten ja mahdollisten hypoteesien keksimisen välineenä, voi abduktion ymmärtää myös laajemmin. Paavola ja Hakkarainen haastavat tämän näkemyksen ja ehdottavat abduktion ymmärtämistä ”keksimistä käsitteellistävänä päättelymallina”: tällöin abduktio ymmärretään strategiana tai prosessina, jossa päättelyaskeleita otetaan läpi tutkimusprosessin, joka etenee ennemmin syklisenä kuin lineaarisen loogisena prosessina. Näen abduktiivisen päättelyn ja sisällönanalyysin soveltuvan tutkimukseni tarpeisiin: lähtökohtana oli aineistosta löytynyt yllättävä ilmiö, jolle halusin löytää selittävää ymmärrystä ja tulkintoja.

4.3 HAASTATTELUIJEN KYSYMYKSET JA TEEMAT

Haastattelut tehtiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina fenomenologisella tutkimusotteella, jossa keskeistä on kokemuksen autenttisuuden tavoittelu. Olennaista on, että tutkija pyrkii tutkimustilanteessa neutraaliuteen, ja välttää esimerkiksi ohjailemasta haastattelun kulkua oman ymmärryksensä suuntaan ja tekee mahdollisimman vähän interventiota tarinointiin. (Perttula, 2008, s. 140–141). Pyrkimyksenä oli saada osallistujat avoimien kysymyksien avulla keskustelemaan keskenään tutkimuksen kannalta keskeisistä teemoista, kuten kotoutumista estävistä sekä edistävästä tekijöistä, ja kotoutumisen tukemisesta. Kaikkia kysymyksiä ei erikseen esitetty kaikissa haastatteluissa, jos haastattelijat totesivat että jokin teema tai kysymys oli tullut jo käsitellyksi keskustelussa. Myös kysymysten järjestys vaihteli haastattelusta toiseen riippuen siitä, mihin suuntaan keskustelu lähti etenemään. Haastattelijat esittivät tarkentavia kysymyksiä joustavasti ja tarpeen mukaan.

Hallinnollista kotoutumisen käsitettä pyrittiin tietoisesti välttämään etenkin haastattelun alussa, joten se korvattiin arkikokemukseen liittyvillä ilmaisuilla Suomeen muuttamisesta ja arjen sujumisesta sen jälkeen. Näin tehtiin, jottei kotoutumisen käsite lukittaisi haastatteltavien ajatuksia esimerkiksi ”kotoutumisen ideaaliin”, jolloin todennäköisesti korostuisivat esimerkiksi Suomen kielen nopea oppiminen ja pikainen työllistyminen. Halusimme myös kuulla mitä muita käsitteitä haastateltavat mahdollisesti käyttävät, vai puhuvatko he automaattisesti kotoutumisesta.

Alun esittäytymiskierroksen jälkeen varsinainen haastattelu aloitettiin avoimella kysymyksellä *”kun ihminen muuttaa Suomeen, mikä on tärkeää, jotta asiat lähtevät sujumaan hyvin?”*. Kysymys on hyvin linjassa fenomenologisen tutkimusotteen kanssa, ja käytännössä haastattelut lähtivätkin kulkemaan erilaisia polkuja pitkin. Kaikissa haastatteluissa käsiteltiin kotoutumista edistäviä ja estäviä tekijöitä, ja sitä miten palveluita voitaisiin kehittää paremmin vastaamaan Suomeen muuttaneiden tarpeisiin. Suomeen muuttaneilta kysyttiin, mistä he ovat saaneet apua Suomeen asettumisessa, ja millaista tukea he ovat saaneet viranomaisilta. Heitä pyydettiin myös kertomaan, miten he kokevat sen yksikön antaman palvelun, jonka asiakkaina he ovat. Kysyimme myös, miten Suomeen asettumista voitaisiin mahdollisesti helpottaa.

Haastatelluilta ammattilaisilta kysyttiin aluksi heidän edustamansa yksikön roolista maahan muuttaneiden kanssa tehtävässä työssä. Myös heiltä kysyttiin mikä heidän ammatillisen kokemuksensa mukaan auttaa Suomeen asettumisessa, ja millaiset tekijät taas voivat hankaloittaa sitä. Lisäksi olimme kiinnostuneita kuulemaan, miten työntekijät kokevat oman ammatillisen roolinsa suhteessa erilaisiin kotoutumista estäviin ja edistäviin tekijöihin, joita he keskustelussa nostivat esiin. Työntekijöitä pyydettiin kuvailemaan käytäntöjä, jotka ovat olleet onnistuneita ja toisaalta myös niitä käytäntöjä, jotka eivät ole toimineet hyvin maahan muuttaneiden kanssa tehtävässä työssä. Halusimme kuulla sosiaalialan ja TE-palveluiden ammattilaisten näkemyksiä yhteistyöstä ja yhteistyökumppaneista: Ketkä ovat tärkeimpiä yhteistyökumppaneita ja miksi. Kysyimme myös työn kipupisteistä ja haasteista, niin omassa työssä, palvelujärjestelmässä kuin politiikkatasolla. Lisäksi ammattilaisia pyydettiin ideoimaan sitä, miten maahan muuttaneiden kanssa tehtävää työtä pitäisi kehittää.

Pidimme tutkimuseettisesti perusteltuna ratkaisuna olla kysymättä haastateltavilta kotimaasta lähdön syistä sekä matkasta Suomeen: nämä kysymykset olisivat voineet vahingoittaa haastateltavia ottaen huomioon sen, että etenkin kansainvälistä suojelua saaneilla on omakohtaisia kokemuksia vainosta. Lisäksi tärkeää oli luoda luottamuksellinen ilmapiiiri, ja hyvin henkilökohtaisista kokemuksista kysyminen olisi pikemminkin voinut herättää haastateltavissa epäluuloa ja -luottamusta. Kuitenkin osa haastateltavista kertoi oma-aloitteisesti kotimaan tilanteesta ja pakomatkasta, osa taas pitäytyi kertomasta. Useimpien haastateltavien puheesta käy kuitenkin ilmi ovatko he tulleet Suomeen kiintiöpakolaisina, turvapaikanhakijoina, perheen yhdistämisen kautta vai muista syistä.

Turvallisuudesta ei kysytty yhdessäkään haastattelussa erikseen. Tämä on kiinnostavaa, koska siitä huolimatta turvallisuudesta laajasti ymmärrettynä puhutaan lähes jokaisessa haastattelussa; niin maahan muuttaneiden kuin sosiaalialan ja TE-palveluiden työntekijöidenkin (ks. liite 2). Tulkitsen, että kyse on tärkeästä ja olennaisesta asiasta, ja tästä syystä turvallisuutta ja ontologista turvallisuutta onkin perusteltua tutkia. Vaikka alustava kiinnostus turvallisuuden teemaa kohtaan heräsi jo kenttätöön aikana, löysin varsinaisen tutkimusaiheen maisterintutkielmalleni vasta sen loputtua. Tarkentavien kysymysten esittäminen turvallisuutta koskien ei näin ollen näyttäytynyt tarpeellisena vielä aineistonkeruun aikana.

Jälkeenpäin ajateltuna olisi ollut todella kiinnostavaa kysyä Suomeen muuttaneilta haastateltavilta turvallisuuden teemasta hieman suuremminkin, mutta toisaalta aihe olisi voinut olla ainakin osalle haastateltavista turhan kipeä ja henkilökohtaiseen menevä. Arvioni mukaan turvallisuudesta ja turvattomuudesta suoraan kysymisen strategia ei olisi ollut järkevä, koska samoin kuin Suomeen tulon syistä kysyminen, se olisi voinut mahdollisesti olla vahingollista ainakin osalle maahan muuttaneista. Tunkeilu vain oman tutkimuksellisen mielenkiinnon vuoksi ei olisi ollut tutkimuseettisesti kestäväää ja hyväksyttävää. Haastateltaville oli kuitenkin kerrottu etukäteen, että haastattelussa keskustellaan nimenomaan Suomeen asettumisesta ja sitä tukevien palvelujen kehittämisestä. Henkilökohtaiset kysymykset tai kysymykset herkistä aiheista olisivat voineet tuntua harhaanjohtamiselta.

4.4 AINEISTON KERUU JA KÄSITTELY

Ennen haastatteluiden sopimista ja tekemistä haettiin tutkimusluvut neljästä eri kaupungista sekä niistä järjestöistä, jotka edellyttivät sitä. Maahan muuttaneet tavoitettiin aikuisosiaalityön, erityispalveluiden ja järjestöjen työntekijöiden kautta. Haastatellut työntekijät taas tavoitettiin eri kaupunkien sosiaalitoimen ja TE-toimistojen yhteyshenkilöiden avulla, jotka levittivät tietoa esimerkiksi sähköpostilistojensa kautta.

Hankkeessa haastateltiin touko-marraskuun välillä vuoden 2017 aikana palveluiden käyttäjiä sekä erityispalveluissa ja aikuissosiaalityössä työskenteleviä sosiaalialan ammattilaisia. Lisäksi haastateltiin TE-palveluiden kotouttamisvirkailijoita sekä järjestöjen toimintaan osallistuvia maahan muuttaneita. Haastatteluja tehtiin 24, ja niihin osallistui yhteensä 78 henkilöä. Fokusryhmähaastatteluja näistä on 21 ja loput kolme toteutuivat yksilöhaastatteluina. Työntekijähaastatteluja on kaikkiaan 13, ja niihin osallistui 38 henkilöä. Sosiaalialan työntekijät työskentelivät tyypillisesti sosiaalityöntekijöinä, sosiaaliohjaajina sekä ohjaajina, joukossa oli myös muutamia johtavia sosiaalityöntekijöitä.

Maahan muuttaneiden haastatteluja on 11, joista viisi tehtiin tulkin välityksellä. Näihin haastatteluihin otti osaa yhteensä 40 henkilöä: heistä 16 oli erityispalveluiden asiakkaita, 13 haastateltavaa tavoitettiin kolmen eri järjestön kautta, seitsemän haastateltavaa tavoitettiin aikuissosiaalityön kautta ja neljä haastateltavaa oli ammatilliseen koulutukseen

valmentavassa koulutuksessa. Haasteltavien ikä, koulutustausta, lähtömaa, Suomeen tulon syy, reitit Suomeen, Suomessa asumisen aika sekä myös nykyinen elämäntilanne vaihtelivat suuresti. Haastateltavat olivat muuttaneet Suomeen Aasiasta, Lähi-idästä, Pohjois- ja Itä-Afrikasta, Balkanin alueelta, Venäjältä sekä Baltian maista. Osallistuin itse teknisenä avustajana kuuteen haastatteluun ja haastattelijana kahteen haastatteluun. Tutkimukseni perustuu koko haastatteluaineistoon.

Tutkimushanke esiteltiin lyhyesti ennen jokaista haastattelua, ja osallistujille kerrottiin äänittämisestä sekä tutkimuseettisistä periaatteista: erityisesti korostettiin haastatteluun osallistumisen vapaaehtoisuutta sekä luottamuksellisuutta. Osallistujille jaettiin tutkimushanketta esittelevä selkokielen ja yleistajuinen informaatiokirje, jonka olimme kääntäneet englannin kielelle ja käännättäneet somalin ja arabian kielille, samoin kuin suostumuslomakkeen. Haastateltavia pyydettiin allekirjoittamaan suostumuslomake, jossa tutkimusryhmä muun muassa sitoutui käsittelemään aineistoa siten, ettei yksittäisiä haastateltavia ole mahdollista tunnistaa. Aina emme voineet olla varmoja osasivatko haastateltavat lukea tekstiä ja ymmärsivätkö he lukemaansa.

Tarkoituksena oli järjestää kaikki haastattelut ryhmäkeskusteluina, ja jokaiseen ryhmään pyrittiin saamaan kolmesta kuuteen haastateltavaa. Kolmeen haastatteluun saapui kuitenkin vain yksi henkilö: pidimme tärkeänä, että myös he saivat tuoda näkemyksiään ja ajatuksiaan esille, joten näissä tapauksissa päädyttiin tekemään yksilöhaastattelu. Palveluiden käyttäjien yksilöhaastattelut, joita oli kaksi, erosivat varsin paljon ryhmäkeskusteluista: Haastateltavan ollessa yksin kerrottiin huomattavasti henkilökohtaisempia asioita ja kokemuksia kuin ryhmässä. Tyypillisesti yksilöhaastattelut olivat kestoaltaan lyhyempiä, hieman alle tunnin. Ryhmähaastattelut kestivät tavallisesti puolestatoista tunnista kahteen tuntiin. Neljä ryhmäkeskustelua ja yksi yksilöhaastattelu tehtiin arabian, somalin tai darin kielen tulkin avustuksella kommunikaation mahdollistamiseksi ja helpottamiseksi. Arabiaa puhuville palveluiden käyttäjille järjestettiin erilliset ryhmähaastattelut naisille ja miehille; miehiä paikalle saapui kuitenkin vain yksi.

Kyseessä on kokonaisuudessaan varsin suuri laadullinen haastatteluaineisto: Kun kaikki haastattelut aukikirjoitettiin sanasta sanaan, tekstiä kertyi yhteensä 610 sivua fontin ol-

lessa Calibri 12, rivivälin 1.2 ja kappalevaihdon 8pt. Haastattelut anonymisoitiin litteroitaessa ja anonymisoidut kohdat, kuten henkilö- ja muut arkaluontoiset tiedot, merkittiin hakasulkeisiin [esim. haastateltava 1, kaupunki x]. Epäselvät kohdat merkittiin hakasulkeisiin joko kysymysmerkillä [?] tai tekstinä [*epäselvää*]. Ne kohdat, joita haastateltavat puheessaan erityisesti painottivat, alleviivattiin. Ymmärrettävyyden parantamiseksi litteraatiohin tehtiin sanallisia selvennyksiä: Esimerkiksi vitsailu ja sarkasmi sekä mahdolliset selkeästi tunnistettavat tunnereaktiot, kuten turhautuminen tai nauru, merkattiin hakasulkeisiin. Litteraatiohin lisättiin tarvittaessa myös selittävää tai kontekstoivaa tekstiä hakasulkeisiin muistin tueksi, ja jotta teksti aukeaisi paremmin myös niille tutkimusryhmän jäsenille, jotka eivät haastattelussa olleet itse paikalla. Esimerkkinä tästä toimii katkelma, jossa haastateltava puhuu lisääntyneestä rasismista ja viittaa ”viimeaikaisiin tapahtumiin” tarkoittaen Turun joukkopuukotusta. Tällöin hakasulkeisiin lisättiin tieto, että haastateltava viittaa Turussa 18.8.2017 tapahtuneisiin puukotuksiin.

4.5 AINEISTON ANALYYSI

Olen tutustunut laajaan haastatteluaineistoon kuuntelemalla ja litteroimalla osan haastatteluista jo aineiston keräämisen aikana. Lisäksi olen sittemmin lukenut kaikki haastattelut läpi useampaan kertaan. Hahmotan tutkimusaiheeni olevan varsin puhtaasti aineistolähtöinen, koska turvallisuudesta ei erikseen kysytty haastatteluissa enkä alun perin suunnitellut tutkivani tätä asiaa. Olin ajatellut tarkastella aineistoa maahanmuutto- ja ulkomaa-laispolitiikan näkökulmasta, mutta varsin pian alkoi kuitenkin vaikuttaa siltä, että sisällöllisesti rikkaasta aineistosta voisi ammentaa enemmän aihetta vaihtamalla.

Tein aineiston ensivaiheen analyysin Atlas.ti:n avulla, jossa poimin aukikirjoitetusta kokonaisaineistosta turvallisuutta sekä ontologista turvallisuutta käsittelevät tekstikatkelmat. Alustavassa analyysissä hahmotin ja rajasin etenkin ontologisen turvallisuuden hyvin väljästi: Tarkastelin aineistoa kiinnittäen huomiota sekä turvallisuuteen että turvattuuteen niiden erilaisissa esiintymismuodoissa. Analyysiyksiköksi valitsin ajatuskokonaisuuden yksittäisten lauseiden tai sanojen sijaan. Poimin kokonaisaineistosta katkelmat, joissa haastateltavat puhuivat esimerkiksi fyysisestä turvasta, erilaisista uhkista ja

riskeistä, turvattomuudesta, pelosta, huolista, menetyksistä, epävarmuudesta, jatkuvuudesta, rauhasta, luottamuksesta, rutiineista sekä tutuista asioista. Katkelmien pituudet vaihtelivat muutamasta lauseesta lähes sivun mittaisiin keskustelun pätkiin.

Pidin lisäksi tarkoituksenmukaisena sisällyttää aineistooni analyysin alkuvaiheessa myös muita kiinnostavia katkelmia, jotka eivät suoraan käsitelleet ontologista turvallisuutta, mutta kuitenkin intuitiivisesti tuntuivat liittyvän siihen. Tällaisia kohtia olivat muun muassa katkelmat, joissa puhuttiin esimerkiksi mielenterveydestä ja rasismista. Tein tämän tietoisesti, koska ajattelen näiden asioiden ja teemojen liittyvän ontologiseen turvallisuuteen: Esimerkiksi mielenterveyteen liittyvät pulmat voivat olla seurausta turvallisuuden järkkymisestä tai merkkejä järjestelmän tuottamasta epävarmuudesta. Samaten tulkitsen rasismien ja syrjinnän eri muodoissaan olevan uhka henkilön ontologiselle turvallisuudelle, koska kokemukset ulossulkemisesta voivat synnyttää toiseutta ja uhata identiteettiä (ks. esim. Hickey, 2015).

Nimesin poimimani katkelmat tekstinkäsittelyohjelmassa, ja jäsentäin aineistoa luokittelemalla katkelmia teemojen mukaan. Nimettyjä katkelmia on 193 kappaletta, mikä tarkoittaa noin 130 sivua litteroitua tekstiä. Katkelmien määrät kutakin haastattelua kohden vaihtelevat paljon, koska osassa haastatteluista turvallisuuden temaa käsiteltiin runsaasti, osassa niukemmin ja kahdessa ei ollenkaan (ks. liite 2).

Lisäksi ryhmittelin katkelmat teemojen sisällä sen mukaan, oliko kyse maahan muuttaneiden vai ammattilaisten haastatteluista, jotta pääsisin helpommin käsiksi eroihin ja yhtäläisyyksiin. On kuitenkin huomattava, että erityisesti sosiaalialan ammattilaiset voivat puhua useasta eri positiosta käsin samankin haastattelun aikana: Monissa haastatteluissa oli nähtävissä se, kuinka esimerkiksi sosiaalialatyöntekijöillä oli viranomais- ja ammattiroolinsa lisäksi myös ”asianajollinen” rooli, jossa he edustivat asiakkaitaan ja pyrkivät tuomaan kuuluviin heidän ääntään ja kokemuksiaan. Tyypillinen työntekijöiden käyttämä ilmaus näissä tilanteissa oli ”meidän asiakkaat” sekä ”nämä ihmiset”. Maahan muuttaneet haastateltavat puhuvat pääosin omasta yksilöllisestä ja ainutlaatuisesta kokemuksestaan ja mahdollisesti myös lähipiirinsä kokemuksista käsin. Erona tähän, aineistossa on nähtävissä se, kuinka ammattilaiset ammentavat laajemmin asiakastyön kohtaamisista ja pal-

velun käyttäjien kokemuksista ja tuovat haastattelussa esiin näitä näkökulmia. Tässä mielessä ajattelen maahan muuttaneiden kanssa työskentelevien ammattilaisten käytäntötiedon edustavan laajempaa palvelujenn käyttäjien joukkoa.

Taulukot 1 ja 2 havainnollistavat aineiston turvallisuuteen liittyviä teemoja, sekä sitä miten olen analyysissäni edennyt teemoista laajempiin analyysikategorioihin, jotka sitten muodostavat rungon empiirisen osan tulosluvuille viisi ja kuusi.

Taulukko 1. Turvallisuuden teemaan liittyvät abduktiivisen päättelyn askeleet.

TEEMAT AINEISTOSSA	ANALYYSIKATEGORIA	YLÄKATEGORIA
<ul style="list-style-type: none"> ”Turvallisuus tärkein asia”, kotimaan menetetty turvallisuus Traumatausta, rankat taustat, pysäyttävät tarinat 	Menetetty turvallisuus	Turvattomuus ja turvallisuus
Pakotettu muutto: syyt kotimaasta lähtemiselle ja turvan hakemiselle <ul style="list-style-type: none"> Erilaiset aseelliset konfliktit ja kriisit (sodat, sisällissodat, sekasorto), diktatuuri, sortovalta, väkivaltaiset ääriliikkeet, terrorismi Väkivalta, väkivallan uhka ja pelko (ml. kidutus) Pommitukset, itsemurhauskut, räjähdys Vaino (vähemmistöön kuulumisen, poliittisten mielipiteiden vuoksi), pelko Epäluottamus kotimaan viranomaisiin kohtaan, korruptio Pakolaisuus, kansainvälisen suojelun hakeminen: Pakomatka, pakomatkan vaarat, pakolaisleirit Menetykset: Turvallisuus, turvallisuuden tunne, terveydenhuolto, koti, tulevaisuus kotimaassa 	Turvattomuuskokemukset ennen Suomeen saapumista <i>→ Oma olemassaolo koettu perustavanlaatuisella tavalla uhatuksi. Pakotettu muutto murentanut ontologisen turvallisuuden tunnetta.</i>	
Järjestelmän tuottama epävarmuus uhkana jatkuvuudelle <ul style="list-style-type: none"> Maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikan tiukentaminen Prosesseihin liittyvä epävarmuus, epätietoisuus, odottaminen ja stressi – turvapaikka, oleskeluluvat, perheen yhdistäminen Transnationaaliin suhteisiin liittyvä elämäntilanteen kuormittavuus <ul style="list-style-type: none"> Erossaolo perheestä, pelko & huoli kotimaahan jääneistä läheisistä, kotimaahan jääneiden sukulaisten taloudellinen tukeminen Velkaantuminen perheen yhdistämisprosessin aikana, perheenkoajan paineet Ennakkoluulot, syrjintä, rasismi <ul style="list-style-type: none"> työ- ja asuntopaikkakkinat, hankalan tilanteen hyväksikäyttö (esim. hämähäät vuokratilattajat) rasismin kokemukset arjen kohtaamisissa kelpaamattomuus, ulkopuolisuus, pelko leimautumisesta 	Turvattomuus Suomessa <i>→ Järjestelmän tuottama epävarmuus yhdistettynä elämäntilanteen kuormittavuuteen heikentää (henkistä) hyvinvointia ja uhkaa jatkuvuutta. Nakertaa siten myös ontologisen turvallisuuden tunnetta.</i>	
Kiintiöpakolaisten vastaanotto & alkuvaiheen työ huolenpitoa <ul style="list-style-type: none"> Suomi turvan paikkana - fyysinen turvallisuus saavutettu Arjen perustarpeet kuntoon: asuminen, toimeentulo, terveydenhuolto, lasten päiväkotit ja koulu, opiskelu Kohtaamiset asiakastyössä: <ul style="list-style-type: none"> Viranomaisten tehtävät, asiakkaan oikeudet ja velvollisuudet, sallaapito- ja vaitiolovelvollisuus, tasapuolinen kohtelu Tulkin käyttö, yhteisen kielen löytäminen Empatia, välittäminen, avoimuus, kiinnostus Psykososiaalinen tuki, kannattelu, kuunteleminen, kaikkien tunteiden salliminen Muut viranomaistahot <ul style="list-style-type: none"> Opettajalta saatu apu Suomen oikeusjärjestelmä ja poliisi luotettava ja oikeudenmukainen Luottamus yleisesti <ul style="list-style-type: none"> Naapureilta saatu apu Tuntemattomilta saatu apu 	Luottamuksen tärkeys ja sen rakentaminen alkuvaiheessa <i>→ Alkuvaiheessa rakennetaan luottamusta etenkin työntekijään ja sitä kautta laajemmin suomalaista yhteiskuntajärjestelmää kohtaan.</i>	

Taulukko 2. Ontologisen turvallisuuden ulottuvuuksiin liittyvät abduktiivisen päättelyn askeleet.

TEEMAT AINEISTOSSA	ANALYYSIKATEGORIA	YLÄKATEGORIA
<p>Monet ontologista turvallisuutta tuottaneet rutiinit katkenneet, kun kotimaasta lähdetty</p> <ul style="list-style-type: none"> fyysiseen kotiin ja tuttuihin paikkoihin liittyvät myös monet ihmissuhteisiin liittyvät rutiinit katkenneet <p>Identiteetti erityisessä muutoksessa uudessa ympäristössä esim. sosiaalinen asema, osaaminen, sukupuoli, etnisuus, toiseus, maahanmuuttajuus, pystymättömyys, vieraus, osaamisen, tietojen ja taitojen vanhentuminen/ kelpaamattomuus, suomalaisuusvaje (kielitaitovaatimukset & yms. vaatimukset)</p> <p>Arjen rutiinit (sis. tottumukset, tutut asiat, käytännöt) ontologisen turvallisuuden tuottajina Päivärytmi (koulu/opiskelu, työ, vapaa-aika): koti, koulu, kirjasto, kuntosali, uimahalli, päiväkot Tutut ruuat, tutut ihmiset, tutut ympäristöt (kaupunki) Uusien sanojen opettelu päivittäin Ristiriitaiset rutiinit! Rutiinien kuvaaminen myös kielteisenä - Arjen tylsyys, kuntosali, halal-kaupat</p>	<p>”Ulkoisista syistä” johutuva ontologisen turvallisuuden murentuminen</p> <p>Ontologisen turvallisuuden ”sisäiset säröt” → <i>kertomus itsestä päivitettävä</i></p> <p>Arjen rutiinit ontologisen turvallisuuden tuottajina → <i>Päivärytmi edistää hyvinvointia ja lisää elämän mielekkyyttä, elinympäristö tulee tutummaksi sekä ymmärrettävämmäksi, mikä auttaa oman paikan löytämisessä</i></p>	<p>Ontologisen turvallisuuden ja turvattuuden ulottuvuuksia</p>

Käytän tuloksia raportoidessani suoria lainauksia haastatteluaineistosta havainnollistamaan tekemiäni tulkintoja, lisäämään analyysin ja tulkintojen luotettavuutta sekä elävöittämään tekstiä. Siistin ja tiivistän sitaatteja luettavuuden parantamiseksi. Poistan sitaatteista sisällön kannalta tarpeettomat ja merkityksettömät täytesanat, kuten *niinku* ja *tota*, joita puhekielessä esiintyy tyypillisesti varsin paljon. Kyseiset sanat voivat toki olla merkkejä esimerkiksi epäroinnista ja epävarmuudesta taikka siitä, että haastateltava miettii mitä seuraavaksi sanoisi. Pidän täytesanojen poistamista perusteltuna, koska en ole tekemässä keskusteluanalyysia tai analysoimassa vuorovaikutusta. Pyrin myös pitämään sitaatit napakoina, joten lyhennän pitkiä puheenvuoroja, jolloin lisään sitaattiin sulkeisiin kolme pistettä (...) merkitsemään katkelman lyhentämistä. Lisään tarvittaessa sitaatteihin selittävää, kursivoitua tekstiä hakasulkeisiin.

4.6 EETTISET KYSYMYKSET

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) jakaa ihmistieteitä koskevan tutkimuksen eettiset periaatteet kolmeen osa-alueeseen, itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, vahingoittamisen välttämiseen sekä yksityisyyteen ja tietosuojaan. Kenttätyövaiheen suunnitteluun ja toteuttamiseen liittyi runsaasti tutkimuseettistä pohdintaa erityisesti itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen sekä vahingoittamisen välttämiseen liittyen. Fokusryhmähaastatteluihin liittyvä erityinen haaste on mielestäni se, miten yksityisyyden suoja ja luottamuksellisuus toteutuvat käytännössä. Tutkijat sitoutuvat vaitioloon, ja siihen ettei haastateltavia voi tunnistaa tai mielipiteitä yksilöidä esimerkiksi artikkeleissa tai tutkimusraportissa. Kuitenkin on melko mahdotonta varmistua siitä, ettei ryhmässä puhutuista asioista puhuta muualla. Pyrimme minimoimaan tämän kaltaiset riskit sillä, ettei haastateltavilta kysytty henkilökohtaisia kysymyksiä. Alussa korostettiin sitä, ettei kysymyksiin ole pakko vastata lainkaan, ja vastata voi juuri sillä tarkkuudella ja henkilökohtaisuuden tasolla kuin itse haluaa.

On syytä pohtia kriittisesti haastateltavien valikoitumista sekä heidän informoimistaan koskien tutkimukseen osallistumista etenkin maahan muuttaneiden osalta. Näen tällä asialla olevan eettisen ulottuvuuden erityisen tärkeänä. Vaikka Rauhalan ja Virokannaksen (2011) sekä Tutkimuseettisen neuvottelukunnan esiin nostamia tutkimuseettisiä sudenkuoppia pyrittiin ennakoimaan ja välttämään, ei siinä aina onnistuttu. Haastatteluiden, eikä varsinkaan ryhmähaastatteluiden, järjestäminen ole helppoa tai ongelmattonta: Miten tavoittaa sopivat haastateltavat, kuinka informoida heitä etukäteen, ja miten saada aikaan sopimaan useille henkilöille? Vaikeuskerrointa tässä tutkimushankkeessa lisäsi huomattavasti sekä tulkin käyttäminen, että miehille ja naisille erillisten haastatteluiden järjestäminen yhden kielen osalta.

Haastatellut erityispalveluiden ja aikuissosiaalityön palveluiden käyttäjät tavoitettiin työntekijöiden avustuksella. Työntekijöitä pyydettiin kertomaan tutkimuksesta asiakkailleen, antamaan heille laatimamme infokirje, ja tiedustelemaan kiinnostusta osallistua ryhmäkeskusteluun. Koska työntekijät ottivat yhteyttä palvelun käyttäjiin ja pyysivät heitä osallistumaan, emme pystyneet varmistumaan etukäteen siitä, mitä haastateltaville oli

kerrottu. Olivatko haastateltavat tietoisia siitä, mihin heitä pyydettiin osallistumaan? Saitvatko he riittävästi tietoa tutkimuksesta etukäteen? Oliko heillä aidosti mahdollisuus olla osallistumatta tai peruuttaa suostumuksensa osallistumiseen?

Kävi ilmi, ettei työntekijöiden ollut välttämättä mahdollista informoida kovinkaan montaa henkilöä kiireisen työn ja muiden akuutimpien asioiden vuoksi. Muutamat haastatellut sosiaalityöntekijät nostivatkin oma-aloitteisesti esiin palvelun käyttäjien mahdollisen valikoitumisen. On mahdollista, ettemme välttämättä saavuttaneet niitä palveluiden käyttäjiä, joilla olisi ollut eniten kritisoitavaa palvelujärjestelmää kohtaan, vaan saatoimme kohdata niin sanotusti helposti tavoitettavia, kielitaitoisia ja suhteellisen tyytyväisiä. Voidaan myös perustellusti kysyä, edustivatko sosiaalityön kautta tavoitetut asiakkaat niitä, joiden asiat olivat tällä hetkellä suhteellisen hyvin, ja elämä oli ainakin ulkoisesti asettunut uomiinsa? Toisaalta, olisiko ollut tutkimuseettisesti kestäväää tavoitella tietoisesti sellaisia haastateltavia, joilla on esimerkiksi suuria elämänhallinnan pulmia tai vaikkapa stressaava elämäntilanne kesken olevan perheen yhdistämisprosessin vuoksi? Ehkä on perustelluinta todeta, että haastatellut palveluiden käyttäjät valikoituivat. Samalla on muistettava, ettei se kuitenkaan tee heidän näkemyksistään tai kokemuksistaan vähemmän tosia tai laadullisesti huonompia. Näiden haastateltavien myötä saimme kuulla heidän ainutkertaisista kokemuksistaan koskien Suomeen asettumista.

Yleisestikin palveluiden käyttäjien haastatteluissa korostui kiitollisuus Suomea sekä suomalaista yhteiskunta- ja palvelujärjestelmää kohtaan. Hämmästyttävältä tuntui sekin, että myös meitä tutkijoita kiiteltiin siitä avusta, jota he täällä Suomessa olivat saaneet. Työntekijät olivat huomattavasti kriittisempiä etenkin omaa organisaatiotaan ja sen toimintaa sekä yleisesti suomalaista palvelu- ja yhteiskuntajärjestelmää kohtaan.

Silloin kun haastateltavien tavoittaminen tapahtuu välikäsien kautta, liittyy siihen monia riskejä erityisesti osallistumisen vapaaehtoisuuden toteutumisen kannalta. Yhdessä maahan muuttaneiden ryhmähaastattelussa kävi heti alussa ilmi, etteivät osallistujat olleet tietoisia siitä, mistä tilanteessa oli kyse. Haastattelun vetäjä käytti runsaasti aikaa tilanteen selvittämiseen ja pahoittelemiseen, ja selvensi mistä oli kyse: Ryhmähaastattelu ei ole yhteydessä yksikön tarjoamaan palveluun, eikä siitä kieltäytymisellä olisi vaikutusta palveluiden saamiseen.

Tästä viisastuneena seuraavan, ja myös tulkin välityksellä tehdyn, ryhmäkeskustelun aluksi haastattelija tiedusteli haastateltavilta, tiesivätkö nämä mistä tilaisuudessa oli kyse. Osa tiesi, että kyse oli tutkimuksesta, yhdelle henkilölle taas oli vain ilmoitettu paikka ja aika hänen oman kertomansa mukaan. Tämä haastateltava olikin hieman empiväinen, ja arasteli etenkin haastattelun nauhoittamista. Koska vastasin haastattelutilanteessa teknii- kasta ja tiesin litteroivani kyseisen haastattelun myöhemmin, kerroin haastateltavalle pro- sessista: Haastattelu nauhoitetaan, jotta me haastattelijat myöhemmin muistamme, mitä on tarkalleen ottaen sanottu. Kerroin myös, että vain minä tulisin kuuntelemaan nauhan ja ettei ketään voi tunnistaa myöhemmin, koska henkilö- ja muut arkaluontoiset tiedot poistetaan anonymisoimalla. Tarkoitukseni tilanteessa oli antaa haastateltavalle tietoa ai- neistonkäsittelystä eli siitä, miten hänen vastauksiaan käsitellään tutkimuksessa. Haasta- teltava päätti lopulta jäädä, mutta hän oli pääasiassa hiljaa. Tajusin harmikseni vasta haas- tattelun jälkeen, että kyseinen haastateltava saattoi hyvinkin kokea toimintani lievänä pai- nostamisena, vaikkei se tarkoitukseni ollutkaan.

Nämä tilanteet ovat mielestäni esimerkkejä siitä, millaisia ennakoimattomia ja eettisesti hankalia tilanteita tutkimuksenteossa voi tulla eteen. Pidän tärkeänä, että palveluiden käyttäjien rekrytoimista pohditaan etukäteen huolellisesti, ja mietitään myös sitä, miten jatkossa voitaisiin toimia vielä paremmin. Tämän haastatteluaineiston keruussa ongelmat liittyivät siihen, etteivät kaikki haastateltavat olleet tietoisia siitä, mihin he olivat osallis- tumassa. Toisaalta haastattelutilanteissa varmistettiin se, ettei tutkimukseen osallistumi- nen vahingoita heitä.

Tutkimusetiikassa on Rauhalan ja Virokannaksen (2011) mukaan kyse eettisesti kestä- vien ja perusteltujen ratkaisujen tekemisestä läpi tutkimusprosessin: Tutkijan on arvioi- tava mahdollisia vaihtoehtoja ja valintojaan kaikissa tutkimuksen vaiheissa, niin tutki- musta suunniteltaessa, kenttätöön aikana ja lopulta raportointivaiheessa. Sosiaalityön am- matillinen ja tieteellinen perusta painottaa ihmisoikeudellisuutta, jonka mukaisesti eetti- sesti kestävä sosiaalityöntutkimuksen tulisi olla tutkittaville hyödyllistä ja rakentavaa. Pohdin kovasti sitä, miten hyödyllisyyden ja rakentavuuden vaatimus on toteutunut tut- kimus- ja kehittämishankkeessa, jossa aineisto on kerätty: Sosiaalialan ammattilaiset ovat ilmaisseet tyytyväisyytään siitä, että ovat päässeet keskustelemaan tärkeiksi kokemistaan

asioista. Osa on nähnyt tutkimuksen nimenomaan keinona viedä tietoa eteenpäin, ja näin mahdollisesti vaikuttaa joihinkin havaittuihin yhteiskunnallisiin epäkohtiin.

Maahan muuttaneiden haastatteluissa ei hyöty osallistujille ole välttämättä kovin ilmeinen ja suora: Fokusryhmäkeskusteluiden alussa korostettiin sitä, että tarkoituksena on kerätä tietoa niiltä, joilla on kokemusta Suomeen asettumisesta eikä ainoastaan kuulla työntekijöiden ääntä asiassa. Ajattelen, että tutkimus- ja kehittämishanke ei välttämättä hyödytä suoraan haastatteluihin osallistuneita, mutta laajempaa joukkoa kotoutujia voi hyödyttää se, jos palveluita pystytään kehittämään edes hiukan toimivammiksi. Oman opinäytetyöni hyödyllisyyden ajattelen olevan siinä, että pyrin laajentamaan sitä, miten turvallisuudesta ja maahan muuttaneista puhutaan: pyrin haastamaan uhka- ja riskipuhetta sekä puhetta ”elintasopakolaisuudesta” vastapuheella, jonka perustana ovat ihmisoikeudet ja jokaisen yksilön yhtäläinen ihmisarvo, ja tavoitteena ymmärryksen lisääminen yhteisestä ihmisyydestämme. Rauhala ja Virokannas (2011) huomauttavat, että tutkijan tulisi pyrkiä ennakoimaan tulostensa mahdollisia vaikutuksia, vaikkei hän voikaan ottaa vastuuta työn käyttämisestä esimerkiksi poliittisiin tarkoituksiin. Tämä on mielestäni tärkeä huomio; tutkijalla täytyy olla rohkeutta tuoda esiin ilmiöihin liittyviä kriittisempiäkin näkökulmia, mutta samalla on oltava myös ”valveilla” sen suhteen miten hänen argumentointiaan voidaan tulkita.

5 TURVALLISUUS JA TURVATTOMUUS

5. 1 PUHE TURVALLISUUDESTA, TURVASTA JA TURVATTOMUUDESTA

Varsinainen haastatteluosuus aloitettiin esittämällä yleinen kysymys ”*kun ihminen muuttaa Suomeen, mikä on tärkeää, jotta asiat lähtisivät sujumaan hyvin?*”. Suurin osa Suomeen muuttaneista nosti turvallisuuden keskeiseksi kotoutumista edistäväksi tekijäksi. Turvallisuus tai rauha eivät suinkaan olleet ainoita vastauksia kysymykseen, vaan niiden lisäksi kotoutumista edistävinä tekijöinä mainittiin usein esimerkiksi ihmisen oma motivaatio, aktiivisuus tai halu oppia suomen kieltä tai tulla osaksi suomalaista yhteiskuntaa.

Haastateltavat siis korostivat turvallisuuden merkitystä usein ja paljon, mutta he eivät kuitenkaan vielä tässä vaiheessa avanneet vastaustaan tai esimerkiksi määritelleet mistä turvallisuudessa on kyse. Kiinnostuin turvallisuuden teemasta, koska vastaukset eivät vaikuttaneet vastauksilta esitettyyn kysymykseen. On myös huomattava, että itse haastattelutilanteissa monet pienemmät vihjeet tai hienovaraiset viittaukset turvallisuuteen tai turvattomuuteen myös jäivät yksinkertaisesti huomaamatta, ja olen havainnut ne vasta tutustuessani aineistoon ajan kanssa. Seuraavat kolme katkelmaa, joissa K viittaa haastattelijan kysymykseen tai puheenvuoroon ja V haastateltavan vastaukseen, havainnollistavat asiaa:

K. No miten te ajattelette yleisesti, että kun ihminen muuttaa Suomeen, ni mitkä asiat on tärkeitä, jotta kaikki asiat menis hyvin siinä kun on jo tullu Suomeen?

V1. Millä tavalla tarkotat? Et se tulo vai se kun olen täällä?

K. Kun on jo täällä.

V1. On paljon asioita mitkä on tärkeitä, esimerkiks miten ihminen sopeutuu yhteisöön, miten hän pystyisi rakentamaan oman elämänsä.

V2. Ensimmäinen on se turvallisuus, et saa olla turvassa. Rauhallinen. Eli opiskelu ja se turvallisuus.

V1. Eli tärkein on se turvallisuus.

K. Koetko että se on toteutunut hyvin? Että oli helppo tuntea turvallisuuden tunnetta ja että opiskeluun pääsi hyvin?

V1. Kyllä. (H7)

V. Joo. Minä asunut Suomessa noin kolme vuotta. Minä olen naimisissa. Minulla on kaksi lasta. (...) Minä muutin, me muutimme Suomeen, koska Suomessa on rauhalli-

nen paikka. Ja elämä on lapsille.. Koska minä en pelkää, jos minun lapsi menee ulkona. Jos minä en näe, missä [lapsi] on ulkona ja hän leikkii ystävän kanssa, minä ei pelkää, rauhallinen paikka ja (...)

K1. No, jos te vielä palaatte siihen, että kun te muutitte Suomeen, niin mikä auttoi tänne sopeutumisessa silloin, kun te tulitte tänne?

K2. Niin kun ihan itseään, toki on tärkeää, puhuitte lasten koulutuksesta ja siitä, miten lapsilla on turvallista.

V. Lapsille turvallista.

K2. Joo. Ymmärretään toki, että se on äideille ja isillekin tärkeätä, mut nyt sais ajatella itseään, et mikä niin kun teitä ihan itseänne auttoi? (...)

V. Me valitsemme, koska on turvallinen paikka, joo.

K. Oliko se sulle henkilökohtaisesti tärkeää myös?

V. Joo. (H24)

K. Joo, mutta kertokaa ihan näitä (...) kokemuksia siihen, et kun on tullut, että minäkin se aika on ollut, ne ensimmäiset vuodet, koska ne voi olla hyvin tärkeitä..

V. Se on tärkein asia, turvallinen paikka, että löytyy turvallinen paikka Suomessa, tärkein asia. (H12)

Ensimmäisessä katkelmassa haastateltava V1 esittää tarkentavan kysymyksen ja haluaa kuulla, mistä haastattelija oikeastaan on kiinnostunut – matkasta Suomeen vai siitä elämänvaiheesta, kun on jo saavuttu uuteen maahan? Haastateltava V1 näkee monien asioiden vaikuttavan uuden elämän rakentamiseen, tärkeimmäksi hän nostaa sopeutumisen uuteen yhteisöön. Haastateltava V2 vastaa turvallisuuden olevan tärkeintä edelleen myös silloin, kun Suomeen on jo saavuttu. Myös toinen osallistujista vahvistaa turvallisuuden olevan tärkein asia. Toisessa katkelmassa haastateltava nostaa turvallisuuden teeman esille itsensä esittelyn yhteydessä heti haastattelun alussa. Hän kuvaa Suomea rauhalliseksi, ja kertoo elämän olevan hyvää myös lapsen kannalta: Lapsi voi leikkiä ulkona kaverin kanssa keskenään, eikä hänen äitinä tarvitse pelätä lapsen turvallisuuden puolesta. Myöhemmin samassa haastattelussa haastattelija kysyy mikä haastateltavia on auttanut Suomeen asettumisessa. Toinen haastattelija viittaa aiemmin puhuttuun, jossa haastateltava korosti turvallisuuden olevan tärkeää lapsen vuoksi, ja pyytää haastateltavia miettimään nyt asiaa oman itsensä kannalta. Samainen haastateltava vastaa turvallisuuden olleen syy sille, miksi hän perheineen muutti Suomeen. Haastattelijan kysyessä asiaa, hän vastaa turvallisuuden olleen myös henkilökohtaisesti tärkeää. Kolmannessa otteessa haastattelija pyytää hieman polveilevasti osallistujia kertomaan ensimmäisistä vuosistaan Suomessa. Haastateltava korostaa turvallisen paikan löytymisen olevan tärkeintä.

Näissä katkelmissa korostetaan turvallisuuden ja turvallisen paikan löytämisen tärkeyttä. Katkelmista on samalla löydettävissä vihjeitä siitä, miksi haastateltavat nostavat turvallisuuden niin keskeiseen asemaan: Kun he puhuvat turvallisen paikan löytämisestä ja sanovat turvallisuuden olevan kaikkein tärkein asia, viittaavat he todennäköisesti samalla omiin kokemuksiinsa. Sitä paikkaa, missä on aiemmin asuttu ja mistä on lähdetty pois, ei ole enää koettu turvalliseksi. Toisin sanoen, vastauksen takana piilee turvattomuus ja aiemmat turvattomuuden kokemukset. Kiinnostavaa on, että turvallisuuden katsottiin olevan hyvin tärkeää vielä siinäkin vaiheessa, kun Suomeen oli jo saavuttu ja fyysinen turvallisuustilanne oli oletettavasti kohentunut verrattuna aiempaan. Asian keskeisyyttä vahvistaa vielä se, että haastateltavat, jotka olivat saapuneet Suomeen jo 1990-luvun puolivälissä, edelleen tänä päivänäkin vastasivat turvallisuuden olevan tärkein kotoutumista edistävä tekijä.

Aineistosta löytyy paljon katkelmia, joissa viitataan turvallisuuteen varsin abstraktina asiana, mutta joissa samalla tehdään myös vertailua entiseen ja kerrotaan syy kotimaasta lähtemiselle. Keskeistä näissä on huomata se, että turvallisuus on haastateltaville jotakin, joka on menetetty. Turvallisuutta ei ole ollut mahdollista löytää enää entisestä kotimaasta, ja siksi sitä on lähdetty etsimään muualta:

K: Mikä on ollut tärkeintä niin että asettuu..? (...)

V. (...) Turvallinen paikka ensimmäinen asia, totta kai koska lapsia ja perhe, ensimmäinen asia, tärkein asia on turvallinen paikka, emme löydä meidän kotimaassa. (H12)

K. Mitkä asiat ovat teidän mielestä tärkeitä, kun ihminen muuttaa Suomeen?

V. On tärkeää, kun omassa kotimaassa ei ole sitä turvallisuutta, etsitään turvaa. Yleensä kun Suomeen tullaan aika monella sama tausta ja täällä etsitään sitä rauhallisuutta ja turvallisuutta.. (H16)

K. Mitkä asiat ovat tärkeitä, kun ihmiset muuttaa Suomeen? (...)

V3. Oikeestaan ensimmäinen tärkeä asia on että hän saa olla turvassa. (...)

V2. Terveystilanne asia ja myös turvallisuusasia on tärkeä. On kaksi asiaa, on menetetty omassa kotimaassa, terveydenhuolto ja turvallisuus, tai turva. (H5)

Haastateltavat puhuivat turvallisuudesta pikemminkin käänteisesti ja erontekona kotimaassa vallinneeseen tilanteeseen: kotimaassa turvallisuus on menetetty, samoin kuin terveydenhuolto. Kun näin on tapahtunut, on oletettavaa, että haastateltavat ovat kokeneet suurta turvattomuutta ja oman olemassaolonsa uhatuksi. Useimmissa haastatteluissa ei tässä kohtaa kuitenkaan esitetty jatkokysymyksiä liittyen nykytilaan, eikä esimerkiksi kysytty ”millaiseksi koet turvallisuuden tunteesi nykyisin tai koetko nyt turvattomuutta?”.

Aineiston perusteella on mahdollista sanoa, että maahan muuttaneet haastateltavat näkevät turvallisuuden olevan sekä inhimillinen perustarve että myös perusedellytys kotoutumisen kannalta: Turvallisuuden puuttuminen, syvä ja omakohtainen turvattomuuden tunne sekä kokemus oman olemassaolon vaarantumisesta – siis ontologinen turvattomuus, ajavat ihmisiä etsimään ja tavoittelemaan turvallisuutta. Toisaalta haastateltavien turvallisuutta painottavan vastauksen voi tulkita kertovan myös siitä, että kokemuksen turvallisuudesta on oltava riittävällä tasolla, jotta asettuminen uuteen maahan sekä esimerkiksi uuden oppiminen voi ylipäänsä alkaa.

Sosiaalialan ammattilaiset ja TE-toimistoissa työskentelevät asiantuntijat puhuivat turvallisuudesta ja turvattomuudesta abstraktina asiana verrattain vähän, mikä tukee käsitystä siitä, että turvattomuuden tunteessa on kyse hyvin omakohtaisesta kokemuksesta. Voidaan siis puhua ontologisesta turvattomuudesta, jota työntekijät ei ole kohdanneet ja joka oli osalle maahan muuttaneista haastateltavista osa heidän elettyä kokemustaan. Puhuessaan turvallisuudesta ajatuksellisella tai käsitteellisellä tasolla ammattilaiset viittasivat tyypillisesti esimerkiksi käytännön työssä tapaamiensa asiakkaiden taustoihin, traumataustoihin tai tarinoihin ja luonnehtivat niitä esimerkiksi rankoiksi ja pysyttäviksi:

V. Ja kuten sanottu, nää meidän asiakkaiden taustat on sit, ehkä voi olla hyvinkin rankkoja, eli hyvin monet on pakolaisia tai turvapaikansaaneita. (H13)

V. (...) kaikilla meidän asiakkailla on omanlainen se polku tähän, että on joutunut lähtee mistä syistä, minkälaiset kokemukset on siellä. Onko ollut muutaman vuoden [matkalla], sitten tullut Suomeen, hakenut turvapaikkaa, sitten saanut, ja sitten tulee meidän asiakkaaksi, saanut oleskeluluvan. Että mitä kaikkee siellä on tapahtunut. Välillä itekin pysähtyy vieläkin, kun kuulee niitä tarinoita, kun ihminen rupee kertoa, niin kyllä ne on aika pysäyttäviä, et se on niin rankkaa toi. (H1)

Edellisissä katkelmissa on huomattava se, että haastatellut ammattilaiset puhuvat niissä varsin erityisestä asiakasryhmästä. Kyse on kansainvälistä suojelua saaneista ihmisistä, jotka ovat tulleet Suomeen joko kiintiöpakolaisina taikka turvapaikanhakijoina, ja joille on myönnetty oleskelupa. Ammattilaisten puhuessa tällä tavoin tähän ryhmään kuuluvien palveluiden käyttäjien taustoista, tarpeista ja tarinoista, tekevät he samalla oletuksen siitä, että kuulija on jo jossain määrin tietoinen esimerkiksi erilaisista vaaroista, mitä pakomatkiaan voi liittyä. Lisäksi he olettavat, että kansainvälisen suojelun myöntämisen perusteet, eli Ulkomaalaislain turvapaikkaa ja vainoa koskevat pykälät, ovat kuulijalle tutut: Pakolaisaseman eli turvapaikan saaminen edellyttää sitä, että turvapaikanhakijalla on perusteltu syy pelätä tulewansa vainotuksi alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisten mielipiteidensä vuoksi. Käytännössä vaino tarkoittaa perustavanlaatuisten ihmisoikeusloukkauksien kohteeksi joutumista edellä mainituista syistä. (Ulkomaalaislaki 87 §, 87 a §, 87 b § 301/2004.)

Erityispalveluissa työskentelevät sosiaalialan ammattilaiset kohtaavat työssään pääasiassa pakolaistaustaisia ihmisiä, joten pakolaisuuteen liittyvä turvallisuuden ja turvattomuuden tematiikka oli heille hyvin tuttua. Aikuissosiaalityössä ja TE-palveluissa ammattilaiset taas tapaavat monista eri syistä ulkomailta Suomeen muuttaneita ihmisiä, mutta myös he tunnistivat pakolaisuuteen liittyviä erityiskysymyksiä. Kaikissa ammattilaisten ryhmissä korostettiin entisestä kotimaasta lähtemisen syiden merkitystä Suomeen kotoutumisen kannalta: Sillä, onko lähtö kotimaasta ollut vapaaehtoinen valinta vai pikemminkin tapahtunut pakon edessä, on paljon väliä myös jatkon kannalta.

5.2 VARHAISEMMAT TURVATTOMUUSKOKEMUKSET

Vaikka maahan muuttaneiden haastatteluissa ei kysytty menneisyydestä taikka syistä Suomeen tulon takana, nykyisestä käsin tarkasteltiin myös mennyttä aikaa; tyypillisesti sitä kuvattiin *huonoksi*, *hankalaksi* tai *vaikeaksi*. Haastattelujen edetessä alkoi hahmottumaan se, mitä sanoilla käytännössä tarkoitettiin: Haastatellut palveluiden käyttäjät kertoivat usein kuin ohimennen kotimaan tilanteesta, ajasta pakolaisleireillä tai aiemmista menetyksistä. Näissä kuvauksissa kävi ilmi se, kuinka hyvin parikymmentäkin vuotta sitten tapahtuneet asiat – aiemmasta kotimaasta lähteminen, matka jonnekin tuntemattomaan ja

lopulta saapuminen Suomeen ja vastaanotto täällä – olivat edelleen haastateltavien muistissa. Huomionarvoista on myös se, että aiempaa turvatonta aikaa tarkastelivat etenkin ne haastateltavat, jotka olivat olleet Suomessa kauimmin. Tämän voi tulkita johtuvan mahdollisesti siitä, että tapahtumista on kulunut jo riittävän kauan aikaa; niitä on ehditty prosessoida riittävästi, ja siten oma tarina on valmis kerrottavaksi myös muille ilman valtavaa tunteiden mylläkkää, johon liittyy vahvana erityispiirteenä monin tavoin ilmaistu huojentuneisuus sekä kiitollisuus suomalaista yhteiskuntaa kohtaan.

On huomattava myös se, ettei kaikissa palveluiden käyttäjien ryhmähaastatteluissa käsitelty lainkaan aikaa ennen Suomeen tuloa. Niissä ryhmähaastatteluissa, joissa haastateltavat tunsivat toisensa entuudestaan, puhuttiin paljon enemmän henkilökohtaisista asioista ja kokemuksista. Tämä on hyvin ymmärrettävää, ja selittyy haastateltavien keskinäisellä luottamuksellisuuden ilmapiirillä. Palveluiden käyttäjien yksilöhaastatteluja oli kaksi, ja myös niissä muisteltiin runsaammin aikaa ennen Suomeen saapumista. Toinen yksilöhaastatteluista oli haastateltavalle kokemuksena raskaanoloinen, vaikkakaan tarkoitus ei ollut altistaa häntä aiempien tapahtumien läpikäymiselle. Kuitenkin haastattelu-tilanne itsessään laukaisi haastateltavassa vaikeita muistoja ja tunteita.

Seuraavissa katkelmissa haastateltavat edelleen korostavat turvallisuuden tärkeyttä, mutta samalla jo valottavat konkreettisemmin sitä, miksi kotimaasta on lähdetty:

*K. Jos aattelet silloin kun 20 vuotta sit tulit Suomeen niin mikä, mitkä asiat oli silloin tärkeitä, tai mikä oli tärkeitä silloin ku muutit Suomeen jos muistat sitä aikaa?
V. Oli se aika kun siellä on vaikeaa, kotimaassa on vaikeaa ja muutin tänne elämään rauhallisemmin ja tekemään [perustamaan] perhettä ja lapsia, näin on. (H20)*

V. Etenkin me, jotenkin me tunsimme, että meidät on vastaanotettu hyvin ja turvallisuuden tunne oli tärkeä, koska me tulimme sodasta pois. Se oli tärkeää. Ja sitten tää toimii, terveydenhuolto toimii, kaikki toimii meille, kotimaassa ei toiminut silloin, koska oli sota (...). Mutta tärkein se turvallisuuden tunne. (H12)

Ensimmäisessä katkelmassa haastateltava kuvaa kotimaan tilanteen olleen vaikeaa, ja kertoo halunneensa elää rauhallista elämää, johon kuuluu perheen perustaminen ja lapsien hankkiminen. Myöhemmin haastattelussa hän kertoi kuuluvansa etniseen vähemmistöön;

hän ei uskonut tilanteen alueella rauhoittuvan – siksi hän ei myöskään pystynyt kuvittelemaan itsellensä tulevaisuutta kotimaassaan. Tulevaisuus ei näyttäytynyt haastateltavalle mahdollisena, saati että se olisi vaikuttanut valoisalta. Jälkimmäisessä katkelmassa haastateltava kertoo sotaa pakenemisen olleen syy entisestä kotimaasta lähdölle, ja siksi turvallisuuden tunteen kokeminen Suomeen saavuttua muodostui niin tärkeäksi asiaksi. Sodan vuoksi oli menetetty kokemus turvassa olemisesta sekä lisäksi toimiva terveydenhuolto. Henkeä uhkaavan sairastumisen tai loukkaantumisen ollessa kyseessä, tehokas ja toimiva terveydenhuolto muodostuu elämän jatkumisen kannalta kriittisen tärkeäksi.

Viittaukset entisen kotimaan tilanteeseen, pakomatkaan sekä aikaan pakolaisleirillä selittävät vahvasti sitä, miksi Suomeen muuttaneet haastateltavat niin usein vastasivat turvallisuuden olevan tärkein asia uuteen maahan asetuttaessa. Entisessä kotimaassa turvallisuus on menetetty erilaisten aseellisten konfliktien, väkivaltaisten ääriliikkeiden, kuten talebanin ja ISISin, sekä sortovallan vuoksi. Monet haastateltavat kertoivat joutuneensa pakenemaan sotaa ja sisällissotaa; tavallisen elämän edellytykset kotimaassa oli menetetty eivätkä lapset päässeet kouluun. Useampi haastateltava kertoi, että heidän kotinsa oli tuhottu – rikottu tai poltettu. Muutamat haastateltavat nostivat esiin sen, ettei viranomaisiin kotimaassa ollut voinut luottaa. Osa kertoi pelänneensä joko itsensä tai läheisensä vankilaan joutumista poliittisten mielipiteiden vuoksi. Eräs haastateltava oli ollut vankilassa useita vuosia mielipiteidensä vuoksi, ja hän kertoi menettäneensä luottamuksensa kotimaansa viranomaisiin sekä oikeusjärjestelmään. Osa haastateltavista oli paennut entisestä kotimaastaan, ja päätenyt erinäisten käänteiden jälkeen pakolaisleirille toiseen maahan vuosienkin ajaksi.

Kotimaan tilannetta haastatteluissa kuvattiin synkäksi, turvattomaksi ja myös toivottomaksi. Monet haastateltavista vertailivatkin aikaa ennen ja jälkeen Suomeen tulon saamaan tapaan kuin haastateltavat seuraavissa katkelmissa:

V. (...) minä, mä en oo koskaan [ennen] saanut kokea oloani turvalliseksi kuin [vasta] Suomessa, vasta täällä minä saan olla turvassa, koska kotimaassa on siellä pelkkää sotia ja tappoa (...). (H5)

V. (...) sitten me menimme [maahan X], taas siellä me olemme pakolaisia melkein kolme vuotta. Se on tosi huono kokemus ja huono elämä, ja minä en ikinä unohda

tämä asia. Sitten me tulin tänne YK:n kautta. Ja kun me tulimme Suomeen, [se oli] ensimmäinen päivä [kun] minä ajattelen ”minä en kuole”, koska minä näkee niin huono elämä [ennen]. (H12)

Maahan muuttaneiden haastatteluissa nostettiin usein esille se, mitä turvattomuus oli käytännössä tarkoittanut – muun muassa monenlaisia menetyksiä, uhkia sekä pelon kokemista – sitä, että joku on tarkoituksella tehnyt tai toivonut pahaa heille. Haastateltavat puhuivat joistakin konkreettisista tapahtumista, kuten pommituksista, kodin menettämisestä, kotimaasta lähtemisestä ja vuosista vankilassa. He eivät kertoneet yksittäisistä itseensä kohdistuneista väkivallanteoista, vaan viittasivat yleisemmällä tasolla esimerkiksi sotaan tai kuolemanpelkoon.

Näen turvallisuuden tärkeyden korostamisen ja kotimaasta lähtemisen näiden haastateltavien osalta merkinä siitä, että sekä fyysinen turvallisuus että luottamus omaan olemassaoloon nyt ja tulevaisuudessa ovat joutuneet koetukselle monin eri tavoin. Tulkitsen haastatteluissa esiintuotujen tilanteiden ja tapahtumien aiheuttaneen heissä turvattomuutta, joka sitten konkretisoitui turvallisuuden etsimisenä oman kotimaan rajojen ulkopuolelta. Tässä yhteydessä on olennaista yrittää tavoittaa myös sitä, mitä ihmisessä mahdollisesti tapahtuu silloin, kun hänen perus- ja ihmisoikeuksiaan loukataan. Ajattelen tällaisten tilanteiden olevan omiaan murtamaan luottamusta kanssaihmiin, viranomaisiin sekä valtioon, jonka viime kädessä tulisi pystyä takaamaan kansalaistensa turvallisuus. Ajatus valtiosta kansalaisten turvallisuuden perimmäisenä takaajana on demokraattisessa yhteiskuntajärjestelmässä kasvaneelle varsin itsestään selvä; olemme Suomessa tottuneet esimerkiksi siihen, että viranomaisiin voi luottaa, ja valta vaihtuu rauhanomaisesti vaalein. Suurelle osalle maailman ihmisistä näin ei kuitenkaan ole.

Sosiaalialan ammattilaisten ja TE-toimistojen asiantuntijoiden haastattelut konkretisoivat ja syvensivät osaltaan sitä, mihin *huonolla* ja *vaikealla* kotimaan tilanteella oikeastaan viitattiin maahan muuttaneiden haastatteluissa. Kuten jo edellisessä luvussa totesin, ammattilaiset puhuivat palveluiden käyttäjiä vähemmän turvallisuudesta abstraktina asiana; tehdessään niin he tyypillisesti viittasivat asiakkaiden *pakolaistaustaan*, *traumataustaan* tai puhuivat *pysäyttävistä tarinoista*.

Samoin kuin maahan muuttaneet haastateltavat, myös ammattilaiset puhuivat siitä, kuinka etenkin erilaiset konfliktit, terrorismi ja vaino ovat altistaneet ihmisiä väkivallalle ja menetyksille sekä ajaneet pakomatkalle. Myös ammattilaiset korostivat sitä, että turvanhakumatkalla altistutaan jälleen usein väkivallalle sekä uusille vaaroille:

V3. (...) ihmisil voi olla tosi vaikeita kokemuksia pakomatkalta, voi olla kidutuskokemuksia, siel voi olla tosi rankkoja taustoja..

V2. Raiskauksia ja niin edespäin...

V3. Niin, et se ois niinku ihan se avainasia et sit saatais ne riittävät tuet ja riittävät palvelut. Mieluummiin vähän nopeemmin kuin hitaammin. (H2)

Ammattilaiset painottivat ihmisen taustan merkitystä, ja kertoivat esimerkiksi iän, koulutuksen ja etenkin Suomeen tulon syyn vaikuttavan merkittävästi siihen, kuinka Suomeen kotiutuminen ja esimerkiksi kielen oppiminen lähtevät sujumaan. Puhuessaan asiakkaiden taustoista, etenkin erityispalveluissa työskentelevät ammattilaiset toivat esiin sen, että konflikti- ja kriisialueilta tulevat asiakkaat ovat tyypillisesti kokeneet paljon jo ennen Suomeen saapumista – menettäneet läheisiään ja omaisuuttaan pommituksissa, nähneet kuolemaa, eläneet pelossa sekä kokeneet väkivaltaa – ja siksi useat heistä tarvitsisivat monenlaista tukea. Erityispalveluissa työskennellyt haastateltava painotti useimmilla kansainvälistä suojelua saavilla henkilöillä olevan erityisiä avun ja tuen tarpeita:

V. Et täs ei oo ollenkaan ajateltu sitä, et ei meidän asiakkaat oo tavallisia sossun asiakkaita. Nää on, 75 prosenttia meidän asiakkaista on traumatisoituneita tavalla tai toisella. Et he tarvitsis sen tuen ja avun... (H2)

Seuraavassa katkelmassa aikuissosiaalityössä työskentelevä haastateltava puhuu ”trauman vangeista”. Hän viitanee sillä traumojen sitkeyteen, eli siihen miten hankalia hoitettavia ne ovat, sekä miten syvästi ja kauan ne vaikuttavat ihmisen toimintaan. Hän näkee traumojen hoitamisen olevan tärkeää, jotta ihmisen toimintakyky paranisi työkykyiseksi saakka.

V. Joo, joskus ihmisillähän on tosi vakavia psyykkisiä ja fyysisiä traumoja, jotka vaatii pitkäaikasta hoitoa ja niistä ei aina päästä ees kokonaan eroon (...) et vaikka ihminen on niin sanotusti hoitopolun käynyt, ja on vaikka ne eläkepaperitkin jo sitten, niin hän on edelleen sen trauman vanki ja se trauma edelleen hallitsee sitä elämää, toimintakykyä. (...) Että varmaan, jos nyt ajatellaan kotoutumista, niin varmaan niinku näiden traumojen hoito on yks tärkeä asia, mihin pitäis puuttua vahvemmin, et ihmisistä tulis sitten työkykyisiä (H9)

On huomattava, että useat haastatellut ammattilaiset näkivät työllistymisen olevan varsin kaukainen tavoite monien pakolaistaustaisten ihmisten kohdalla. Tyypillisesti pakolaisstatuksen saaneet ovat ensin kolmisen vuotta erityispalveluiden asiakkaana, ja suuri osa tarvitsee aikuissosiaalityön palveluja tämän jälkeen. Seuraavassa katkelmassa aikuissosiaalityössä työskentelevä haastateltava vastaa kysymykseen asiakkuuksien kestosta heidän yksikössään:

V. En mä tiä, jos sen kauniisti sanois, et kyl mä väittäisin et on aika pitkiä. Et se on kivinen tie se, varsinkin erityisesti nimenomaan pakolaisstatuksella (...) Et siin on niin paljon niitä haasteita siinä kotoutumisessa, et tavallaan kun se työllistyminen ei oo mitenkään relevantti vaihtoehto monellekaan, joka tulee sieltä sodan runtelomista maista, et niitä ongelmia on sit jo tosi paljon. (H9)

Ajattelen, etteivät ammattilaiset kuitenkaan pyrkineet maalaamaan kuvaa avuttomista uhreista, kun he puhuivat pakolais- tai traumataustasta sekä pakolais- tai traumataustaisista ihmisistä. Näen heidän pikemminkin olevan varsin tietoisia siitä, että vainon kokeminen, pelon alla eläminen sekä haavoittuvassa asemassa oleminen käytännössä traumatisoi monet. Työssään haastateltavat ovat nähneet myös sen, miten laajat vaikutukset sillä on esimerkiksi oppimiseen ja yleisemmin toimintakykyyn. Pakolaisten mielenterveyden edistämistä Suomessa käsittelevässä PALOMA-käsikirjassa todetaan pakolaisuuden olevan ”traumaattinen kokemus”: ”Kaikki pakolaiset eivät ole psyykkisesti traumatisoituneita, mutta suurin osa on kokenut järkyttäviä, mahdollisesti traumatisoivia tapahtumia entisissä kotimaissaan” ja paetessaan (Castaneda ym., 2018, s. 3, 50-51). Haastattelemamme ammattilaiset selvästikin tunnistivat ilmiön.

Haastatellut ammattilaiset korostivat sitä, että kuolema, väkivalta eri muodoissaan sekä väkivallan uhka ovat usein olleet jo pitkään läsnä asiakkaiden ja heidän perheidensä elämässä. He toivat esiin sen, että monilla on hyvin huonoja kokemuksia viranomaisista kotimaassaan, mikä näkyy vielä Suomessakin osan kohdalla syvänä epäluulona viranomaisia kohtaan. Kuudessa ammattilaisten haastattelussa erityiskysymyksenä nostettiin esiin kidutusta kokeneet ja heille tarjolla olevat tukipalvelut; Kidutettujen kuntoutuskeskuksen (KITU) nähtiin olevan tärkeä, mutta aliresursoitu taho tässä asiassa.

Vaikka kidutus on kansainvälisen ihmisoikeuden ja humanitaarisen oikeuden perusteella kielletty kaikissa olosuhteissa, sitä tapahtuu yli puolessa maailman valtioista. Arviot pakolaistaustaisten ihmisten kidutuskokemusten yleisyydestä vaihtelevat suuresti, ja riippuvat esimerkiksi siitä, mistä pakolaisryhmästä on kyse. Joidenkin ryhmien osalta suurin osa on kokenut kidutusta, toisten ryhmien kohdalla ei juuri kukaan. Karkean arvion mukaan neljännes pakolaisista on kokenut kidutusta. (Castaneda ym., 2018, s. 356.)

Haastatellut ammattilaiset toivat esiin sen, että erilaiset traumaattiset kokemukset – esimerkiksi kokemukset sodasta, väkivallasta, kidutuksesta – purkautuvat usein erilaisina fyysisen ja psyykkisen terveyden ongelmina siinä vaiheessa, kun on vihdoinkin päästy turvaan. Useampi erityispalveluissa työskentelevä haastateltava kuvasi, että heidän asiakkaansa monesti romahtavat henkisesti siinä vaiheessa, kun he tuntevat olevansa turvassa.

Löysin maahan muuttaneiden sekä ammattilaisten haastatteluista paljon mainintoja erilaisista tapahtumista, tilanteista ja olosuhteista, joiden voi perustellusti olettaa tuottaneen fyysisen turvattomuuden lisäksi myös varsin syvää henkistä turvattomuutta. Osa niistä on haastateltujen omakohtaisia turvattomuuskokemuksia ja osa taas palveluiden käyttäjiltä työntekijöille välittyneitä. Nimeän nämä kokemuksiksi turvattomuudesta ennen Suomeen tuloa. Yhteistä niille on se, että ne selittävät osaltaan päätöstä lähteä entisestä kotimaasta: jokin on uhannut olemassaoloa niin perustavanlaatuisella tavalla, että lähteminen kaikine siihen liittyvine riskeineen ja epävarmuuksineen on ollut jäämistä parempi ratkaisu. Kansainvälistä suojelua saavat ihmiset ovat voimapolitiikan sivullisia uhreja ja ihmisoikeussopimusten näkökulmasta katsottuna haavoittuvassa asemassa olevia (ks. esim. Humphries, 2004). Samalla he ovat myös aktiivisia toimijoita erilaisine voimavaroineen. Pakeneminen ja turvan hakeminen on toimintaa, johon liittyy riskinottoa ja epävarmuutta, ja jolla pyritään varmistamaan olemassaolon jatkuvuus (ks. myös Innes, 2016). Alkuvaiheessa Suomessa huokaistaan helpotuksesta, on esimerkiksi päästy pois sodan keskeltä, ja mahdollisesti pitkä matka on päättynyt. Viimeinkin saa olla rauhassa.

5.3 LUOTTAMUKSEN RAKENTAMINEN VARHAISISSA KOHTAAMISISSA JA ASIAKASTYÖSSÄ

Valtaosa Suomeen muuttaneista haastateltavista kuvasi tämänhetkistä elämäänsä Suomessa rauhalliseksi, ja hyvin monet sanoivat olevansa kiitollisia kaikesta siitä, mitä ovat saaneet: useat kertoivat, että heille oli järjestetty asunto, lapset ovat päässeet kouluun, he itse ovat saaneet opiskella, terveydenhuolto toimii ja toimeentulokin on turvattu. Vaikka haastateltavat kertoivat myös kohtaamistaan vaikeuksista, päällimmäisenä kuului kuitenkin tyytyväisyys suomalaista järjestelmää kohtaan. Näin eräs turvapaikanhakijana Suomeen saapunut haastateltava kuvaa tilannettaan:

V. Minä koen, että Suomi on antanut minulle turvallisen paikan elää, oleskeluluvan, katon pään päälleni ja sen lisäksi elämiseen rahaa ja terveyspalveluja. Ei ole mitään mistä voisin valittaa. (H7)

Ajattelen vertailukohdan – kotimaan tilanteen sekä Suomeen tuloa edeltäneen ajan sekä niihin liittyneen merkittävän turvattomuuden – selittävän kiitollisuutta ainakin osittain. Seuraava katkelma, jossa haastateltava kertoo menetyksistä, kotimaasta pakenemisesta sekä elämän aloittamisesta nollapisteestä uudestaan ja uudestaan, havainnollistaa kuinka aiempaa turvatonta aikaa peilattiin elämän aloittamiseen Suomessa:

V. Olen itse aloittanut kolme kertaa elämäni nollasta. Kerran Afganistanissa koko talo paloi ja piti aloittaa ja rakentaa kaikki uutta. Sitten seuraavaksi tuli talebanit, jouduin taas pakenemaan sieltä ja sitten taas aloitin nollasta toisessa paikassa. Seuraavaksi jouduimme pakenemaan Iraniin ja siellä taas aloitimme elämää nollasta. Täällä [Suomessa] ei onneksi aloitettu nollasta, koska täällä kaikki mahdollisuudet oli, täällä vuokrattiin asuntoa ja täällä meidän terveydestä on huolehdittu, meidän lapset on päässyt kouluun, joka ei kotimaassakaan oo päässyt kouluun ja Iranissa myös oli vaikeuksia, että ei päässyt kouluun. Se on ainoa niin kuin minun kohdalla, kun olen luku- ja kirjoitustaidoton, se tuo enemmän esteitä minun elämään, tällaiseen pitää kiinnittää enemmän huomiota, miten saadaan helpotettua, autetaan [luku- ja kirjoitustaidottomia] ihmisiä, mutta muutenhan on täällä asiat tosi hyvin. (H16)

Useampi maahan muuttaneista haastateltavista kertoi kokemuksiaan alkuvaiheen vastaanotosta Suomessa, ja siitä kuinka suuri merkitys sillä oli ollut heille. Viranomaiset olivat tulleet kiintiöpakolaisina saapuneita lentokentälle vastaan, osa oli viety suoraan omaan asuntoon ja osa oli asunut aluksi vastaanottokeskuksessa. Jääkaapissa oli ollut ruokaa, ja heille oli kerrottu, että seuraavana aamuna mennään yhdessä kauppaan. Näin oli myös tehty. Tässä eräs turvapaikanhakijana Suomeen saapunut haastateltava kuvaa

saamaansa fyysistä huolenpitoa, joka mahdollisti turvallisuuden tunteen kokemisen heti ensimmäisenä päivänä vastaanottokeskuksessa:

V. (...) Mä muistan ensimmäinen päivä, kun mä pääsin vastaanottokeskukseen. Sosiaalityöntekijät auttavat meitä suoraan, he tuovat meille ruoka, vaatteita ja peitteitä ja semmosta juttuja. Vähän ihminen tuntee turvallista silloin. (H12)

Erityispalveluissa työskennelleet haastateltavat kertoivat vastaanottovaiheen työskentelestä kiintiöpakolaisten kanssa. Alkuvaiheessa korostuvat luottamuksen rakentaminen sekä perustarpeista huolehtiminen. Kiintiöpakolaisina Suomeen tullee järjestetään vuokra-asunnot, joihin myös tyypillisesti hankitaan valmiiksi joitakin peruskalusteita. Kun asuminen on kunnossa, aletaan järjestelemään muita arjen asioita, kuten ajanvarauksia terveydenhuoltoon ja koulupaikkoja lapsille. Seuraavassa katkelmassa kuvataan ensimmäisen kohtaamisen merkitystä:

V1. Esimerkiks kiintiöpakolaiset muistaa kaikki sen ensimmäisen henkilön, joka siellä lentokentällä oli vastassa, et sil kohtaamisella on hirvee tärkeä merkitys, et me lähetään siinä niinku rakentamaan sitä luottamusta.

V3. Niin, asiakkaat kiinnittyy sillä tavalla. (H1)

Haastatellut ammattilaiset niin erityispalveluissa, aikuissosiaalityössä kuin TE-palveluisakin toivat esiin, että osalla heidän asiakkaistaan on vaikeuksia luottaa viranomaisiin, mikä johtuu aiemmista huonoista kokemuksista. He korostivat siksi olevan ensiarvoisen tärkeää alkaa rakentamaan luottamusta heti ensitapaamisesta lähtien. Alla olevassa katkelmassa erityispalvelujen työntekijä viittaa turvattomuuskokemusten vaikutuksiin samalla korostaen luottamussuhteen luomisen olevan kaiken sosiaalialan asiakastyön ydin:

V. Ja sitte on myös alkuun, niin kuin ihan missä tahansa asiakastyössä se luottamussuhteen luominen, mutta joillakin meidän asiakkailla voi olla, että viranomaisten taholta on kokenut, on huonoja kokemuksia, on ehkä kidutusta, on jotain todella pahoja kokemuksia. Ni se et alkuun [käydään läpi], et mikä on Suomessa viranomaisen, tai mitkä meidän tehtävät, ketä me ollaan, mut siinä käy usein niin, et asiakkaat kiinnittyy omiin työntekijöihin. (H10)

Edellisessä katkelmassa puhutaan luottamussuhteen luomisen lisäksi asiakkaiden kiinnittymisestä työntekijöihin. He kertoivat asiakkaiden arvostavasta asenteesta ja kuinka monille asiakkaille etenkin alkuvaiheessa työntekijä voi olla enemmän kuin viranomainen.

Tästä osoituksena ovat esimerkiksi kunnioittavat ilmaiset ja kiitoksen saaminen satunnaisissa kohtaamisissa vielä vuosienkin kuluttua. Haastateltavat näkivät, että kiinnittyminen edellyttää aikaa ja luottamusta. Työntekijään kiinnittymistä selittänee osaltaan myös esimerkiksi sosiaalisten suhteiden vähyys elämäntilanteessa, jossa on paljon vierasta ja uutta verrattuna siihen, mihin on totuttu – tarvitaan tietoa, apua ja tukea. Työntekijään kiinnittymisessä onkin osittain kyse riippuvaisuudesta: sen sijaan, että riippuvaisuus nähtäisiin pääasiallisesti kielteisessä merkityksessä epäitsenäisyytenä, on siinä pikemminkin paljon myönteistä. Se voidaan nähdä myös osoituksena siitä, että suhteen työntekijään koetaan olevan turvallinen ja sen varaan uskalletaan nojata, kun uutta elämää aletaan rakentaa. Hyvässä asiakassuhteessa asiakkaan voimavarat vahvistuvat ja hän on vähitellen valmis irtautumaan riippuvuussuhteestaan. Siihen vain tarvitaan aikaa, jonka pituus on ennalta määrittelemätön.

Haastatellut ammattilaiset kertoivat lukuisista tavoista, joilla he konkreettisesti rakentavat luottamusta palveluiden käyttäjiin. Salassapito- ja vaitiolovelvollisuudesta, omista viranomaistehtävistä, sekä yleisesti viranomaisten roolista kertominen nähtiin erittäin tärkeänä. Samoin korostettiin avoimuuden ja vilpittömän kiinnostuksen merkitystä: on tärkeää, että asiakas kokee työntekijän pystyvän, tai ainakin haluavan, auttaa sekä olevan hänen puolellaan. Asiakastyössä on oltava läsnä ja valmis kuuntelemaan vaikeitakin kertomuksia. Muutama haastateltava nosti esiin kuulluksi tulemisen tärkeyden: asiakkaiden on voitava pystyä kertomaan myös esimerkiksi pettymyksen ja vihan tunteistaan ilman pelkoa siitä, että työntekijä tuomitsisi tämän tai vähätelisi kokemusta. Myös tavoitettavuuden ja lähestyttävyyden nähtiin auttavan luottamuksen rakentamisessa. Eräs haastateltava kertoi tiimensä tavasta soittaa takaisin asiakkaalle silloin, kun asiakastapaamisen tai kokouksen takia ei ole heti pystytty vastaamaan. Hän kertoi asiakkaiden olleen ilahtuneen yllättyneitä, kun viranomainen soittaa takaisin.

Eräs TE-toimistossa työskentelevä haastateltava kertoi monien maahan muuttaneiden asiakkaiden arvostavan suomalaisen järjestelmän *jämptiyyttä* eli sitä, että säännöt ovat kaikille samat:

V. (...) ei oo yks eikä kaks kertaa kun asiakas kiittää sitä et täällä maassa ollaan jämptejä ja kaikki tehdään kaikille samalla tavalla. Eli se tasa-arvosuus, yhdenvertaisuus (...) Et kun saatetaan tulla korruptoituneista maista missä ikään kuin jonotus tarkoittaa sitä, et jos sä alat supattamaan siinä ja tuot niitä jotakin lahjuksia ja herkuja, ni sitten sä oletkin muka jonon kärjessä. Mut et kun sä et ole, ja he voi luottaa siihen, kun se on semmonen joka tulee sieltä rivien välistä tai aika suoraakin. (...) Ni se kuitenkin on kaikkien yhteinen etu ja se sama ja se turvallisuuden tunne siitä, et ei ole mitään ohituskaistaa siinä mielessä. (H21)

Haastateltavan mukaan byrokratian sääntöjen mukaan toimiminen tuottaa turvallisuuden tunnetta, koska asiakkaiden on mahdollista luottaa siihen, että kaikkia kohdellaan tasapuolisesti. Toisessa TE-toimiston ryhmähaastattelussa korostettiin tilannekohtaista harkintaa: lait määrittävät työtä, mutta päätöksiä tehtäessä huomioidaan yksilöllinen tilanne, mikä voi aiheuttaa närää ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksen asiakkaissa. He keskustelivat myös ”kepistä ja porkkanasta”, ja kokivat TE-palveluiden rankaisemisroolin vahvistuneen viime vuosina. Mitä tiukemmin ollaan kiinni rahassa ja rankaisemisessa, sitä vaikeammaksi tulee asiakkaiden luottamuksen saavuttaminen ja ansaitseminen.

Haastatellut työntekijät puhuivat runsaasti tulkin välityksellä tehtävästä asiakastyöstä: Alkuvaiheessa se voi usein olla välttämätöntä, jotta kommunikointi olisi ylipäätään mahdollista, mutta siihen liittyy myös paljon haasteita. Monet pakolaistaustaiset henkilöt eivät esimerkiksi luota tulkin puolueettomuuteen, vaitioloon tai ylipäänsä tulkkiin henkilönä. Seuraavassa katkelmassa erityiskysymyksenä nostetaan esiin henkilöt, jotka eivät halua ylipäänsä olla tekemisissä muiden samasta maasta kotoisin olevien kanssa:

V1. (...) että jos on niin kipeitä kokemuksia, ettei halua tavata oikeestaan ketään sen tavallaan oman yhteisön jäsentä, ni sit se myös [näkyi] tulkkauksissa ja näissä, et on hyvin tarkkaa ketä hyväksytään tulkiksi.

V3. Vaikka onkin käyty läpi, että tulkki on ammatti-ihminen, joka toimii neutraalisti. (H10)

Useat haastateltavat näkivätkin, että joskus voi olla parempi ratkaisu olla käyttämättä tulkkia, jos vain jokin riittävä yhteinen kieli löytyy. Tämä voi mahdollistaa hankalista aiheista puhumisen. Toisaalta haastateltavat näkivät, että luottamusta luo myös se, kun asiakas voi puhua omaa äidinkieltään. Monet haastateltavat kertoivat työyhteisöjensä monipuolisista kielivarannoista, mikä monesti mahdollistaa sen, että asiakas voi puhua omaa kieltään.

Näen, että on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa aiempia kokemuksia turvattomuudesta. Silloin lienee paremmat valmiudet tiedostaa – ehkä yrittää ymmärtääkin – miten aiemmat turvattomuuskokemukset mahdollisesti vaikuttavat vielä myöhemminkin. Niiden tunnistaminen ja tiedostaminen voi auttaa tekemään ymmärrettäväksi myös esimerkiksi palveluiden käyttäjien suhtautumista ja toimintaa. Muuan haastateltu sosiaalialan ammattilainen antoi tästä esimerkin: Hän oli vapaamuotoisessa tapahtumassa jutellut Kaukasiasta tulleiden naisten kanssa, jotka olivat jossain vaiheessa kertoneet, etteivät he anna rokottaa lapsiaan. Syy rokotevastaisuudelle selvisi, kun naiset kertoivat olleensa vankilassa, jossa heihin oli pistetty likaisilla neuloilla ties mitä. Ammattilainen kertoi ymmärtävänsä hyvin naisten epäluuloisen ja kielteisen reaktion siihen, kun heille oli innoissaan kerrottu, että nyt rokotetaan. Tärkeää on tutustua ihmisiin, jotta heidän suhtautumisensa tulee ymmärrettävämmäksi. Tällöin on mahdollista alkaa rakentamaan yhteisesti jaettua ymmärrystä siitä, mistä jossain on kyse.

Suomi näyttäytyy tänne muuttaneiden haastateltavien kertomusten ja kokemusten perusteella pääasiassa rauhallisena ja turvallisenä paikka, jossa ihmisten perustarpeista huolehditaan. Useat heistä ilmaisivat kiitollisuuttaan Suomea kohtaan varsin vuolaasti. Kiinnostavaa on, että monet myös vaikuttivat luottavan jo varsin paljon kanssaihmiin, viranomaisiin sekä yhteiskuntajärjestelmään. Heillä ei kertomansa mukaan ollut juurikaan kokemuksia syrjinnästä tai rasismista, ja useimmat kertoivat saaneensa ainakin joltain viranomaiselta apua ja tukea. Moni koki suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän myös oikeudenmukaisena; poliisiin ja oikeuslaitokseen voi täällä luottaa. Haastateltavat kertoivat toki myös vaikeuksistaan – erityisesti Suomen kieli koettiin vaikeana oppia aikuisiällä, samoin suomalaisiin tutustuminen. Kuitenkin perheelliset haastateltavat näkivät lastensa tulevaisuuden valoisana; vaikuttikin siltä, että he luottivat lastensa pärjäävän ja menestyvän elämässä heitä itseään paremmin.

5.4 TURVATTOMUUS SUOMESSA

Edellisten lukujen analyysin perusteella näyttää ilmeiseltä, että maahan muuttaneiden haastateltavien omat kokemukset sekä sosiaalialalla ja TE-toimistoissa työskentelevien haastateltavien näkemykset Suomeen saapumista edeltävästä ajasta ja aiemmin koetusta turvattomuudesta osoittautuvat varsin samankaltaisiksi. Erot liittyivät pikemminkin siihen, miten turvattomuudesta puhuttiin ja asioita nimettiin kuin varsinaisiin asiasisältöihin. Aineiston perusteella turvallisuuden tunteen saavuttaminen on vielä vaillinainen ja turvattomuutta koetaan edelleen myös Suomessa asuttaessa. Monien turvattomuutta paenneiden kohdalla turvallisuus ei ole edelleenkaan täydellistä, vaan monet seikat nakertavat sitä. Tämän teeman suhteen maahan muuttaneiden ja ammattilaisten haastattelut erosivat varsin paljon. Ammatillaiset puhuivat runsaasti siitä, mikä murentaa turvallisuutta ja aiheuttaa turvattomuutta Suomessa. He nostivat esiin erityisesti maahanmuuttopolitiikkaan ja palvelujärjestelmään liittyviä epäkohtia sekä kiinnittivät huomiota rasismiin ja syrjinnän yleistymiseen. Suomeen muuttaneet haastateltavat taas vaikuttivat pääosin tyytyväisiltä ja kiitollisilta, tosin muutama heistä toi esiin erityisesti turvapaikkaprosessin aikana kokemaansa epävarmuutta.

Pohdin syitä sille, miksi ammatillaiset toivat esiin maahan muuttaneita enemmän nykytilanteeseen liittyvää turvattomuutta. On mahdollista, että monet ammatillaiset kokivat haastattelut kaivattuna tilaisuutena purkaa esimerkiksi turhautumistaan sekä mahdollisuutena pyrkiä vaikuttamaan havaitsemiinsa epäkohtiin tutkimukseen osallistumisen avulla. Maahan muuttaneiden osalta lienee mahdollista, että haastateltavat joko kokivat, että heidän asiansa ovat järjestyneet varsin hyvin tai he eivät halunneet vaikuttaa kiittämättömiltä. Ajattelen, että molempien ryhmien kohdalla kyse voisi olla näiden tilanteiden jonkinlaisesta yhdistelmästä. Haastattelun luomassa vuorovaikutuksen kontekstissa maahan muuttaneiden on sopivaa ilmaista kohteliasta kiitollisuutta. Ja vastaavasti ammattilaisten on hyvä hyödyntää tutkimuksen kautta tarjoutuva mahdollisuus toimia asiakkaidensa asianajajina.

Haastatellut ammatillaiset puhuivat runsaasti maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikan kiristämisestä syksyn 2015 ”pakolaiskriisin” seurauksena: He kertoivat työssään näkevänsä kuinka kiristykset vaikuttavat kielteisesti monien asiakkaiden tilanteeseen. Epäkohtina he

nostivat esiin turvapaikkaprosessiin liittyvän epävarmuuden ja lyhyiden määräaikaisten oleskelulupien myöntämisen. Monet haastateltavat kritisoivat jyrkästi Ulkomaalaislain perheen yhdistämisen ehtojen tiukentamista sekä yhden suojeluperusteen poistamista koskevia muutoksia, jotka astuivat voimaan 1.7.2016. Etenkin erityispalvelujen työntekijät kertoivat kokevansa yhteiskunnallisten rakenteiden olevan kehityksessä epäoikeudenmukaiseen suuntaan. Lisäksi he korostivat lakimuutosten vaikuttavan suoraan heidän asiakkaidensa yhteiskuntaan kiinnittymiseen ja hyvinvointiin.

Eri paikoissa työskentelevät haastateltavat pitivät turvapaikka-, oleskelulupa- sekä perheen yhdistämisprosessien kestoa sekä niihin liittyvää epävarmuutta merkittävinä ongelmakohtina. Epävarmuudessa odottaminen liittyy etenkin turvapaikanhakijoina saapuneiden tilanteeseen. Ensin odotetaan jopa vuosia turvapaikkahakemuksen päätöstä sekä ensimmäistä oleskelulupaa, joka on mahdollisesti vain vuoden mittainen. Vaikka turvapaikka olisikin myönnetty, epävarmuus tulevaisuudesta jatkuu edelleen. Jatkolupien käsittelyyn voi haastateltavien mukaan mennä kuukausia. Monet haastatellut työntekijät kritisoivat vuoden mittaisia oleskelulupia, koska näkevät pitkäaikaisen epävarmuudessa ja pelon alla elämisen olevan asiakkaille henkisesti äärimmäisen kuormittavaa ja vaikeuttavan osaltaan kotoutumista.

Myös muutama maahan muuttaneista haastateltavista kritisoi turvapaikkaprosessia omien kokemustensa pohjalta. Seuraavassa katkelmassa eräs turvapaikanhakijana Suomeen saapuneista haastateltavista kertoo turvapaikkaprosessin aikana kokemastaan epävarmuuteen liittyvästä stressistä:

V. Ensimmäisen vuoden aikana olen koko ajan siirtynyt vastaanottokeskukselta toiseen. Eli kaikki asiat on epävarmoja... eli ihmiset jännittää tosi paljon, koska ei tiedä, saako oleskelulupaa, vai palautetaanko hänet kotimaahan, mitä tapahtuu tulevaisuudessa? Jos jään Suomeen, miten opin kaiken, eli koko ajan jotain, sanotaan, stressiä. (H6)

Katkelmassa kuuluu myös pelko kielteisen turvapaikkapäätöksen saamisesta ja kotimaahan palauttamisesta. Toisaalta, myös tulevaisuus Suomessa on selvästi aiheuttanut huolta tässä haastateltavassa. Toisessa maahan muuttaneiden haastattelussa korostettiin oleskeluvuoden saamisen, tulevaisuuden suunnitelmien tekemisen, ja suomen kielen opiskelumo-

tivaation yhteyttä. Vastaanottokeskusaika ja oleskeluluvan odottaminen voi helposti venyä pitkäksi ja kestää vuosia. Ongelmana on, että epävarmuus koskien Suomeen jäämistä syö motivaatiota kielen opiskeluun tässä vaiheessa. Eräs haastateltavista ilmaisi asian näin: ”*jos ei ole motivaatioo, niin ei tule mitään, ei saa mitään aikaseks*” (H8). Haastatellut ammattilaiset näkivät asian olevan samoin. Odottelu ja epävarmuus jatkosta kuormittavat henkisesti, nakertavat motivaatiota kielen opiskeluun ja estävät oppimista sekä kiinnittymistä. Lisäksi he toivat esiin sen, että oleskelulupien määräaikaaisuus, uusimatta jättäminen ja epävarmuudelle altistaminen voivat pahimmillaan synnyttää osattomuutta esimerkiksi uuspaperittomuuden muodossa, ja siten turvattomuutta laajemminkin.

Eräs haastatelluista työntekijöistä nosti esiin vastaanottokeskuksissa tehdyt itsemurhayritykset ensimmäisen kielteisen turvapaikkapäätöksen jälkeen. Hän korosti epävarmuuden ja odottamisen olevan erityisen tuskallista etenkin silloin, kun turvattomuuskokemuksia on jo kertynyt runsaasti:

*V. Ja sit kun ne joutuu odottamaan sen vastaanottokeskusajan, sit ne saattaa romah-
taa niin totaalisesti, et ne yrittää siel itsemurhaa, jos ne saa sen ensimmäinen kiel-
teisen.” (H2)*

Useat haastatellut työntekijät kertoivat monien turvapaikanhakijoiden olevan henkisesti jo aivan lopussa siinä vaiheessa, kun he saavat turvapaikkapäätöksen. Joillekin kielteinen päätös on liikaa. Eräs haastateltavista oli työskennellyt syksystä 2015 seuraavaan kesään saakka vastaanottokeskuksen hätämajoitusyksikössä, jossa oli pääasiassa Irakista tulleita miehiä. Hän kyseenalaisti puheen elintasopakolaisuudesta ja sen sijaan korosti inhimillistä hätää:

*V. Mä näin siellä (...) sen ihmisten hädän, että kyl se on hyvinhyvinhyvin promil-
leisuus, mikä on tämmönen elintasopakolainen, et ne on niinku niin naurettavia jut-
tuja mitä tuolla kadulla liikkuu. Et kyl niil ihmisil on oikeesti hätä. (H9)*

Näen itsemurhat ja niiden yritykset osoituksena perustavanlaatuisesta epätoivosta; itsemurha voi näyttäytyä ainoalta ratkaisulta silloin, kun ihminen ei enää osaa kuvitella mitään muuta ulospääsyä kestävämmäksi koetusta tilanteestaan. Riippumatta siitä, kuka on kyseessä, kertovat ne inhimillisestä kärsimyksestä ja hädästä, mikä on tuotu esiin myös muissa tutkimuksissa (ks. Myers & Aoun, 2017).

Perheenyhdistämisprosessia kuvailtiin pitkäksi, hankalaksi sekä kalliiksi, ja toimeentuloedellytyksiä koskevia vaatimuksia kohtuuttomiksi. Haastateltavat näkivät, että prosessista koituvaa taloudellista taakkaa on siirretty enenevässä määrin kansainvälistä suojelua saavien ihmisten harteille. Esimerkiksi aiemmin valtio maksoi kansainvälistä suojelua saavien perheenjäsenten oleskelulupahakemusmaksut. Haastateltavat kertoivat asiakkaidensa usein velkaantuvan prosessin aikana, mikä sitten heijastuu muuhun toimentuloon ja näkyy esimerkiksi ongelmina hoitaa vuokrat ajallaan.

Monet haastatellut työntekijät korostivat sitä, kuinka keskeinen asia kotoutumisen kannalta on perheenjäsenten saaminen Suomeen. Seuraavissa katkelmissa aikuissosiaalityössä ja erityispalveluissa työskentelevät haastateltavat tuovat esiin asiakkaidensa kokemaa huolta ja pelkoa sekä samalla kritisoiivat perheenyhdistämisen edellytysten tiukentamista:

V. Jos siin on jatkuva huoli lähimmäisistä paikassa X, toisessa maassa, et selviääkö ne arjessa? Selviääkö ne pommituksista? Ja perheenyhdistäminen on tehty niin vaikeeksi nytten, niin ei se edistä kenenkään hyvinvointia eikä kotoutumista, ne ihmiset hajoo. (H9)

*V. Ykkös tärkeä kaikilla perheellisillä on se oma perhe. Et se on usein ihan ensimmäinen [asia] siinä ensimmäisellä tapaamisella. Että kun käydään läpi monia asioita, niin se on se keskeinen asia, että miten mä saan mun perheen Suomeen? Mitä mä voin tehdä, missä ne on? Ehkä perheenjäsenet voi olla jossain kadoksissa, et miten voidaan niitä lokalisoida ja löytää... Et kyl mä näen et nää perheenyhdistämisen vaikeutukset mitä on tehty viime aikoina, niin nää merkittävästi huonontaa näiden ihmisten hyvinvointia. (...) Ja just se, et eihän ne voi tänne suomalaiseen yhteiskuntaan millään kotoutua, jos ne ei saa niitä omia tärkeitä ihmisiä mukaan. Et se on ai-
van hukkaan heitettyä rahaa tällasen yksittäisen maahanmuuttajamiehen kotouttaminen ilman sitä perhettä, mun mielestä siin ei oo mitään järkeä. (H10)*

Seuraavassa katkelmassa erityispalveluissa työskentelevä haastateltava kertoo pitkittyneiden perheenyhdistämistilanteiden vaikutuksista uuden oppimiseen. Vaikka asiakkaalla tuntuisi olevan hyvät edellytykset kielen opiskelemiseen ja uuteen yhteiskuntaan asettumiseen, voi käytäntö osoittautua aivan muuksi:

*V. (...) meilläkin on paljon esimerkiksi miehiä, kouluttautuneita miehiä, joilla taval-
laan ajattelis et on kaikki edellytykset. He käyvät suomenkielen kurssilla, mut mi-
kään ei jää päähän esimerkiksi suomenkielestä, koska se stressi siitä perheen tilan-
teesta on niin suuri. Et se estää sen kaikenlaisen muun kotoutumisen. (H1)*

Erossaolo kotimaahan – konfliktialueille – jääneistä perheenjäsenistä ja läheisistä, sekä pelko ja huoli heidän tilanteestaan heikentävät merkittävästi asiakkaiden hyvinvointia ja kotoutumista haastateltujen ammattilaisten mukaan. Stressi, pelko ja syyllisyys vaikutta-
vat kokonaisvaltaisesti; ei esimerkiksi pystytä syömään, nukkumaan, keskittymään opis-
keluun tai omaksumaan uutta. Myös aiemmassa tutkimuksessa on todettu perheenjäse-
nistä erossaolon olevan yhteydessä maahan muuttaneiden hyvinvointiin ja kotoutumiseen
niitä heikentävästi (Rask ym., 2016).

Asiakkaiden kokema pelko ja huoli läheisten turvallisuuden puolesta on ammattilaisten
mukaan ymmärrettävää, eivätkä menetykset rajoitu vain menneeseen aikaan, vaan niitä
koetaan yhä edelleen. Vaikka asiakkaat itse ovat turvassa, voivat he saada huonoimpia
mahdollisia uutisia – kuulla perheenjäsentensä katoamisesta tai väkivaltaisesta kuole-
masta. Seuraavassa katkelmassa aikuissosiaalityössä työskentelevä haastateltava kertoo
ajatuksiaan siitä, kuinka tukea asiakkaita silloin, kun perheenyhdistäminen ei etene:

*T2. Empatia. Et juurikin tapasin erään asiakkaan, joka on motivoitunut pääsemään
eteenpäin ja hänen perheensä on toisessa maassa, johon Suomi palauttaa koko ajan
ihmisiä. Hänen toinen lapsi oli taannoisessa räjähdyksessä, itsemurhapommi-is-
kussa mistä meilläkin uutisoitiin, niin oli menehtynyt. Eli se tulee iholle. Se tulee
meidän työssä iholle, eikä siinä voi mitään muuta kuin osoittaa myötätuntoa. Paho-
tella et Suomi on tämmönen. Eihän siinä paljon muuta voi. Ja yrittää sit tosiaan
tsempata ihmistä. Hänenkin kohdalla tein semmosen päätöksen, että tuen häntä sii-
hen et hän työllistyisi pian ja tienaisi pian mahdollisimman paljon saadakseen per-
heen tänne. Et oma ajatushan on heti tämmönen jotta tää ihminen ei hajoa. (...) Että
kyl nää on niin epäinhimillisiä juttuja, joita ei noi päättäjät vaan niinku kohtaa, et
jos ne tulis heillekin iholle, niin muuttuisko se ajattelu, en tiiä. (H9)*

Katkelmasta kuuluu, kuinka menetykset tulevat työn kautta sosiaalialan ammattilaisten
iholle – ja menevät lupaa kysymättä myös ihon alle. Useat haastateltavat kertoivat työ-
hönsä liittyvän paljon psykososiaalisen tuen tarjoamista, *kannattelutyötä*, etenkin silloin,
kun perheenyhdistäminen venyy. Psykososiaalinen tuen tarjoamisen lisäksi tärkeänä näh-
tiin myös asiakkaiden fyysisen hyvinvoinnin tukeminen, joka käytännössä voi tarkoittaa
esimerkiksi kuntosalikortin kustantamista.

Etenkin erityispalveluiden työntekijät näkivät oman roolinsa olevan tärkeä perheenyhdistämisprosessiin liittyen. Asiakkaat tarvitsevat asiantuntevaa neuvoa ja opastusta prosessiin sekä hakemuslomakkeiden täyttämiseen liittyen. Haastateltavat toivat esiin sen, että prosessi täytyy laittaa alulle varsin nopeasti ja lisäksi mahdollisiin lisäselvityspyyntöihin on perheenkokoajana toimivien asiakkaiden reagoitava pikaisesti. Sen jälkeen, kun turvapaikanhakijana tullut henkilö on saanut oleskeluluvan kansainvälisen suojelun perusteella, on perheenkokoajalla kolme kuukautta aikaa saada perheenyhdistäminen alulle. Ulkomailla olevan perheenjäsenen, joka hakee oleskelulupaa perhesiteen perusteella, täytyy käydä henkilökohtaisesti Suomen suurlähetystössä tai edustustossa. Kriisimaissa suurlähetystöjä ei yleisesti ottaen ole toiminnassa. Työntekijät pitivät tärkeänä, että näissä tilanteissa heidän on mahdollista tarjota tapaamisaikoja lyhyellä varoitusajalla. Myös sosiaalityön lausunnoilla koettiin olevan painoarvoa Maahanmuuttovirastossa. Tässä erityispalveluissa työskentelevä haastateltava kertoo millaisia seurauksia hän näkee perheenyhdistämisen ehtojen tiukentamisella olevan:

V. Tähän mennessä mä oon saanu kaikki, jopa toissijaista suojelua saaneen henkilön perheet tänne näin, mut en usko et tulevaisuudessa tulee saamaan kaikki. Se tar koittaa sitä, et ne ihmiset lähtee täältä, ja palaa kotimaahan, ja luultavimmin kuolee siellä. Ne ei pysty kantamaan sitä taakkaa, et ovat turvassa ja perhe ei. Että tää on ihan poliittisten päätösten seurausta. (H2)

Monet sosiaalialan ammattilaiset kokivat edellisen haastateltavan tavoin nykytilanteen epäoikeudenmukaisena ja kritisoivat vallitsevaa maahanmuuttopolitiikan linjaa. Siksi he myös näkivät suuren tarpeen rakenteellisen sosiaalityön tekemiselle. Osa pyrki vaikuttamaan asioihin tekemällä rakenteellista sosiaalityötä: muutama oli esimerkiksi ottanut yhteyttä kansanedustajiin tai kirjoittanut mielipidekirjoituksia, jonka myös organisaatio oli allekirjoittanut. Pari haastateltavaa kertoi pyrkivänsä vaikuttamaan kansalaisaktiivisuuden keinoin myös vapaa-ajalla. Haastatteluissa kuului vahvana halu sekä tarve vaikuttaa epäoikeudenmukaisuuksiin. Osa haastateltavista kertoi, että esimiehet kannustavat poliittiseen aktiivisuuteen ja vaikuttamistyöhön. Osa sosiaalialan ammattilaisista vaikutti tyytymättömiltä ja turhautuneilta: he kokivat ettei rakenteellisen työn tekemistä haluta mahdollistaa nykyisessä työyksikössä tai se käytännössä torpataan.

On mahdollista löytää useita selityksiä sille, miksi rakenteellisen sosiaalityön tekeminen koettiin tärkeänä. Ensinnäkin, työntekijöille kertyy paljon Sosiaalihuoltolain 7 § (2014) mukaista tietoa asiakkaiden tarpeista ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä. Useampi haastateltavista viittasikin rakenteellisen sosiaalityön tekemisen olevan lakiin perustuvaa. Lisäksi on sosiaalityön arvojen mukaista tuoda esiin ja pyrkiä vaikuttamaan yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja epäoikeudenmukaisuuteen. Sosiaalityöntekijöillä on näin ollen hyvät edellytykset osallistua julkiseen keskusteluun yhteiskunnallisten asioiden asiantuntijana ja tuoda esiin työssä havaittuja epäkohtia. Toisaalta lienee myös mahdollista tulkita ammattilaisten tarve rakenteellisen sosiaalityön tekemiseen keinona hallita omaa tunnetilaa. Sosiaalialan työ on ymmärrettävissä suhdeperustaiseksi työksi, jossa tunteilla on suuri rooli (ks. esim. Ruch, 2010, s. 15–16). Asiakkaiden huoli, pelko ja ahdistus tulevat työssä iholle, ja voivat myös tarttua työntekijään. Siten myös tarve vaikuttaa havaittuihin epäkohtiin voi kasvaa.

Politiikkatason muutoksilla nähtiin lisäksi olevan läheinen yhteys asenneilmapiiriin kiristymiseen. Useissa työntekijöiden haastatteluissa todettiin yhteiskunnallisen ilmapiirin ja asenteiden koventuneen. Työntekijät kertoivat asiakkaiden arjessa kokemasta kansuomalaisten harjoittamasta rasismista; huutelusta ja nimittelystä, mutta myös fyysisestä väkivallasta. Rasismia nähtiin ”rehottavan vapaana, niin pääkaupunkiseudun lähiöissä kuin Arkadianmäelläkin”. Haastateltavat erityispalveluissa, aikuissosiaalityössä kuin TE-toimistoissakin kiinnittivät huomiota ennakkoluuloihin, syrjintään ja rasismiin. He kertoivat maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden kohtaavan syrjintää etenkin työ- ja asuntomarkkinoilla, joilla nimi tai ihonväri voi vaikeuttaa työn saamista tai asunnon löytämistä.

Aineiston perusteella rasismi ja ennakkoluulojen lisääntyminen on henkisesti raskasta myös työntekijöille. Vastakkainasettelun voi nähdä uhkaavan myös suomalaisten turvallisuuden kokemusta sekä nakertavan luottamukseen perustuvaa ilmapiiriä. Tässä katkelmassa haastateltava kuvaa tuntojaan koskien yhteiskunnallista ilmapiiriä nyt ja tulevaisuudessa:

V. (...) siis lähinnä kauhulla kuuntelee asioita, et ku maahanmuuttajista erityisesti puhutaan, niin tää rasismia vapaa vellominen meillä, et saa ihan vapaasti ilmaista

rasistisia mielipiteitään julkisessa keskustelussa. Hyvinkin korkeassa [asemassa] olevien ihmisten, jotka muokkaa sitä meidän [muiden] ajatustapaa, niin annetaan jotenki edistää sitä kylmää ilmapiiriä ja semmosta vastakkainasettelua (...). Et ku me nähdään työssä ne ihmiset, jotka siitä kärsii eniten, ja tavallaan et vaik se ei oo suoranaisesti minä, joka siitä kärsii, mutta se että sitä jatkuvasti näkee et miten se vaikuttaa ihmisiin, ni ihan jo ihmisenä itse en sitä hyväksy. Mut myös sen kautta (...) et mihin me ollaan menossa et mitä tästä maasta on tulossa, et pelottavaa. (H9)

Maahan muuttaneista haastateltavista vain pieni osa kertoi kohdanneensa ennakkoluuloja, syrjintää tai rasismia: Muutamat kertoivat omista tai tuttavien vaikeuksista löytää esimerkiksi asuntoa tai opiskelupaikkaa etnisen taustan, ei-kantasuomalaisen nimen tai huivin käytön vuoksi. Toisaalta yksi haastateltavista kertoi, että häntä oli nimenomaan varoiteltu hijabin käyttämisestä, ja siitä kuinka se vaikeuttaisi työllistymistä, mutta hän ei itse ollut kohdannut hankaluuksia. Kuitenkin monet haastateltavista kertoivat, että joko he itse tai heidän tuttavansa ovat joutuneet turvautumaan epämääräisiin vuokra-asuntojen välittäjiin, ja maksamaan suuren summan saadakseen asunnon. Tämä ilmiö kertonee vuokra-asuntomarkkinoiden eriarvoisuudesta, koska se ei kosketa suurta osaa kantasuomalaisia asunnonetsijöitä.

Osa haastateltavista oli asunut pienemmillä paikkakunnilla ennen pääkaupunkiseudulle muuttoa, ja heillä oli sekä hyviä että huonoja kokemuksia siitä, miten heidät oli vastaanotettu osaksi paikallisyhteisöä. Osalla oli kokemuksia ennakkoluuloista, esimerkiksi eräs haastateltava kertoi, ettei joku naapureista ollut halunnut samaan kerrostaloon maahanmuuttajia. Toisaalta osa kertoi, että he olivat pienellä paikkakunnalla ystäväystyneet ja saaneet apua esimerkiksi naapureiltaan.

Eräs maahan muuttanut haastateltava puhui suomalaisten kielteisistä asenteista, esimerkiksi puhuminen maahanmuuttajista sosiaalipummeina. Muutamat haastateltavat arvelivat, että turvapaikanhakijoiden määrän kasvu vuonna 2015 on vaikuttanut yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja koventanut asenteita, ”että on niitä yksittäisiä rasisteja”. Yksi haastateltavista totesi kiinnostavasti, ettei hän osaa arvioida yhteiskunnan mahdollista muutosta rasisemmaksi, koska hän ei ole kielimuurin vuoksi varsinaisesti tekemisissä suomalaisten kanssa. Kielitaidottomuus ja vähäiset suhteet valtaväestöön mahdollisesti tavallaan suojaavat ihmistä, ja siksi itseensä kohdistuvaa epäasiallista käytöstä, syrjintää tai rasis-

mia ei välttämättä havaita. Onko tässä mahdollisesti kyse käänteisestä versiosta Verku-
ytenin (2016) kuvaamasta integraatioparadoksista? Sen mukaan korkeasti koulutetut, kie-
litaitoiset ja hyvin toimeentulevat maahan muuttaneet näkevät yhteiskunnan negatiivi-
sempana johtuen siitä, että heille on muodostunut vertailukohtia: he kokevat huono-osai-
suutta suhteessa valtaväestöön ja tunnistavat itseensä kohdistuvia rakenteellisia epäoikeu-
denmukaisuuksia.

Rasismia, syrjintää ja ennakkoluuloja voi esiintyä myös etnisten vähemmistöjen keskuu-
dessa ja välillä. Muutamissa työntekijöiden haastatteluissa kiinnitettiin huomiota tähän
asiaan. Lisäksi nostettiin esiin entisessä kotimaassa vallinneet jännitteet, jotka voivat
edelleen vaikuttaa Suomessakin, esimerkiksi siten ettei haluta samaan kielenopetusryh-
mään muiden samasta maasta tulleiden kanssa. Eräs järjestöjen kautta tavoitetuista haas-
tateltavista toi esiin kokemuksensa siitä, että venäjänkielisiä syrjitään esimerkiksi suh-
teessa somaleihin, ja että muiden ”etnoryhmien” järjestöjä tuetaan avokätisemmin.

6 ONTOLOGISEN TURVALLISUUDEN UUDELLEENRAKENTUMINEN

Olen edellisessä luvussa käsitellyt erilaisia tapahtumia ja tilanteita, joiden voidaan perustellusti olettaa aiheuttavan ihmisissä syvää turvattomuutta. Osalle haastateltavista turvattomuus oli ollut omakohtaisia ja elettyjä kokemuksia. Työntekijät taas kertoivat pääasiassa heille työn kautta välittyneistä ilmiöistä. Lisäksi kuvasin sitä, kuinka luottamusta rakennetaan varhaisissa kohtaamisissa niin pakolaisten vastaanottotyössä kuin myöhemminkin asiakastyössä.

Tarkastelen tässä luvussa aineistoa ontologisen turvallisuuden käsitteen valossa. On perusteltua väittää, että ontologisen turvallisuuden tunne on saanut erilaisten turvattomuuskokemusten vuoksi vakavia kolhuja ennen Suomeen tuloa ja yhä Suomessa. Kuitenkin ontologista turvallisuutta myös uudelleen rakennetaan aineiston perusteella. Kuvaan tässä luvussa niitä erilaisia tapoja, joilla maahan muuttaneet pyrkivät löytämään oman paikkansa, kokemaan itsensä merkityksellisiksi, kiinnittymään uuteen ympäristöön ja olemaan osallisia yhteiskunnassa. Maahan muuttaneet kertovat omista kokemuksistaan ja työntekijät taas toimivat välittäjinä laajemman joukon kokemuksille.

6.1 KOLHIUTUNUT ONTOLOGINEN TURVALLISUUDEN TUNNE

Giddensin mukaan (1991, s. 40) ontologinen turvallisuus perustuu luonnolliseen asenteseen sekä suojajärjestelmään, joka rajaa ihmismielestä pois valtaosan riskeistä ja uhkista, ja korvaa ne luottavaisella ja toiveikkaalla suhtautumisella tulevaan. Ontologisen turvallisuuden kokemus syntyy varhaislapsuuden jälkeen pääasiallisesti arkipäivän rutiineista, ja siksi niiden katkeaminen tekee ihmisestä haavoittuvan (Giddens, 1992, s. 175). Ontologisen turvallisuuden merkitys ihmiselämän kannalta korostuu erilaisten kriisien, muutosten ja riskitilanteiden yhteydessä, koska se auttaa selviytymään niistä (Giddens, 1991, s. 38).

Aineistosta käy ilmi, kuinka väkivallankokemukset, vaino, pelko ja menetykset ovat uhanneet olemassaoloa ja romuttaneet uskon omaan tulevaisuuteen kotimaassa. Ontologiseen turvallisuuteen liittyvä haavoittumattomuuden illuusio on tullut lävistetyksi monin

tavoin ja luonnollinen asenne on murtunut. Vaikka lähteminen kotimaasta onkin ollut päätös ja valinta, ei sitä voi pitää vapaaehtoisena vaan pikemminkin pakon edessä tapahtuvana. Pakotetun muuton on myös aiemmassa tutkimuksessa havaittu murentavan ontologista turvallisuutta (Nunn ym., 2016). Viimeistään lähdön myötä on menetetty koti, tutut paikat, ainakin osa tutuista ihmisistä ja kotimaa. Kotimaasta pakenemisen vuoksi myös useimmat ontologista turvallisuutta tuottaneet rutiinit ovat katkenneet tai niiden noudattamisesta on tullut ainakin hankalaa. Lisäksi oma identiteetti ja kertomus itsestä tulevat haastetuiksi uudessa ympäristössä, etenkin jos omaa paikkaa ei tunnu löytyvän. Näin ollen ontologisen turvallisuuden tunne on monin tavoin kolhiintunut ja saanut säröjä niin entisessä kotimaassa, matkalla ja yhä Suomessakin. Ontologinen turvallisuus ei ole kaikille itsestäänselvyys.

Ammattilaiset eivät korostaneet turvallisuuden merkitystä kysyttäessä kotoutumista edistävästä tekijöistä. Näkemykseni mukaan tätä seikkaa selittävät nimenomaan erot ontologisen turvallisuuden ja turvattomuuden kokemuksissa. Haastatellut ammattilaiset kylläkin nostivat esiin sen, että konfliktialueilta Suomeen tulleet ihmiset kantavat mukanaan paljon turvattomuuskokemuksia – lisäksi ammattilaiset tunnistivat epävarmuutta aiheuttavia ja eriarvoistavia yhteiskunnallisia tekijöitä ja rakenteita, jotka vaikeuttavat Suomeen kotoutumista. Tutkimuksessa haastatellut ammattilaiset toivat lähes jokaisessa haastattelussa esiin mielenterveysongelmat, erilaiset pelot, traumatisoitumisen, ahdistuneisuuden, stressin ja huolen. He näkivät niiden olevan kiinteästi yhteydessä asiakkaidensa kokemuksiin kotimaasta ja turvapaikanhakumatkalta, Suomessa koettuun epävarmuuteen ja rasismiin, sekä yleensä uuteen maahan asettumiseen. Ontologisen turvallisuuden horjuminen on ammattilaisille ilmiönä tuttu, mutta ei varsinaisesti osa omaa elettyä elämää.

Uuteen maahan muuton ja asettumisen yhteydessä ollaan tyypillisesti suurien muutosten ja epävarmuuksien äärellä, vaikka muutto olisikin ollut suunniteltu, omaehtoinen valinta eikä tilanteeseen liittyisi erityisiä kriisejä. Elämä uudessa maassa voi vaikuttaa etenkin alkuun vieraalta, ihmiset sekä heidän tapansa kummallisilta, ja kieli käsittämättömältä. Siten ontologisen turvallisuuden merkitys korostuu tämän kaltaisessa tilanteessa, jossa

toiveikas ja luottavainen suhtautuminen tulevaan auttaa keskittymään nykyhetkeen, selviytymään arjen haasteista ja myös sietämään epävarmuutta. Ontologinen turvallisuus tuottaa ajatuksen ja varmuuden siitä, että elämä kantaa ja asioilla on tapana järjestyä.

6.2 IDENTITEETTI JA KERTOMUS ITSESTÄ MUUTOKSESSA

Uuteen maahan muuton myötä myös oma elämä väistämättä muuttuu, eikä oma paikka ole välttämättä selkeä. Oma identiteetti on tällöin erityisessä muutoksessa. Siksi myös kertomus itsestä, josta Giddens käyttää termiä *self-narrative*, voi joutua koetukselle, saa uusia ulottuvuuksia ja siten vaatii työstämistä. Sekä maahan muuttaneet että sosiaalialalla ja TE-toimistoissa työskentelevät haastateltavat nostivat esiin haasteita, jotka liittyvät elämän rakentamiseen uudessa maassa. He toivat esiin sen, että kotimaasta lähtemisen ja Suomeen muuton myötä monet menettävät sosiaalisen asemansa, tai ainakin se muuttuu radikaalisti, niin perhe- ja työelämässä kuin laajemminkin yhteisössä ja yhteiskunnassa.

Haastatteluissa puhuttiin runsaasti etenkin suomalaisen työelämän vaatimuksista ja sinne kelpaamattomuudesta. Aiemmin hyödylliset ja arvostetut taidot ja osaaminen, jotka ovat taanneet toimeentulon, ovat voineet muuton myötä muuttua lähes hyödyttämiksi, koska osaamista ei tunnusteta tai sille ei löydy käyttöä. Samalla entisistä perheensä elättäjistä voi tulla ihmisiä, jotka tarvitsevat yhteiskunnan ja omien lastensa tukea pärjätäkseen. Seuraavassa katkelmassa eräs erityispalveluissa työskentelevä haastateltava kuvaa, kuinka elämä tulevaisuudensuunnitelmineen menee uusiksi ja samalla oma identiteetti tulee kyseenalaistetuksi:

V. (...) Monet puhuu siitä, et mä haluaisin töihin mahdollisimman pian, sit on niitä, jotka ei oo käyny kouluu, mut ne on ehkä ihan pienestä pitäen tehny töitä, niil on joku ammattitaito, tietty ammattitaito (...) se elämä koostuu siitä, et sä oot siellä työpaikalla ja sul on ammatti-identiteetti aika vahva, ja sit täällä sä et voi käyttääkään sitä hyödyksi. Ja [ennen] oot perheenpäänä ollu, elättäny perhettä. Et ne on aika isoja asioita, et sitte sun pitääkin tukeutua johonkin järjestelmään ja tavallaan sitten rakentaa uudelleen sitä elämää, et mitä täällä yhteiskunnassa vois tehdä, mitkä on ne väylät ja se on aika pitkä prosessi ihan jo sillai, et ihmiset haluais nopeammin päästä koulutuksiin, nopeammin töihin. (H10)

Sekä ammatillaiset että myös muutamat maahan muuttaneet haastateltavat korostivat tämän muutoksen olevan erityisen vaikea ja turhauttava paikka miehille: He kertoivat, että

naiset ovat tyypillisesti entisessä kotimaassaan olleet vastuussa lasten hoitamisesta ja kotitöistä, ja kotiäitiys Suomessa voi mahdollistaa edelleen samassa tutussa roolissa toimimisen. Ammatillaiset kuitenkin näkivät, että kotiäidin rooliin jumittuminen voi hidastaa kotoutumista, jos esimerkiksi kieli- ja kotoutumiskoulutukset jäävät käymättä tai keskeytyvät lastenhoitovelvollisuuksien vuoksi.

Eveliina Heino (2018) tarkastelee väitöskirjassaan Suomeen muuttaneiden venäläistäustaisten perheiden kokemuksia peruspalveluista. Uuteen maahan muuttoa kuvataan tutkimuksessa elämänvaiheeksi, joka muistuttaa välitilaa – kotimaa on jäänyt taakse, mutta uuteen maahan ei vielä tunneta kuuluvan. Heinin väitöstutkimuksen haastateltavat kertovat aloittaneensa elämän rakentaminen nollasta, koska esimerkiksi kotimaassa hankittua koulutusta, työkokemusta, osaamista ja taitoja ei Suomessa tunnusteta, eikä niillä siten ole mitään merkitystä. Omassa tutkimuksessa sekä ammatillaiset että maahan muuttaneet puhuvat ilmiöstä samaan tapaan: on hyvin tyypillistä, että entisessä kotimaassa hankitulla koulutuksella, työkokemuksella ja osaamisella ei juurikaan ole arvoa suomalaisilla työmarkkinoilla. Ammatillaiset näkivätkin, että esimerkiksi osaamisen tunnistamisessa ja tutkintojen rinnastamisessa olisi edelleen paljon kehitettävää. Seuraavassa katkelmassa TE-toimistossa työskentelevät haastateltavat keskustelevat siitä, kuinka työelämä Suomessa on usein aloitettava nollasta:

K. (...) mut mitäs te näkisitte vielä, et (...) mikä hankaloittaa sitä uuteen maahan, nyt tässä tapauksessa Suomeen muuttoa ja asettumista?

V2. No ehkä varmaan semmoinen, että se vaatii vähän sitä nollasta alottamista. Et sit on jotain ihmisiä, vaikka on joku, ehkä joku hieno tavoite jossain tulevaisuudessa tai sit on ehkä ollu kotimaassa jotain, sillai vakituinen työ jossain ja sit haluu tehdä sitä samaa. Mut tääl sitten pitäis saada se kieli sinne vaadittavalle tasolle, mikä sit ei aina ikinä [koskaan] onnistu. Ja sit ehkä jos ei oo valmis lähtee sillei pienin askelein vaikka, että alottaa jostain työkokeilusta ja sit menee ehkä johonkin, miten sen nyt sanois – alemman tason tehtäviin – ekaks duuniin ja sitten siitä kehitty.

V1. Mulla on kanssa aika paljon korkeakoulutettuja [ihmisiä asiakkaina] ja heillä omassa maassaan on saattanu olla todella hyvä duuni. Tulee tänne, niin sillä ei tee mitään, kukaan ei noteeraa, suomalaiset työnantajat valitettavan vähän arvostaa sitä ulkomailla saatua työkokemusta ja koulutusta myöskin. (...) Se voi olla monelle ehkä järkytys tajuta se, et ehkä koskaan mä en pääse siihen samaan asemaan, mikä mulla oli omassa maassa. Sit se voi tietysti lamauttaa ihmisen ja sitten vaan täytyy tsempata siitä.

V2. Toi oli kyllä hyvä kun sanoit, et sitä ei noteerata. Eihän se sillai kokonaan oo sen ihmisen vika, et onhan se sillai surullista, et on joku tosi hyvä ammattilainen ja

sit sitä osaamista ei ikinä saada tääl kunnolla tunnustettua ja hyödynnettyä ja sit se aika montaa varmaan lannistaa se, että tähän paikkaan vaaditaan täydellistä suomen kieltä. (H22)

Kiinnostavaa on, että edeltävän katkelman haastateltavat pitivät nollasta aloittamista varsin luonnollisena asiana – mitä pikemmin ihminen tottuu ajatukseen ja hyväksyy asian, sen parempi kotoutumisen kannalta. Samalla haastateltavat kuitenkin toteavat, että yksilön kannalta tilanne on surullinen. Katkelmassa sivutaan myös työelämän vaatimuksia suomen kielen suhteen; monet erityispalveluissa, aikuissosiaalityössä ja TE-toimistoissa työskennelleet haastateltavat pitivät kielitaitovaatimuksia yleisesti varsin kovina, ja näkivät luku- ja kirjoitustaidottomien ihmisten tilanteen erityisen vaikeana. Työntekijät kokivat myös empatiaa, ja eläytyivät tilanteeseen:

V3. (...) Ja voihan kuvitella kaikki mejän omalle kohalleen, et me jouduttais pakenemaan täältä sillai et me ei saada noita tutkintoja mukaan, ei saada passeja mukaan, sun henkilöllisyyttä ei voi varmentaa, kukaan ei usko et sä oot käynny sitä, ei saa yhteyttä omaan yliopistoon, joka vois todentaa et sä oot valmistunu sieltä. Sä joudut alusta asti rakentaan jotain, minkä eteen sä oot tehny vuosia töitä.

V2. Vaikka luku- ja kirjoitustaidon kurssilla arabiankielellä, alottaa siitä.

V3. Esimerkiks, joo. Et kyl saattais yöunet mennä siinä.. (H10)

Seuraavassa katkelmassa eräs maahan muuttaneista haastateltavista kuvaa Suomea virallisten todistusten maana, jossa tavallisenkin työn saaminen edellyttää tietynlaista koulutusta sekä suomen kielen taitoa:

V. Eli esimerkiks se ihminen, joka on opiskellu omassa maassaan, jolla on ammatti, niin tääl, tässä maassa sitä ei kelpuuteta, koska tässä maassa kaikilla on tietynlainen koulutus ja tietynlaiset todistukset. Ja työvoimatoimisto varmaan pyrkii siihen, että lähetetään tämä ihminen opiskelemaan ammattiin, jotta hänellä on virallinen todistus, jonka kanssa hän voi sitten työskennellä tässä maassa. Jos halua tehdä tavallista työtä, ni tässä maassa se kielen taito, se kieli on tosi tärkeä. (H8)

Edellisessä katkelmassa haastateltava vihjaa varsin hienotunteisesti vaatimusten eroavan suuresti – ehkä kohtuuttomankin paljon – entisen kotimaan tilanteesta. Haastatellut ammattilaiset toivat esiin sen, kuinka kelpaamattomuus suomalaisille työmarkkinoille aiheuttaa usein myös kokemuksen hyödyttömyydestä. Kokemus kelpaamattomuudesta ja hyödyttömyydestä voi heikentää luottamusta omaan itseen, pystyvyyden tunteeseen ja

pärjäämiseen omassa elämässä sekä nakertaa kokemusta elämän mielekkyydestä. Seuraa-
vassa katkelmassa TE-toimiston työntekijä kuvaa työttömyyttä erityisen raskaaksi tilan-
teeksi silloin, kun henkilöllä on voimakas halu korvata yhteiskunnalta saamansa apu:

*V. Mut et jos on ollu nyt vaikka osatutkinto plakkarissa, ja draivia on ja silti asiakas katsoo, että häntä ei vaan... Et onks se vaan hänen ihonväri, joka estää tän työpai-
kan saamisen. Että on saanu hyvät arviot harjoitteluista ja osaamista on, mut silti
kuitenkaan ei oo saanu työpaikkaa niin... Ja kun yleensä näissä puheissa just kuuluu
se, että he haluaa korvata jotenkin sen mitä he on saanu...Niin oon miettinu sitä, että
sit kun se heille konkretisoituu et no nyt he vois, heil on ne valmiudet, joilla he vois
lähteä korvaamaan ja maksaa takasin sitä heidän kokemaansa hyvää, ni sitte jos ei
avaudukaan mahdollisuutta, niin minkälainen isku kasvoihin se sitten on, siinä
missä työttömyys nyt ylipäättään on niinku vaikea paikka. (H13)*

Työhistoriasta entisessä kotimaassa ja Suomessa ei kysytty, mutta muutama maahan
muuttaneista haastateltavista kertoi olleensa kotimaassaan opettaja. Suomessa he olivat
tyypillisesti jossain vaiheessa työskennelleet kouluavustajina. Yleisesti ottaen maahan
muuttaneet haastateltavat toivat esiin toiveensa ja halunsa opiskella suomen kieltä ja kou-
luttautua, jotta he saisivat tehdä työtä ja voisivat pärjätä omillaan. Eräässä maahan muut-
taneiden haastattelussa korostettiin työn ja autonomian merkitystä, kun haastattelijat tie-
dustelivat näkemyksiä uuteen maahan asettumisesta ja kotoutumisesta:

*K1. Milloin ihminen on asettunut, kotiutunut Suomeen?
K2. Tai suomen kielessä on tämä sana "kotoutuminen", en tiedä miten se kääntyy,
mutta milloin ihminen on teidän mielestä kotiutunut?
V2. Minusta tuntuu silloin, kun ihminen on saanut työpaikan ja tulee töistä kotiin.
V4. Eli luulen, minusta ainakin silloin, kun osaa sitä kieltä niin hyvin, ettei tarvii
enää ketään auttamaan. Tai että voi itse tehdä asioita, niin minusta tuntuu silloin ih-
minen on kotiutunut. (H8)*

Ensimmäinen haastateltava näkee kotoutumisen toteutuneen silloin, kun ihmisellä on työ
sekä koti, johon palata työpäivän jälkeen. Toinen haastateltava näkee kielen osaamisen
olevan ratkaiseva asia, joka mahdollistaa itsenäisen toimijuuden. Samaan tapaan haasta-
tellut ammattilaiset näkivät kielen oppimisen ja työllistymisen tärkeinä, mutta he painot-
tivat myös kotoutumisen emotionaalista ja sosiaalista puolta – kuulumisen tunnetta ja
oman paikan löytämistä uudessa tilanteessa ja yhteiskunnassa. Seuraavassa katkelmassa
erityispalveluissa työskentelevä haastateltava korostaa oman paikan löytämisen tärkeyttä
uuteen maahan kotoutumisen kannalta:

V. Sehän se on mun mielestä yks semmonen kotoutumisen onnistuminen, kun sul on.. Siis sä voit sanoa et sul on merkityksellinen paikka, sul on joku itelles tärkeä asia, miten sä koet et sä oot osa tätä yhteiskuntaa. Et sä oot jossakin, teet jotakin etkä vaan oo kotona ja odota jotain, et sit sä oot osa, tärkeä osa tätä yhteiskuntaa. (H10)

Se, että ihmiselle tulee tunne osallisuudesta ja kuulumisesta on tärkeää myös ontologisen turvallisuuden tunteen kannalta. Aiempi maahan muuttaneiden kuulumista käsittelevä tutkimus on samansuuntaista: myönteinen käsitys itsestä, kuuluminen paikkaan ja kokemus osallisuudesta auttaa kuvittelemaan itselle myös elämän ja tulevaisuuden uudessa maassa (Chase, 2013; Kauko & Forsberg, 2018). Hyvinvoinnin kannalta on tärkeää tuntea itsensä merkitykselliseksi sekä tuntea kuuluvansa johonkin, samaten on tärkeää päästä toteuttamaan itseään.

Sosiaalialan ammattilaiset ja TE-toimistojen kotouttamisvirkailijat nostivat esiin kysymyksiä liittyen aiemman osaamiseen tunnistamiseen ja työelämän vaatimuksiin. Tässä aikuissosiaalityössä työskentelevät haastateltavat pohtivat sitä, kuinka aiemman osaamisen ja erilaisten taitojen tunnistaminen ja tunnustaminen voisivat monin tavoin hyödyttää sekä yksilöitä että yhteiskuntaa laajemminkin:

V3. Kuitenkin kun, esimerkiksi mun asiakkaila on monenlaista erilaista osaamista ja ammattia. Et ehkä se et se kielitaito on niin korkeella siellä vaatimuslistalla, ni vois myös avata sitä arvostusta niille muille taidoille ja tiedoille mitä meidän maahanmuuttaja-asiakkaila on. Ja ehkä myös tuntis itsensä sitten sitä kautta enemmän osaks yhteiskuntaa, ja hyödyllisemmäksi ja sitten se vois johtaa siihen kielen opiskeluun, et haluu sit niinku vapaa-ajallakin ehkä pärjätä sosiaalisesti paremmin. V2. Et kielitaitovaatimukset, ne tosiaan vaikuttaa.. Et siinä mielessä se on kyllä tosi hyvä, jos niitä vähän höllennettäis tietyissä töissä, joissa ei nyt oikeesti sillä puhutulla kielellä oo niin paljon merkitystä. (H4)

Kelpaamattomuutta koetaan aineiston perusteella muuallakin kuin työelämässä: Haastateltavat toivat esiin eri elämänalueilla esiintyvää rasismia sekä syrjintää ja maahanmuuttajuuteen liitettävää toiseutta. Etenkin toistuvan rasismin ja syrjinnän kohteeksi joutuminen voi aiheuttaa kokemuksen siitä, että on epätoivottu, vääränlainen ja huonompi. Näen rasismin ja syrjinnän erityisenä uhkana ontologiselle turvallisuudelle, koska niillä kyseenalaistetaan toisen identiteetti sekä olemassaolon oikeutus hyvin perustavanlaatuisesti. Haastatellut ammattilaiset puhuivat rasismin ja syrjinnän lisäksi myös hienovaraisemmasta toiseuttamisesta. ”Suomalaiseksi” hyväksymisen vaatimuksia on vaikea täyttää,

koska vaatimukset tuntuvat karkaavan aina kauemmaksi, mistä syystä maahan muuttaneet näyttävät kärsivän kroonisesta suomalaisuusvajeesta (ks. Forsander, 2004, s. 207).

Muutamit maahan muuttaneet haastateltavat viittasivat mahdollisesti jonkinlaiseen pelkoon leimautumisesta, ja halusivat erottautua etenkin ”uusista tulijoista” eli vuonna 2015 Suomesta turvapaikkaa hakeneista ihmisistä. Eräässä haastattelussa haastattelija kysyi mistä haastateltavat ovat saaneet tukea Suomeen tultuaan. Haastateltavista kaksi aloitti vastauksensa kertomalla tulleen laillisesti Suomeen. He jatkoivat vastauksiaan kertoen paikkakuntien sosiaalityöntekijöiden hoitaneen kaiken – heidän oli tarvinnut alussa vain allekirjoittaa joitain papereita. Ainakin toinen heistä, ja luultavimmin molemmat, olivat saapuneet kiintiöpakolaisina heidän saamastaan tuesta ja avusta päätellen. Kyseinen haastattelu tehtiin tulkin välityksellä, joten sanavalinta voi johtua myös tulkkauksesta. Kuitenkin laillisuuden korostaminen on mahdollista tulkita myös tavaksi erottautua ”laittomiksi” mielletyistä maahantulijoista, ja asettua suojelua ansaitsevien puolelle. Pidänkin mahdollisena, että vastaus heijastelee poikkeuksellisen turvapaikanhakijatilanteen herättämää julkista keskustelua, sekä mielenosoituksia turvapaikanhakijoiden puolesta ja heitä vastaan.

Eräässä haastattelussa yli 20 vuotta Suomessa asunut haastateltava kertoi, ettei halua olla missään tekemisissä paikkakunnalle tulleiden samaan etniseen vähemmistöön kuuluvien turvapaikanhakijoiden kanssa. Hän kertoi itse saaneensa aikoinaan apua samasta maasta aiemmin tulleilta, mutta uusiin tulijoihin hän ei siitä huolimatta halunnut ottaa kontaktia. Toisessa maahan muuttaneiden haastattelussa kysyttiin rasismien yleistymisestä, ja eräs haastateltavista kertoi ajattelevansa, että vuoden 2015 poikkeuksellinen tilanne voi selittää yhteiskunnallista ilmapiiriä. Seuraavassa katkelmassa haastateltavat arvioivat tilannetta omista lähtökohdistaan käsin:

K. (...) te ootte asunut täällä kolme vuotta ja sä seitsemän vuotta. Onko suomalainen yhteiskunta muuttunut? Onks se muuttunut enemmän rasistisemmaksi vai ei?

V3. Minä [en tiedä/en osaa arvioida?], koska itse mä en ole ollut varsinaisesti tekemisissä suomalaisten kanssa johtuen kielimuurista.

V1. Ja minä sanoisin tässä, että ei voi yleistää. Tähän maahan on tullut paljon maahanmuuttajia, ja se vois aiheuttaa, että on niitä yksittäisiä rasisteja ihmisiä. Ne [ovat] just uusia, kun maahanmuuttajia. Näitä uusia nuoria, jotka ovat just tulleet Suomeen, nämä ovat oikeestaan vaikuttaneet tilanteeseen.

V2. Turvapaikanhakijoita. (H5)

Uuteen maahan muuttamisen myötä oma identiteetti voi joutua ennen näkemättömällä tavalla paineen alle, ja kertomusta itsestä on vähintäänkin päivitettävä. Aiemmin vastaukset kysymykseen siitä kuka olen ja mihin kuulun, ovat voineet olla selkeät. Nyt on arvioitava uudelleen kysymykset ja etsittävä niihin vastaukset. Ennen omillaan toimeen tulleesta sekä monista vaikeuksista ja vastoinkäymisistä selvinneestä voi ainakin hetkellisesti tulla paljon toisten apua ja tukeva tarvitseva. Näen, että sosiaalityössä ja sosiaalialan työllä olisi mahdollista auttaa ihmistä tunnistamaan omia olemassa olevia voimavarojaan; niin taitojen ja osaamisen suhteen, mutta myös kiinnittäen huomiota siihen, mistä ihminen on jo selviytynyt. Hyvinvoinnin ja toimintakyvyn tukemisen kannalta näen voimavaroistavan työn olevan tärkeää.

6.3 KOTI, ASUMINEN JA ARKI

Ontologisen turvallisuuden käsitettä hyödyntävässä empiirisessä tutkimuksessa on tutkittu asumisen ja kodin merkitystä ontologiselle turvallisuudelle. Useissa tutkimuksissa koti nähdään paikkana, jonka suojissa ontologista turvallisuutta rakennetaan sekä ylläpidetään. Oman kodin omistaminen vähentää asumiseen liittyvää epävarmuutta verrattuna vuokrasuhteisiin, ja siten omistusasumisessa hallinta ja pysyvyys toteutuvat täydellisimmin (Saunders, 1990, s. 292; Dupuis & Thorns, 1998). Kodin ei tarvitse olla kuitenkaan itse omistettu, vaan tärkeintä on asumisturvan varmuuden, jatkuvuuden ja ennakoitavuuden toteutuminen. Myös vuokrakodin on havaittu mahdollistavan ontologisen turvallisuuden kokemista ja ylläpitämistä: yksityisyys, hallinnan tunne ja ennustettavuus toteutuvat helpoimmin kodissa, lisäksi koti mahdollistaa elämää ylläpitävien arjen rutiinien suorittamisen ja tarjoaa paikan identiteetin rakentamiselle (Padgett, 2007).

Aineistossa on lukuisia kotiin ja asumiseen liittyviä kuvauksia, mainintoja sekä viittauksia maahan muuttaneiden ja sosiaalialan ammattilaisten kertomina. Osa niistä käsittelee kodin menettämistä; koti on voinut joko tuhoutua tai se on menetetty entisestä kotimaasta lähdön myötä. Fyysisen, suojaa tarjoavan asumuksen lisäksi samalla on todennäköisesti menetetty koti emotionaalisena turvan paikkana. Lisäksi kyseiseen kotiin liittyvät arjen rutiinit ovat myös katkenneet, esimerkkinä paikkaan sidotut menemis- ja tulemiset.

Koti voidaan kuitenkin rakentaa myös uudelleen. Seuraavassa otteessa työntekijä kertoo alkuvaiheen työskentelystä kiintiöpakolaisten kanssa, jossa keskeistä on saada arjen perusasiat sujumaan:

V. Meil on kiintiöpakolaisille täällä ollu välivuokratut asunnot eli me tarjotaan heille asuntoja. Ohjaaja laittaa sen valmiiks, sängyt, pöydät, lamput, verhot, ja sitten vastaanottaa kiintiöpakolaiset niihin asuntoihin. (...) Heidän kanssaan alotetaan ihan alusta, et ollaan vastassa heitä tuolla matkakeskuksessa tulkin kanssa ja viedään sinne kotiin. Sit lähetään siitä opettelemaan uuteen arkeen ja elämään täällä Suomessa kaikinensa, eli siihen kuuluu se koko perhe. Lapset päiväkoteihin, kouluihin, vanhemmat TE-toimiston kautta toimenpiteisiin, Kelan asiat, kaikki elämiseen liittyvät asiat, terveyteen ynnä muu, eli ohjaaja kulkee siinä. (H19)

Haastateltava kertoo, kuinka osana kiintiöpakolaisten vastaanottoa heille järjestetään vuokra-asunto valmiiksi. Seuraavassa vaiheessa hän kertoo, kuinka kiintiöpakolaisina tulleita mennään vastaan tulkin kanssa ja viedään heidät ”kotiin”. Katkelmassa hahmotellaan myös uutta elämää Suomessa, ja siihen mahdollisesti kuuluvia arjen paikkoja, kun kyseessä on perhe. On huomattava, että vasta Suomeen tulleen ihmisen kannalta asunto vieraine kalusteineen ei välttämättä heti tunnu kodilta. Näenkin, että alkuvaiheen vastaanotossa, jota myös osa maahan muuttaneista kuvaili, on kyse perusturvallisuuden rakentamisesta huolenpidon avulla. Verhot ikkunoissa mahdollistavat yksityisyyden, ruoka jääkaapissa pyrkii kertomaan välittämisestä. Vaikka asunto ei olisikaan itse valittu, on siitä silti mahdollista rakentaa uusi koti.

Maahan muuttaneet haastateltavat eivät varsinaisesti kuvanneet uuden kodin rakentamista Suomessa, toisaalta siitä ei myöskään heiltä kysytty. Kuitenkin koti näyttäytyy aineiston perusteella olevan etenkin alkuvaiheessa tukikohta, josta lähdetään ja jonne palataan. Muutama haastateltava puhui alkuvaiheen stressistä, joka liittyi ennen kaikkea uuteen ja vieraaseen kieleen, jota ei joko ymmärtänyt itse tai jota puhuessaan ei tullut ymmärretyksi. Eräs haastateltava kertoi hankaluuksien jälkeen palanneensa kotiin itkemään. Monet maahan muuttaneista haastateltavista opiskelivat parhaillaan suomea, ja arjen kannalta keskeisiä paikkoja olivat etenkin koulu ja koti. Lisäksi monen päivää rytmitti jokin harrastus, kuten uimahallissa, kirjastossa tai kuntosalilla käyminen, sekä lasten vieminen ja hakeminen päiväkodista. Seuraavassa otteessa kotiin palataan myönteisessä mielentilassa, kun kielen oppiminen on taas edennyt:

V. Elikkä vaikka minä oppisin yhden sanan, tai kaks sanaa päivässä, sekin on saavutus. Mä menen kotiin tyytyväisenä, olen oppinut jotain. (H5)

Koti ei aineiston perusteella näyttäyty pelkästään turvasatamana, josta lähdetään, jonne palataan, ja jossa levätään. Sekä maahan muuttaneet että ammattilaiset puhuivat runsaasti ”*kotona istumisesta*”, joka on ymmärrettävissä odottamisen sekä passivoitumisen metaforana. Kun ei ole mielekästä päivätekemistä – ennen kaikkea palkkatyötä – voi koti muuttua odotustilaksi, jossa pääasiallisesti odotetaan jotain sekä tylsistytään.

Arjen rutiineita ei käsitellä aineistossa erityisen runsaasti, eikä niitä myöskään voi nähdä yksinomaan turvallisuutta tuottavina. Osa haastatelluista maahan muuttaneista naisista esimerkiksi kuvaili kotiin liittyvien rutiinien, kuten ruuanlaiton ja siivoamisen, tuottavan pikemminkin tylsyyttä. Kuitenkin sekä haastatellut työntekijät että maahan muuttaneet näkivät mielekkään päivärytmin olevan tärkeä: suomen kielen opiskelu, kotoutumiskoulutukseen tai muuhun koulutukseen osallistuminen ja työ tuovat sisältöä elämään – ei ole hyvä vain ”*istua kotona ja odottaa*”. Päivärytmi ja viikkojärjestys muodostuvat toistuvista kotoa lähtemisistä ja sinne palaamisista. Kielen opiskelun voi nähdä sekä tuovan mielekkyyttä elämään että tekevän omasta elinympäristöstä hallittavamman. Myös vapaa-ajasta ja harrastamisesta puhuttiin, mutta ristiriitaisemmin. Osa työntekijöistä näki myönteisenä sen, että fyysisen kunnon ylläpitäminen, esimerkiksi kuntosaliharjoittelu, voi myös viedä ajatuksia pois muuten stressaavasta elämäntilanteesta. Toisaalta osa työntekijöistä hieman vähätteli kuntosalilla käyntiä, ja näki kuntosali-innostuksen jonkinlaisena asiakkaiden keskuudessa leviävänä haluamisen trendinä.

Tähän tutkimukseen haastatellut maahan muuttaneet ihmiset asuivat oletettavasti nykyisin tavallisissa vuokra-asunnoissa, jossa yksityisyys ja hallinta toteutuvat paremmin verrattuna esimerkiksi asumiseen asumisyksikössä. Osa kertoi hieman aiemmasta asumishistoriastaan Suomessa, esimerkiksi siitä, että he olivat alkuvaiheessa olleet yhdessä tai useammassa vastaanottokeskuksessa, tai että olivat muuttaneet pääkaupunkiseudulle muualta Suomessa. Aiemmassa tutkimuksessa rutiinien on nähty tuottavan ontologista turvallisuutta etenkin silloin, kun on kyse muusta kuin itsenäisestä asumisesta, esimerkiksi asumisesta ryhmäkodissa tai palvelutalossa, jossa ei päde sanonta ”oma tupa, oma

lupa”. Ontologista turvallisuutta tuottaviin arjen rutiineihin kuuluu esimerkiksi mielekkyyttä tuottava päivärytmi eri toimintoihin. Rutiinit voivat liittyä myös tuttuihin asioihin ja tekemiseen, kuten ruokailuun, joilla ylläpidetään jatkuvuutta. Olennaista kuitenkin on, että rutiinit ovat itselle tärkeitä, ja että niiden noudattaminen on omaehtoista. (ks. Boström ym., 2017; Kauko & Forsberg, 2018.)

Haastatteluissa käsiteltiin myös tuttuutta, jonka voi ajatella olevan psykologisesti hyvin tärkeää uudessa ja mahdollisesti vieraan tuntuaisessa elinympäristössä. Monet maahan muuttaneista kuvasivat Suomen olevan rauhallinen ja turvallinen paikka elää, mutta toisaalta haastateltavat kiinnittivät huomiota myös vierailta tuntuviin asioihin. Suomi on ”talvimaa”: ilmasto on kylmä – samalla tavalla kylmiltä tuntuivat myös hiljaiset ja hymyttömät suomalaiset. Kuitenkin he kertoivat oppineensa ja tottuneensa Suomen tavoille, esimerkiksi siihen ettei linja-autossa istuta kenenkään viereen, jos yksikin penkkirivi on vapaana. Useampi haastateltava kertoi muuttaneensa pääkaupunkiseudulle siksi, että he ovat tottuneet asumaan suuressa kaupungissa. Pienemmällä paikkakunnalla kaikki oli periaatteessa aivan hyvin, mutta kaupungin tuttuus ja monipuolisemmat mahdollisuudet sekä palvelut vetivät kuitenkin puoleensa. Haastatellut työntekijät suhtautuivat pääkaupunkiseudulle muuttamiseen kaksijakoisesti: Toisaalta ymmärrettiin kaupunkiin liittyvä kotoisuus, sallivampi ilmapiiri sekä paremmat mahdollisuudet opiskelu- ja työpaikkojen ja sekä sosiaalisten suhteiden kannalta. Kuitenkin muuttamiseen nähtiin liittyvän myös riskejä, kuten esimerkiksi asuinalueiden eriytyminen, asunnottomaksi joutuminen kireillä vuokra-asuntomarkkinoilla sekä kanssakäyminen vain omaa äidinkieltä puhuvien tai samaan etniseen ryhmään kuuluvien kanssa.

Sekä maahan muuttaneiden että työntekijöiden haastatteluissa puhuttiin hieman myös ruuasta ja etnisistä kaupoista, etenkin halal-kaupoista. Osa haastatelluista työntekijöistä näki halal-kaupoissa asioimisen merkkinä ”oman kulttuurin sisälle jäämisestä”, minkä tulkittiin hidastavan tai estävän suomalaisen yhteiskuntaan kotoutumista. Eräs maahan muuttaneista haastateltavista taas kertoi tuttujen ruokatarvikkeiden hankkimisen olevan hyvin tärkeää, ja että pääkaupunkiseudun halal-kaupat olivat yksi perheen muuttopäätökseen vaikuttaneista syistä. Entisen kotimaan ruokakulttuurista tunnettiin ylpeyttä. Tutut ruuat, sekä myös tavat toimia, nähtiin myönteisenä ja tärkeänä, mutta myös kielteisenä

asiana. Tuttujen ruokien kokkaamisessa ja äidinkielen puhumisessa voi olla kyse jatkuvuuden ylläpitämisestä ja ymmärretyksi tulemisesta. Toisaalta tuttuihin asioihin nojaaminen voidaan yhtä lailla tulkita haluttomuudeksi kotoutua uuteen maahan. Tässä on nähtävissä se, kuinka asiat voivat merkityksellistyä eri tavoin, koska niitä katsotaan eri näkökulmista.

6.4 EPÄVARMUDELLE ALTISTUMINEN

Käsitellessäni edellisessä luvussa Suomessa koettua turvattomuutta haastatellut maahan muuttaneet nostivat esille turvapaikkaprosessin ja oleskelulupiin liittyneen stressin ja epävarmuuden: On vaikeaa suunnitella tulevaa ja löytää motivaatio kielen opiskeleminen, kun ei edes tiedä saako maahan jäädä. Työntekijät näkivät lisäksi perheenyhdistämisen vaikeuttamisen ja lyhyiden määräaikaisten oleskelulupien suosimisen hankaloittavan kotoutumista. Väitän, että kyseessä on ontologisen turvallisuuden uudelleenrakentumisen viivästyminen, kun arkea jäsentävien rutiinien muodostumisessa on liian paljon kitkaa.

Aiemmassa tutkimuksessa Nunn kumppaneineen (2016) havaitsi kansalaisuuden ja Australian passin tuottavan ontologista turvallisuutta pakolaistaustaisille nuorille. Australian passi tarjosi varmuutta fyysisessä muodossa, sen avulla sai oikeuden lähteä maasta ja myös palata sinne. Olin hieman yllätynyt siitä, että tässä aineistossa Suomen kansalaisuutta käsiteltiin vain vähän. Muutama työntekijä toi esiin, että kielitaitoa koskevat vaatimukset ovat korkeat ja monet jännittävät koetilanteessa paljon. Eräs maahan muuttanut kertoi kansalaisuuden hakemisen olevan tärkeää ja edellyttävän suomen kielen oppimista. Voi myös olla, ettei kansalaisuus ollut vielä monille ajankohtainen asia, eikä siitä toisaalta kysyttykään. Toisaalta monet sosiaaliturvaan liittyvät oikeudet ovat Suomessa asumisperusteisia, eivätkä edellytä kansalaisuutta.

Läheiset ja pitkäaikaiset ihmissuhteet ovat tärkeitä ontologisen turvallisuuden kannalta; niissä toteutuu tuttuus sekä jatkuvuus ja toisaalta niihin liittyy myös luottamusta ja rutiineja (ks. esim. Kauko & Forsberg, 2018). Erossaolo läheisistä perheenjäsenistä taas heikentää hyvinvointia ja kotoutumista monin tavoin (Rask ym., 2016). Tässä aineistossa perhesuhteet eivät varsinaisesti näyttäydy ontologista turvallisuutta tuottavien rutiinien

lähteinä, lukuun ottamatta kotona olevia äitejä, joille lastenhoito voi tarjota merkityksellisen tehtävän ja paikan elämässä. Haastatellut työntekijät puhuvat runsaasti poissaolevasta perheestä. Huoli perheenjäsenistä ja keskeneräisen perheenyhdistämisprosessin aiheuttama stressi heikentää asiakkaiden hyvinvointia. Aineiston perusteella perhesuhteet voidaan nähdä pikemminkin epävarmuutta tuottavina: Tämä ei tosin johdu perheistä itsestään, vaan järjestelmästä, joka altistaa ihmiset epätietoisuudelle ja epävarmuudelle.

Tutkimusaineistossa on havaittavissa analogisia tilanteita Padgettin (2007) tutkimukseen tekemään havaintoon koskien mielisairauksista ja päihderiippuvuudesta kärsivien asunnottomien ihmisten asumisolosuhteita. Padgett näkee, että samat ihmisen, joiden ontologista turvallisuutta mielisairaudet uhkaavat ovat tyypillisesti samalla niitä, joiden asumisolosuhteet eivät myöskään edistä ontologisen turvallisuuden tunteen rakentumista. Näen, että Padgettin havainto pätee myös Suomen kontekstiin niin asumisolosuhteita kuin yleisemminkin maahanmuuttopolitiikkaa koskien: Etenkin turvapaikanhakijoina Suomeen muuttaneiden tilanne vapailla asuntomarkkinoilla on epäedullinen, ja siksi usein päädytään harmaille vuokra-asuntomarkkinoille, jossa tyypillisemmin altistutaan erilaisille epävarmuuksille ja väärinkäytöksille. Lisäksi maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikka käytäntöineen altistavat turvapaikanhakijoina saapuneet ihmiset pitkäaikaisellekin epävarmuudelle. Juuri ne ihmiset, jotka etsivät turvallisuutta ovat sellaisessa tilanteessa, joka ei ole omiaan edistämään etenkin ontologisen turvallisuuden rakentumista. Jatkuvuuden tilalla on epävarmuus.

6.5 ONTOLOGISEN TURVALLISUUDEN RAKENTAMINEN JA LUJITTAMINEN SOSIAALIALAN TYÖSSÄ

Haastatellut työntekijät kertoivat asiakkaidensa kiinnittymisestä työntekijään. Erityispalveluiden työntekijät toivat esiin haluttomuuden siirtyä alueellisiin aikuissosiaalityön palveluihin: siirtyminen voi merkitä asiakkaiden näkökulmasta tärkeän ihmissuhteen katkeamista. Haastatellut työntekijät painottivat yleisesti luottamuksen rakentamisen tärkeyttä ja kertoivat myös sen saavuttamisesta. Suhde viranomaiseen voi muodostua tärkeäksi etenkin silloin, kun ihminen saapuu Suomeen yksin. Vaikka suhde viranomaiseen on erityislaatuinen, sisältäen valta- ja riippuvuusasetelman, voi se kuitenkin olla samalla turvallinen ihmissuhde, jossa uskalletaan luottaa ja paljastaa tunteita.

Suhde työntekijään voi myös auttaa maahan muuttanutta suunnittelemaan tulevaisuutta ja saavuttamaan tavoitteitaan. Seuraavassa katkelmassa maahan muuttaneet haastateltavat kuvailevat hyvää sosiaalityöntekijää:

K. Millainen on hyvä sosiaalityöntekijä?

V2. Esimerkiks semmonen, jolta voi varata ajan ja sit myös saa sen ajan. Joskus on tarve nähä työntekijänsä, mut se on hyvin vaikee nähdä tai saada sitä aikaa. Pitäis olla helposti saatavilla. Ja miten hän auttaa sinua silloin, kun oikeesti tarvitset sitä apua.

V3. Okei, ja vielä se, että on semmonen sosiaalityöntekijä, jonka kanssa voi istua alas muutaman kuukauden välein ja puhua niistä asioista mitä on tehny, keskustella ja myös laatii suunnitelmii, mitä haluaa saavuttaa. Ja sitte [työntekijä] on myös hyvin kiinnostunut asiakkaansa tekemisistä, et miten on menny, onko saavuttanut ne tavoitteet ja tällä tavalla. (H8)

Tärkeää siis on, että sosiaalityöntekijä on tavoitettavissa ja hänet on mahdollista tavata kasvokkain, ja että apua saa silloin, kun sitä tarvitsee. Katkelman toinen haastateltava pitää tärkeänä aitoa kiinnostusta sekä mahdollisuutta suunnitella tulevaisuutta yhdessä työntekijän kanssa. Olennaista on tehdä suunnitelma, asettaa tavoitteet sekä myös palata tarkastelemaan niiden saavuttamista. Seuraavassa katkelmassa haastateltu erityispalvelujen työntekijä kuvailee kiinnittymistä, ja sitä kuinka mahdollista siirtymistä aikuissosiaalityön palveluihin voidaan helpottaa. Tässä kuvaillaan myös sitä, kuinka asiakkaan luottamusta omaan itseensä ja pystyvyyteen voidaan vahvistaa voimavaraistavalla työotteella.

V. (...) monesti mejän asiakkaat, se on aika tyypillistä et he eivät halua ehkä siirtyä alueen [aikuissosiaalityön] palveluihin. (...) Se miks he ei halua siirtyä on ehkä se et on kiinnittyny tuttuihin työntekijöihin, ja kokee et on vielä tarvetta joissain tietyissä asioissa saada apua. Mutta sillon monesti vielä käy läpi sitä, että mistä on lähdetty (...) tällasia asioita on tapahtunu matkan varrella, ja nyt sä osaat hoitaa näitä, ja sehän on merkki siitä että – no ei kaikilla oo kyllä merkki, joillain vois olla todellakin tarve paljon paljon pidemmän - mut osalla se on merkki siitä myös, että nyt sä kykenet ottamaan yhteyttä tonne itte, ja sä tiedät niitä paikkoja miten toimitaan. Ja on löytäny sitä omaa paikkaansa ja polkuansa.. (H10)

Vaikka luonnollinen asenne, eli yleinen toiveikkuus koskien nykyhetkeä ja tulevaa, olisikin murtunut ja ontologinen turvattomuus vallannut tilaa ontologiselta turvallisuudelta, ei peli ole millään lailla menetetty. Aineiston perusteella on mahdollista tehdä havaintoja myös siitä, kuinka turvallisuuden tunnetta on onnistuttu lujittamaan sekä rakentamaan luottamusta monella eri tasolla. Sosiaalialan työssä ollaan kiinteästi tekemisissä ihmisten

ja heidän arkensa kanssa. Väitänkin, että kotouttavalla sosiaalityöllä voidaan monin tavoin uudelleen rakentaa ja auttaa ylläpitämään ontologista turvallisuutta. Sosiaalialan työsuhteeseen perustuvana työnä painottaa luottamuksen tärkeyttä, ja suhde työntekijään voi vähitellen muodostua turvalliseksi ihmissuhteeksi. Siinä voidaan samalla rakentaa luottamusta niin omaan itseän kuin tulevaisuuteenkin. Sosiaalialalla tehtävässä työssä voidaan tukea ontologista turvallisuutta arkipäivän rutiinien avulla: Ihmisen itsensä kannalta mielekäs päivärytmi on tärkeä. Lisäksi ammattilaisten olisi olennaista ymmärtää että tuttujen asioiden vaalimisella ihmiset pyrkivät ylläpitämään jatkuvuutta sen sijaan, että kyse olisi haluttomuudesta kotoutua.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Vaikka maahan muuttaneet ja ammattilaiset vastasivat eri tavoin alkukysymykseen, molemmat puhuivat turvallisuuden tärkeydestä. Maahan muuttaneilla turvallisuus merkityksellistyy erontekona varhaisempiin turvattomuuden kokemuksiin ja niiden läpielämiseen omakohtaisesti. Työntekijöillä puhe turvallisuudesta ilmenee yhtäältä empaattisena asenteena, myötäelämisenä, mutta myös konkreettisina tekoina ja toimenpiteinä, jotka epäsuoremmin tavoittelevat asiakkaiden turvallisuutta. Turvallisuuden ja turvattomuuden tunne edellyttää kokemuksellisuutta, ja kotouttamisen kontekstissa näkökulma ja paikka ovat erilaisia. Turvallisuus käsitettiin perustavanlaatuisena inhimillisenä tarpeena ja turvallisuuden hakeminen näyttäytyi aktiivisena toimintana: turvattomuutta paetessa otetaan riskejä ja altistutaan epävarmuudelle. Aiempi ontologista turvallisuutta käsittelevä tutkimus kansainvälisten suhteiden tieteenalalta osoittaa, että valtiot voivat kiintyä pitkittyneisiin konflikteihin, koska ne tuottavat jatkuvuutta, vaikka samanaikaisesti heikentävätkin valtioiden fyysistä turvallisuutta (Mitzen, 2006; Rumelili 2015). Tässä suhteessa ihmiset eroavat olennaisesti valtioista. Ihmisillä ei ole niin sanotusti varaa jäädä tuttuun turvattomuuteen, vaan olemassaolon turvaaminen vaatii toimintaa ja tekoja.

Kotouttavassa sosiaalialan työssä turvallisuuden merkitys korostuu etenkin, jos turvattomuuskokemuksia on kertynyt paljon. Ontologinen turvattomuus on Laingin mukaan minuuden rikkoutumista, traumatisoitumista. On hyvin tärkeää, että siihen vastataan luomalla turvallisuutta tuottavia rutiineja. Sen eteen voidaan tehdä paljon: Kotoutumista, uuteen maahan kuulumista ja ontologista turvallisuutta voidaan edistää arjessa. Asumiseen, kotiin ja päivärytmiin liittyvät rutiinit tekevät elämästä ennustettavampaa ja mielekkäämpää. Paikkaansa pitävän ja omaksuttavan tiedon saaminen lisäävät tuttuutta ja tekevät elämästä ymmärrettävämpää, siksi neuvontaa ja ohjausta on oltava helposti saatavilla riittävän kauan. Myös psykososiaalisen työn tarve on selkeä, ja siihen vastaaminen mahdollistaa luottamuksen rakentumisen viranomaisia, suomalaista yhteiskuntajärjestelmää ja kanssaihmiä kohtaan.

Asiakastyötä tehtäessä on tärkeää tunnistaa, että vaikka konfliktialueilta tulevat ja pakolaistaustaiset ihmiset ovat tavallisia ihmisiä, joilla on tavallisia tarpeita, liittyy heidän tilanteisiinsa myös erityisyyttä. Suuri osa on voinut kokea potentiaalisesti traumatisoivia

tapahtumia ja haavoittavia tilanteita. Samanaikaisesti Suomeen tuleminen on vaatinut paljon selviytymistä. Luottamusta omaan pystyvyyteen uudessa elämäntilanteessa voidaan vahvistaa etsimällä yhdessä voimavaroja. Näen, että voimavaraistavalla työotteella voidaan samanaikaisesti vahvistaa luottamusta omaan itseen ja tulevaisuuteen.

Näen, että ontologisen turvallisuuden käsitteellä olisi yhteiskuntatieteellisenä käsitteenä annettavaa trauma-keskusteluun, jota tällä hetkellä hallitsevat psykologiset ja yksilöön keskittyvät käsitteet. Ontologisen turvallisuuden käsitteen avulla voitaisiin paremmin huomioida myös rakenteelliset tekijät, jotka väistämättä vaikuttavat yksilöiden arkeen ja elämään. Tämä olisi tärkeää, koska yhteiskuntien rakenteet eivät ole muuttumattomia ja valmiita, vaan niihin voidaan vaikuttaa esimerkiksi poliittisin päätösin.

Oppimisprosessi oli mielenkiintoinen ja haastava. Kiinnostus turvallisuuden teemaa kohtaan juontuu osittain aiemmasta kansainvälisten suhteiden opintotaustastani. Kokemuksen tutkimiseen ja fenomenologiseen metodologiaan tutustuin vasta tämän tutkielman aikana, ja koin ne hyvin vaikeana. On hyvin eri asia lähestyä haastatteluaineistoa pelkkänä puheena tietystä aiheesta, kuin ymmärtää sen perustuvan elettyihin kokemuksiin. Ajattelen, että etenkin toisten ihmisten kokemusten tutkiminen vaatii herkkyyttä, kunnioitusta ja refleksiivisyyttä läpi tutkimusprosessin. Muuten vaarana on, että ilmiöitä tulee tulkinneeksi oman rajallisen kokemustietonsa ja ymmärryksensä pohjalta.

Pohdin kirjoittamisen tapaa tutkimusprosessin aikana runsaasti. Olin etenkin alkuvaiheessa huolissani turvattomuuskokemuksilla ”mässäilystä”. Samalla näin tärkeänä kunnioittaa haastateltavien kokemuksia ja näkemyksiä sellaisina kuin ne ovat. Päädyin siihen, että parhaiten pystyn kunnioittamaan kaikkien haastateltavien ääntä ja ilmaisua pyrkimällä autenttisuuteen.

Määrällisesti suuri ja sisällöllisesti rikas aineisto oli samanaikaisesti siunaus ja kirous. Olisi voinut olla viisasta rajata aineistoa, ja keskittyä esimerkiksi vain maahan muuttaneiden tai ammattilaisten haastatteluihin taikka valita aineistoksi ne haastattelut, joissa olin ollut itse läsnä. Pro gradu –tutkielman laajuuden huomioon ottaen huomattavasti pienempi aineisto olisi ollut arvioni mukaan täysin riittävä. En kuitenkaan usko, että keskittyminen vain ammattilaisiin tai maahan muuttaneisiin olisi ollut asetelmana yhtä kiinnos-

tava. Analyysiä tehdessäni ja tuloksia kirjoittaessani huomasin langenneeni kiinnostavuuden ansaan, ja siksi kärsin runsaudenpulasta. Näin jälkikäteen on helppo todeta, etten rajannut turvallisuutta ja ontologista turvallisuutta koskevia katkelmia riittävän selkeästi.

Loppuvaiheessa minua jäi mietityttämään puhe turvallisuudesta. Oliko se osa maahan muuttaneiden vakiintunutta puhetapaa, joka on toiminut turvapaikkaa hakiessa, ja joka voidaan nähdä yhteiskunnallisesti hyväksyttynä tapana puhua etenkin, kun asenneilma-
piiri turvaa hakevia ihmisiä kohtaan tuntuu kiristyneen. Näin voi olla, mutta myös yli 20 vuotta Suomessa olleet ja toisenlaisen maahanmuuttopolitiikan kokeneet vastasivat edelleen samalla tavalla. Tämän perusteella uskallan väittää, että turvallisuuden korostaminen johtuu omakohtaisesti eletystä ja koetusta turvattomuudesta.

LÄHTEET

- Boström, M., Bravell, M.E., Björklund, A. & Sandberg, J. (2017). How older people perceive and experience sense of security when moving into and living in a nursing home: a case study. *European Journal of Social Work*, 20 (5), 697–710.
- Buchert, U. (2016). Hyvinvointipalveluissa tuotetaan toiseutta luokittelemalla ihmisiä maahanmuuttajiksi. *Janus* 24 (1), 84–88.
- Castaneda, A. E., Mäki-Opas, J., Jokela, S., Kivi, N., Lähteenmäki, M., Miettinen, T., Nieminen, S., Santalahti, P. & PALOMA-asiantuntijaryhmä. (2018). *Pakolaisten mielen-terveyden tukeminen Suomessa. PALOMA-käsikirja*. Ohjaus, 5/2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja.
- Chase, E. (2013). Security and subjective wellbeing: The experiences of unaccompanied young people seeking asylum in the UK. *Sociology of Health & Illness*, 35 (6), 858–872.
- Combes, M.L. D. (2017). Encountering the Stranger: Ontological Security and the Boston Marathon Bombing. *Cooperation and Conflict*, (52) 1, 126–143.
- Dupuis, A. & Thorns, D.C. (1998). Home, Home Ownership and the Search for Ontological Security. *The Sociological Review*, 46 (1), 24–47.
- Forsander, A. (2004). Tekeekö työ oikeaksi suomalaiseksi?. Teoksessa T. Helne, S. Hänninen, S. & J. Karjalainen (toim.): *Seis yhteiskunta - tahdon sisään!* (s. 195–215). Jyväskylä: Minerva.
- Fozdar, F. & Hartley, L. (2014). Housing and the Creation of Home for Refugees in Western Australia. *Housing, Theory and Society*, 31 (2), 148–173.
- Giddens, A. (1976). *New rules of sociological method: A positive critique of interpretative sociologies*. London: Hutchinson.
- Giddens, A. (1979). *Central Problems in Social Theory: Action, structure and contradiction in social analysis*. London: Macmillan Press.

Giddens, A. (1984a). *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity.

Giddens, A. (1984b). *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä* (suom. P. Andersson & I. Heiskanen). Helsinki: Otava.

Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford, California: Stanford University Press.

Gothóni, R. & Siirto, U. (2016). Johdanto: Pakolaisuus muuttuvassa maailmassa. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (toim.): *Pakolaisuudesta kotiin* (s. 9-18). Helsinki: Gaudeamus.

Hansen, F.S. (2016). Russia's Relations with the West: Ontological Security through Conflict. *Contemporary Politics*, 22 (3), 359–375.

Hansen, S. & Holm, H. (2016). Kun kuntaan tulee pakolaisia. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (toim.): *Pakolaisuudesta kotiin* (s. 159–185). Helsinki: Gaudeamus.

Hawkins, R. & Maurer, K. (2011). 'You fix my community, you have fixed my life': the disruption and rebuilding of ontological security in New Orleans. *Disasters*, 35 (1), 143–159.

Heino, E. (2018). *Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot: Arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa* (Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 95). Helsinki: Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta.

Hickey, S.D. (2016). 'They say I'm not a typical Blackfella': Experiences of racism and ontological insecurity in urban Australia. *Journal of Sociology*, 52 (4), 725–740.

Honneth, A. (1995). *The struggle for recognition: The moral grammar of social conflicts*. Cambridge: Polity.

Humphries, B. (2004). An Unacceptable Role for Social Work: Implementing Immigration Policy. *The British Journal of Social Work*, 34 (1), 93–107.

Innes, A.J. (2016). In Search of Security: Migrant Agency, Narrative, and Performativity. *Geopolitics*, 21 (2), 263–283.

Kauko, O. & Forsberg, H. (2018). Housing pathways, not belonging and sense of home as described by unaccompanied minors. *Nordic Social Work Research*, 8 (3), 210–221.

Laing, R.D. (1960). *The Divided Self*. Harmondsworth: Penguin Books.

Laki kotoutumisen edistämisestä, Suomen säädöskokoelma (2010).

Mitzen, J. (2006). Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*, 12 (3), 341–370.

Myers, S. & Aoun, I. (2017). A tide of self-harm and depression: The EU-Turkey deal's devastating impact on child refugees and migrants. Save the Children. Haettu osoitteesta <https://resourcecentre.savethechildren.net/library/tide-self-harm-and-depression-eu-turkey-deals-devastating-impact-child-refugees-and-migrants>.

Nunn, C., McMichael, C., Gifford, S.M. & Correa-Velez, I. (2016). Mobility and Security: The Perceived Benefits of Citizenship for Resettled Young People from Refugee Backgrounds. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42 (3), 382–399.

Paavola, S. & Hakkarainen, K. (2006). Entäpä jos...? Ideoiden abduktiivinen kehittely tutkimusprosessin olennaisena osana. Teoksessa E. Henttonen & M-L. Kakkuri-Knuuttila & K. Rolin (toim.): *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia* (s. 268–284). Helsinki: Gaudemus.

Padgett, D.K. (2007). There's no place like (a) home: Ontological security among persons with serious mental illness in the United States. *Social Science & Medicine*, 64 (9), 1925–1936.

Perttula, J. (2008). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa T. Latomaa & J. Perttula (toim.): *Kokemuksen tutkimus: Merkitys, tulkinta, ymmärtäminen* (s. 115–152) (4. painos.). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Pratt, S. (2017). A Relational View of Ontological Security in International Relations. *International Studies Quarterly*, 61 (1), 78–85.

Prokkola, E-K. (2018). Rajan turvallistaminen ja poikkeustilan arjen geopolitiikka. *Alue ja ympäristö*, 47 (1), 3–16.

Rask, S., Paavonen, A., Lilja, E., Koponen, P., Suvisaari, J., Halla, T., Koskinen, S. & Castaneda, A. (2016). Primääriperheestä erossaolo on yhteydessä somalialais- ja kurdi-taustaisten maahanmuuttaja-aikuisten hyvinvointiin ja kotoutumiseen Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81 (3), 273–287.

Rauhala, P.-L. & Virokannas, E. (2011). Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa A. Pehkonen & M. Väänänen-Fomin (toim.): *Sosiaalityön arvot ja etiikka* (s. 235–255). Jyväskylä: PS-kustannus.

Ruch, G. (2010). The Contemporary Context of Relationship-Based Practice. Teoksessa G. Ruch, D. Turney, & A. Ward (toim.): *Relationship-based social work: Getting to the heart of practice* (s. 13–28). London: Jessica Kingsley Publishers.

Rumelili, B. (2015). Identity and desecuritisation: the pitfalls of conflating ontological and physical security. *Journal of International Relations and Development*, 18 (1), 52–74.

Saunders, P. (1984). Beyond housing classes: The sociological significance of private property rights in means of consumption. *International Journal of Urban and Regional Research*, 8 (2), 202–227.

Saunders, P. (1986). *Social theory and the urban question* (2. painos). New York: Holmes & Meier Publishers.

Saunders, P. (1989). The meaning of 'home' in contemporary English culture. *Housing Studies* 4 (3), 177–192.

Saunders, P. & Williams, P. (1988). The constitution of the home: Towards a research agenda. *Housing Studies* 3 (2), 81–93.

Shani, G. (2017). Human Security as ontological security: a post-colonial approach. *Post-colonial Studies*, 20 (3), 275–293.

Sosiaalihuoltolaki, Suomen säädöskokoelma § 7 (2014).

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2009). *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käytäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Haettu osoitteesta <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Turtiainen, K. (2012). *Possibilities of trust and recognition between refugees and authorities: resettlement as a part of durable solutions of forced migration* (Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 451). Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Valtioneuvosto. (2015a). *Ratkaisujen Suomi: Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015*. Hallituksen julkaisusarja 10/2015.

Valtioneuvosto. (2015b). *Hallituksen maahanmuuttopoliittiset toimenpiteet 11.9.2015*. Haettu osoitteesta <http://valtioneuvosto.fi/documents/10616/334517/Hallituksen+maahanmuuttopoliittiset+toimenpiteet/186046e8-46c7-450c-98cf-45b2e2d19c2c/Hallituksen+maahanmuuttopoliittiset+toimenpiteet.pdf>.

Valtioneuvosto. (2015c). *Hallituksen turvapaikkapoliittinen toimenpideohjelma 8.12.2015*. Haettu osoitteesta <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1058456/Hallituksen+turvapaikkapoliittinen+toimenpideohjelma+8.12.2015/98990892-c08e-4891-8c23-0d229f1d6099/Hallituksen+turvapaikkapoliittinen+toimenpideohjelma+8.12.2015.pdf>.

Vandevoordt, R. (2017). The Politics of Food and Hospitality: How Syrian Refugees in Belgium Create a Home in Hostile Environments. *Journal of Refugee Studies*, 30 (4), 605–621.

Vaquera, E., Aranda, E. & Sousa-Rodriguez, I. (2017). Emotional Challenges of Undocumented Young Adults: Ontological Security, Emotional Capital, and Well-being. *Social Problems*, 64 (1), 298–314.

Verkuyten, M. (2016). The Integration Paradox: Empiric Evidence from the Netherlands. *American Behavioral Scientist*, 60 (5–6), 583–596.

Vornanen, R. (2000). *Turvallisuus elämän kysymyksenä: turvallisuus ja turvattomuuden aiheet* (Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 81). Kuopio: Kuopion yliopisto.

Vuori, J. (2015). Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (4), 395–404.

Liite 1.

Artikkelihaku ontologisen turvallisuuden käsitettä hyödyntävästä tutkimuksesta

Olen kartoittanut ontologisen turvallisuuden käsitettä hyödyntävää suomalaista ja kansainvälistä tutkimusta tekemällä hakuja sekä Helkan artikkelihauulla että erikseen elektronisiin artikkelitietokantoihin (ARTO, Ebscohost Databases, ProQuest Databases, Scopus, Sage Premier). Koska tarkoitukseni ja tavoitteeni ei ollut tehdä systemaattista kirjallisuuskatsausta, etenin erilaisten kokeilujen sekä yrityksen ja erehdyksen kautta. Suomen kielellä tehdyt haut koskien ontologista turvallisuutta, sosiaalityötä ja/tai siirtolaisuutta ja kotoutumista eivät tuottaneet lainkaan tuloksia, joten jatkoin kirjallisuuden kartoittamista englanniksi. Käytin artikkelien hakemiseen erilaisia hakulausekkeita ja rajasin haun koskemaan vertaisarvioituja artikkeleita: ”Ontological security” yksinään tuotti valtavasti osumia. ”Ontological security” joko artikkelin otsikossa tai aiheena/asiasanana tuotti edelleen paljon osumia, joten hakua oli edelleenkin tarpeellista tarkentaa ja kohdentaa.

Kuitenkin osa tällä tavoin löytyneistä artikkeleista oli relevantteja niissä käydyn ontologista turvallisuutta koskevan käsitekesustelun ja käsiteanalyysin vuoksi. Tämä lakea haku osoitti myös sen, että ontologisen turvallisuuden käsitettä ja teoriaa on sovellettu etenkin kansainvälisten suhteiden (*IR, International Relations*) tieteenalalla ja tutkimuksessa. Oletettavasti tämä johtuu siitä, ettei monien turvallisuuteen liittyvien ilmiöiden selittäminen ja ymmärtäminen ole mahdollista yksinomaan fyysisen turvallisuuden kehikossa ja käsittein (ks. esim. Pratt, 2017). Haun perusteella kävi ilmi, että ontologisen turvallisuuden käsitettä on hyödynnetty verrattain runsaasti myös asumisen ja kodin, sekä niihin liittyvien erityiskysymyksien tarkastelussa.

Koska opinnäytteeni kiinnostus on erityisesti siirtolaisuudessa/maahanmuutossa sekä sosiaalityöntutkimuksessa ja sosiaalityötä koskevassa tutkimuksessa tein seuraavaksi tarkempia hakuja koskien nimenomaan näitä kahta asiaa. Yhdistelmä, jossa esiintyi ontologinen turvallisuus, sosiaalityö sekä siirtolaisuus eri muodoissaan, ei tuottanut aiheeni kannalta relevantteja osumia. Siksi tein vielä erillisiä hakuja koskien ontologista turvallisuutta ja siirtolaisuutta sekä ontologista turvallisuutta ja sosiaalityötä. ”Ontological security” AND ”social work”-hakulausekkeella löytyi lähes 250 vertaisarvioitua artikkelia, mutta tutkimusaiheeni kannalta relevantteja osumia oli joukossa varsin vähän. Osa näistä

artikkeleista oli kuitenkin siirtolaisuustutkimuksen kentältä/alalta, ja nämä osumat olivat siten erityisen kiinnostavia työni kannalta. Siirtolaistutkimus sekä sosiaalityön tutkimus näyttävät myös risteävän hyvin kiinnostavalla tavalla. Arvioni mukaan juuri tämän kaltaisen kirjallisuus, jossa sosiaalityöntutkimus on kiinnostunut ontologisesta turvallisuudesta esimerkiksi yksintulleiden turvapaikanhakijalasten kokemuksissa, on työni kannalta kaikkein olennaisinta sekä kiinnostavinta.

Lisäksi tein erilliset haut *British Journal of Social Work*-, *European Journal of Social Work*- sekä *International Journal of Social Welfare*-lehtiin hakusanalla ”ontological security” saadakseni käsityksen siitä, miten ontologista turvallisuutta on käsitelty (kansainvälisessä) sosiaalityöntutkimuksessa. Nämä haut tuottivat määrällisesti vain vähän tuloksia.

Päädyin hakemaan tieteellisiä artikkeleita koskien ontologista turvallisuutta ja siirtolaisuutta (ml. kansainvälisen suojelun hakeminen) seuraavin hakulausekkein: ”ontological security” artikkelin otsikossa AND immigra^{*2}, sekä varmuuden vuoksi vielä hakulausekkeilla ”ontological security” AND asylum” sekä ”ontological security” AND refugee*, joissa samaten ontologisen turvallisuuden piti esiintyä otsikossa. Kokeilin myös muita erilaisia hakuja, mutta otsikoihin tutustumisen perusteella kyseisin hakulausekkein löytyi aiheen kannalta osuvimmat artikkelit.

² Asteriski * toimi hakulausekkeissa katkaisumerkkinä, jolloin hakuun sisältyi sanan eriloppuisia versioita.

Liite 2.

Taulukko 3. Turvallisuutta ja turvattomuutta koskevat katkelmat aineistossa

Haastat- telu	Turvallisuutta ja turvattomuutta koskevien katkel- mien lukumäärä
H1	7
H2	18
H3	9
H4	11
H5	8
H6	9
H7	2
H8	10
H9	14
H10	20
H11	0
H12	8
H13	8
H14	10
H15	3
H16	5
H17	0
H18	6
H19	14
H20	6
H21	12
H22	2
H23	2
H24	9
Yhteensä	193 katkelmaa